

Egy szubjektív szemtanú

(Székely Andrásnak,¹ az amerikai ABC TV Network társaság nyugalmazott alelnökének emlékezései Karády Katalinra, Ujszászy Istvánra, életére, világháborús élményeire és GUPVI² hadifogságára)

I. Székely András videó interjúk

Székely interjú I/1. rész

[André de Székely interjú. Teljesen konzervatív beszélgetés lesz most Ujszászy³ tábornok és Karády Katalin⁴ kapcsolatáról, próbáljunk kronologikusan haladni Felvétel indít! Kamera forog! Tessék!]

[Mi⁵ egy filmet próbálunk készíteni Ujszászy István tábornokról a *Vallomások a holtak házából*⁶ című könyv kapcsán, továbbá Ujszászy tábornok és Karády Katalin kapcsolatáról.]

[Ha időrendben haladunk, Ön először Karády Katalint ismerte meg úgy tudom. Hogyan történt az ismerkedés?]

- Akkoriban növendék voltam a Színiakadémián. Az ismerkedés pedig úgy történt, hogy nekem atyai barátom volt a Somló Pista⁷ a Vígszínházból. És az egyik nap fölhívott engem (nem emlékszem pontosan az évre, szerintem a könyvben későbbi év van, mint amire én emlékszem). Én úgy

¹ Életrajzát lásd a bevezetésben.

² *Glavnoje Upravlenyje Vojennoplennih i Intyernyirovannih* (orosz, rövidítve GUPVI) - Hadifogoly- és Internálótáborok Igazgatósága.

³ Ujszászy István (Nagykőrös, 1894. augusztus 30. – 1948?) vezérőrnagy. 1939 és 1942 között a VKF 2 (hírszerző és kémelhárító) osztály), 1942 és 1944 között az *Államvédelmi Központ (ÁVK)* vezetője, a háborúból való kiugrás előkészítésének egyik szereplője. A német megszállás után az *SS Biztonsági Szolgálat*a, a háború utolsó hónapjaiban az NKVD tartóztatta le. Szovjet fogolytáborba került, majd 1948 nyarán visszaszállították Magyarországra. Az ÁVH fogságában részletesen beszámolt a VKF 2 és az ÁVK teljes szerkezeti felépítéséről, működéséről, ügymenetéről, konspirációs módszereiről és legfontosabb informátorairól. További sorsa ismeretlen.

⁴ Karády Katalin (Budapest, Kőbánya, 1910. december 8.–New York, 1990. február 7.) (film)színésznő, sanzonénekes, kalapszalon-tulajdonos.

⁵ Bubryák István (producer, kérdező) - Radó Gyula (rendező); Budapest:2008 nyár.

⁶ (Budapest: Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára - Corvina, 2007). (A továbbiakban *Vallomások...*)

⁷ Somló István (Szolnok, 1902. május 8.–Budapest, 1971. április 5.) Kossuth-díjas színész, színpadi- és rádiós rendező, színiigazgató, érdemes és kiváló művész.

emlékszem, hogy 1936/37-ben történt, hogy a Pista telefonált, és mondta, Andris szükségem lenne a segítségedre, mert egy új színésznővel fogok játszani, aki nemigen járt színi tanodába⁸, csak Aczél Ilonához⁹ járt egy rövid ideig színiiskolába, és kellene hogy végszavazzál nekünk. Ha megfelelne neked, a Paradiso házban, a Petőfi tér 3. című híres házban¹⁰ van egy eszpresszó, ott találkoznánk, kora délután, amikor még nincs ott senki. Így ismerkedtem meg Karádyval. Talán 15-20 alkalommal segítettem neki és az első pillanattól kezdve megkedvelt, úgy hogy kifejezetten a baráti köréhez tartoztam, sokat jártam hozzá. Akkor a Kaas Ivor¹¹ utcában lakott, a belvárosban, és elég sokat találkoztunk. Viszont nem találkoztam vele soha Ujszászyval együtt, mert mikor az Ujszászy dolog elkezdődött¹², azt hiszem én nem sokkal előbb jöttem haza Franciaországból, rögtön bevonultattak katonának és kivettek a frontra. Úgy hogy tulajdonképpen az ő kettőjük kapcsolatáról azt tudom, amit a Karády mesélt nekem, itthon Magyarországon, Ujszászy pedig a krasznogorszki kettős fogolytáborban¹³, ahol az egyik oka, hogy velem barátkozni akart, az volt, hogy Karádyról tudott beszélgetni valakivel.

⁸ Karády Katalin Tarnay Ernőnél, majd Bárdos Artúrnál próbálkozott a színészmesterség elsajátításával. Kezdeti lelkesedése azonban hamar alábbhagyott és megszakította tanulmányait.

⁹ Cs(athó Kálmánné) Aczél Iлона (Királyhelmece, 1884. nov. 7.–Bp., 1940. márc. 5.): színésznő. 1905-ben végzett a Színművészeti Akadémián. 1906-ban Kolozsvárra szerződött. 1908-ban a Nemzeti Színház tagja lett. 1912. dec.-ében a Magyar Színház szerződtette. 1914–1935 között ismét a Nemzetiben játszott. Ezt követően a Magyar Színházban és a Vígszínházban szerepelt. Természetes humorával, tiszta beszédtechnikájával, jellemábrázoló tehetségével elsősorban vígjátékokban volt sikeres. 1928-ban a Nemzeti Színház örökös tagja lett. Nyugalomba vonulása után színiiskolát tartott fenn. Karády 1938-tól három évig tanult nála, emellett tánc- és énekórákra járt.

¹⁰ A Petőfi szoborral szemben fekvő, Budapest egyik épületének számító házat az emlékező Székely András apja, Székely Béla (?-Budapest, 1973), a Horthy-korszak neves építésze építette. Maga is ott lakott az egyik legszebb lakásban. A ház lakója volt a rendőrök vigyázta Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter, rövid ideig itt tartott fenn egy garzonlakást ifjabb Horthy Miklós. A házban hosszú ideig a mindenkori elit tagjai laktak. Mint Székely András a Margittai Gáborral készített, a Magyar Nemzet Online-ban megjelent interjúsorozata első részében megjegyzi (MNO 2008. február 12.; "Kérdez a komisszár André de Szekely, akit Székely Andrásnak hívnak: hazaszolgálat Narviktól a lágeron át a parti őrségig [1.]") "...nem csoda, hogy 1945 után, a kitelepítést követően alig maradt öt ember a régi lakók közül. Rotschild Klára, a divatcézár asszony, akinek a Váci utcában volt szalonja, innen ugrott ki az erkélyéről 1976-ban, még hozzá a fogai miatt: Magyarországon ő csináltatott elsőnek beültetést, amikor itt még nem értettek hozzá, aztán a fájdalmi miatt öngyilkos lett. S megint milyen a sors: Sinkovits Imre ugyanabban a lakásban halt meg, ahol anyám zongorázás közben szívszélhűdést kapott!" A két háború között Székely Béla szinte az összes budapesti színháznak az építésze volt a Magyar Színháztól a Vígig. A második világháború után ő állította helyre az Operát, a Nemzetit, és ezért 1947-ben Köztársasági Érdemérmét kapott.

¹¹ Karády 1939 szeptemberétől a Kaas Ivor (ma Nyáry Pál) utca 9. I. emelet 1. számú lakásban lakott.

¹² 1942 májusában Hegedűs Tamás (1913-1980) újságíró, zeneszerző, a *Hamvadó cigarettavég* szerzőjének Sas-hegyi villájában a Barackos úton (ma Barackfa utca) ismerkedtek meg, Rövidesen bensőséges kapcsolat szövődött közöttük. 1943 decemberében titokban eljegyezték egymást.

¹³ Krasznogorszk – 1-es

[Milyen volt Karády Katalin? Ma már annyira misztikusnak tűnik, annyira elrajzolja a portróját, milyen volt ő valójában? Végzet asszonyának tartották, és tartják ma is, ugyanakkor közvetlennek, másrészt távolságtartónak is. Annyiféle információ, hír, elképzelés kering róla. Mi az igazság, milyen volt?]

- Én csak a legjobbat tudom mondani Karádyról. Egy nagyon rendes ember volt, aki mindent megtett a barátaiért, nem volt távolságtartó, csak olyan emberekkel, akik nem érdekelték, és nem ült le blabla beszélgetésekre. Amiről akart beszélni, annak mindig volt valami értelme. Egy kicsit befolyásolta a jó barátnője Frank Rózsi¹⁴, aki részben meghatározta, hogy ki kerülhetett hozzá közel. Ez nem csak Magyarországon volt így, Hanem Amerikában is. Amerikában is nagyon kevés olyan magyar volt, aki bemehetett a kalapüzletbe a Madison Avenuen.¹⁵ Elöl volt egy nagyon kis üzlet volt, aminek inkább mélysége volt, ott ült a másik Frank lány¹⁶, ő adta el a kalapokat, hátul pedig egy kis műhelyszoba, ott ült Frank Rózsi és Karády, csinálták a kalapokat, A leghátsó kis helység, nem is szoba volt, inkább kamra, ott a volt öltöztető¹⁷, aki velük volt. Nagyon sokat jártam oda, mert közel volt az én lakásomhoz. Az üzlet a 64. utca és a Madison Avenue sarkán volt, én pedig a parkon¹⁸ átmenő 66. utcában laktam, úgy 300 méterre a Karády üzletétől. Ott van a sarkon van a világ legnagyobb zsidó temploma, ez a Temple Emánuel.¹⁹
- Ő biztosan nem akart soha hazajönni. Nem akarta magát megmutatni olyan állapotban, mint amilyen megöregedve volt. Ezzel szemben minden érdekelte Magyarországról. Nekem hosszú éveken keresztül Somló Pista és Vámos Laci²⁰ küldték az összes színházi lapot. és minden. Azt én

¹⁴ Helyesen Frank Irma.

¹⁵ New York City Manhattan nevű városrészének egyik észak-déli sugárútja, az északi Madison Square-től (a 23. utcánál) a déli Harlem River Drive-ig (a 142. utcánál). Az 1920-as évektől az utca neve, az itt székelő ügynökségek miatt, az amerikai reklámpiac metonímiája.

¹⁶ Frank Rózsi

¹⁷ Mohácsi Ilona

¹⁸ A világhírű New York-i Central Park - egy 3,41 km² (4 km×800 m) területű nyilvános park Manhattan szívében. A Central Park az 50-es utcától, a város kereskedelmi negyedétől egészen a 110-es utcáig, Harlemig húzódik.

¹⁹ Az észak-amerikai reformzsidóság főtemploma, 1 E 65th St, New York.

²⁰ Vámos László (Budapest, 1928. január 30. – Budapest, 1996. február 3.) Kossuth-díjas magyar rendező, Jászai Mari-díjas, érdemes és kiváló művész.

mindig elolvastam és hazafelé jövet az ABC-től²¹, be kellett neki adnom neki az üzletbe. A jellemzésére még annyit mondanék róla, hogy olyan ember volt, aki ha például én 1950-ben úgy jöttem volna haza a fogságból, hogy a szüleim már nem élnek, és nem lett volna semmim, Karády lett volna az első, akihez elmegyek.

- Ha bementem volna az öltözőjébe, akkor biztos vagyok benne, hogy azt mondja: Andriskám! Pénzem nincs, de itt van a gyűrűm, add el és csináltass magadnak három ruhát. Mert tudom, hogy e nélkül nem lehet ebbe a szakmában dolgozni. (Aztán véletlenül tényleg egy színházhoz kerültünk, a mai Madáchba, ami akkor a Fővárosi Népszórakoztató Intézmények Igazgatóságának revüszínháza, a Fővárosi Varieté volt, a régi Royal Orfeum).

[Hogyan lett a Karády-jelenség? Ő mai szóval élve alacsony sorból jött valaki volt. Hogy tudott ide eljutni, hogy végül is a nemzet nagyasszonya, vagy mit tudom én, mi lett belőle?]

[hogyan hívhattuk őt a háború után. A háború végén. (?)]

- Ennek a kérdésnek nagyon örülök, mert rengeteg könyv jelent meg a Karádyról, és általában senki nem írta meg eddig az igazságot. Karády tulajdonképpen egy fogadás révén került bele ebbe az egész dologba. Egyed Zoltán²², aki kiment²³ a Hajmássy Ilona²⁴ után Amerikába, orbáncot kapott a hajón, és majdnem meghalt, ott volt New Yorkban három hónapig a Plaza Szállóban. Molnár Ferenc²⁵ fizette a tartózkodását. Mikor végre aztán eljutott Hollywoodba, akkor nem engedték be a villába, testőrök, mert közben már a Metro főnökének a

²¹ Székely András munkahelye. Az American Broadcasting Company (közismert rövid neve: ABC, hivatalos neve: American Broadcasting Companies, Inc.) egy amerikai kereskedelmi televízió és rádiótársaság, egyike a három klasszikus nagy amerikai televíziótársaságnak (a másik kettő a CBS és az NBC). A cég tulajdonosa a The Walt Disney Company. Központja New Yorkban van, a műsorszerkesztésért felelős iroda a kaliforniai Burbankben található.

²² Székelyvásárhelyi és pókai Egyed Zoltán (Válaszút, 1894. április 19. – Budapest, 1947. június 28.) író, újságíró, színikritikus, Karády "felfedezője". Tőle származik a jól csengő Karády művésznév. Ő mutatta be a rendező Csathó Kálmán feleségének, Cs. Aczél Ilonának is.

²³ 1937-ben.

²⁴ Hajmássy Ilona (Az Egyesült Államokban Ilona Massey, Budapest, 1910. június 16-Bethesda / Maryland / Egyesült Államok, 1974. augusztus 20.) magyar énekesnő, operett-csillag. Az Egyesült Államokba történt 1937-es költözése után több mint egy évtizeden át szép koloratúr hangjának, dekoratív megjelenésének, színészi képességeinek köszönhetően Hollywoodban a Metro-Goldwyn-Mayer, az United Artists és más vezető nagy filmvállalatok produkcióinak sztárja. Zenés filmek főszereplője a filmmusical műfajának kibontakozása idején. Később krimik, kémtörténetek kedvelt hősnője. Pályája végén az amerikai televízióban szerepel, több önálló Show-műsört készít.

²⁵ Molnár Ferenc (Budapest, 1878. január 12. – New York, 1952. április 1.)világhírű (színmű)író, újságíró. 1939-től tartósan az Egyesült Államokban élt.

barátnője volt a Hajmássy Ilona. Megmondták neki, ha nem megy el, akkor rossz vége lesz. Erre visszament New Yorkba, ott élt egy ideig, mert szégyellt hazajönni. Itthon lassan eladott mindent, a lakását, a kocsiját, a lapját, hogy élni tudjon. De aztán a végén mégis csak hazajött, és nem tudom, hogy mi az, amivel akkor rögtön foglalkozott. Karády úgy mesélte el nekem később, hogy Egyed nagyon jóban volt Hunyady Sándorral,²⁶ valahol ültek egy kávéházban, és Egyed egyszer csak azt mondja Hunyady Sándornak: Tudod Sándor, hogy tehetség nincs. Csak menedzselés. Mutass nekem egy valamirevaló nőt, és én egy év alatt nagyobb sztárt csinállok belőle, mint a Hajmássy Ilona volt. Így.

- Egy nap aztán fölhívta telefonon Hunyadyt, azt mondta: Elviszlek téged egy budai bárba, van ott egy nő, aki félig konzumnő, félig énekelget, szerintem ennek a nőnek van esélye. Elmentek a mulatóba,²⁷ Karády oda is ült az asztalukhoz. Kérdezte Egyed, hogy fog-e énekelni? Igen, válaszolta Karády, bár nem kifejezetten tanultam. Fölállt, elénekelt valamit, és Egyed két nap múlva elvitte a Csathó Kálmán²⁸ feleségéhez, Aczél Ilonához, aki nem csak színészetre, viselkedésre tanította, hanem hogy kell enni, hogy kell öltözködni stb. Azt hiszem, fél évig járhatott körülbelül hozzá. Akkor Egyed fölhívta Robozt²⁹ és Jób Dánielt³⁰ a Vígszínházban, s azt mondta nekik: Tudok valakit, akinek nagy lehetősége lenne, hogy sztár legyen. Meghallgatás a Pesti Színházban³¹ és Somerset Maughamtól *Az asszony és az ördögnek*³² egyik főszerepét azonnal megkapta.
- Színpadon aztán neki tulajdonképpen eleinte soha nem volt sikere. Amikor sikere volt később, az már a filmeknek a hatására volt, ő ezt

²⁶ Hunyady Sándor (Kolozsvár, 1890. augusztus 15. – Budapest, Terézváros, 1942. október 10. sikeres regény- és drámaíró, Bródy Sándor fia.

²⁷ 1938 április első napjaiban.

²⁸ Csathó Kálmán (Budapest, 1881. október 13. – Budapest, 1964. február 14.) magyar író, színházi rendező, MTA-tag (levelező: 1933-1949),

²⁹ Roboz Imre (Budapest, 1892. február 15. – Budapest, 1945. január) magyar lapszerkesztő, színházigazgató. Tevékenységét a filmnél kezdte, később a budapesti Vígszínház két világháború közötti időszakának meghatározó vezetője

³⁰ Jób Dániel (Arad, 1880. december 22. – Budapest, 1955. november 20.) magyar rendező, író, műfordító, újságíró, színházigazgató. 1921-1939 között illetve 1945-1949 között a Vígszínház művészeti igazgatója. Felesége Simon Böske (1909-1970), az első magyar szépségkirálynő volt.

³¹ Jób Dániel érdekeltsége.

³² Karády Lady Elisabeth-et alakította William Somerset Maugham (1874-1965) és Zoe Atkins (1886-1958) *Az asszony és az ördög* című drámájában. Partnerei: Básti Lajos (1911-1977) és Greguss Zoltán (1904-1986) voltak.

nekem saját maga mesélte. Úgy hogy nem hiszem, hogy kitalálás. Ez a egész történet különben Egyedre nagyon jellemző volt, mert ő egy ilyen ember volt.

[Azért van valami sorsszerűség abban, hogy egy cipészsegéd lánya³³ kalapos kisasszonyként fejezi be pályafutását. Közben a lábai előtt hever a világ.]

- Igen. Ez a Frank Irmával való kapcsolatának köszönhető, aki ugye kalaposnő volt, közösen hagyták el az országot. Valamiből élni kellett és Frank Irma egyike volt első kalaposoknak Magyarországon. (Azt hiszem Róth Margit volt az első kalaposnő, és izé, a Karády barátnője a második, és azt hiszem a harmadik pedig Ráday³⁴ volt felesége. Hirtelen most nem jut eszembe a neve. A televíziós Rádaynak³⁵ az édesanyja, Ferda Manyi.³⁶ (Ferda Manyiról azt mondják Horthynénak is dolgozott.) Egy biztos, ez nem túlzás, (pedig itt nálunk általában az újságok mindig mindenkiről, aki Amerikában föllép a református templom pincéjében, amikor hazajön azt írják, hogy a Broadway-on szerepelt), ez tény, hogy a Karádyék Frank Irmáéknak üzlete ez volt az egyetlen kalapüzlet New Yorkban, ahol mérték után csináltak kalapokat a lelopott francia modellekből, két elnök felesége is járt hozzájuk kalapot csináltatni.

[Politikához mikor és hogyan kezdett viszonyulni Karády? Mi mozgatta őt?]

- Én szerintem soha. nem viszonyult a politikához. nem is érdekelte, Karády olyan valaki volt, ha valami őt nem érdekelte, akkor annak a közelébe nem ment. Ne tessék elfelejteni, én 1939-től 1942-ig nem voltam itthon, utána 1944-től, és hát közben is, a legnagyobb részt katona voltam, szóval nem voltam olyan sokat Budapesten. És ugye 1945-től pedig 1950-ig orosz hadifogságban voltam. Úgyhogy én a történetnek ezt a részét, hogy ő mi mindent csinált itt politikai vonalon nem hiszem el, én egy bűdös szót nem hiszek el abból, hogy neki bármilyen köze lett volna Ujszászy foglalkozásához.

³³ A Kanczler Katalin Mária néven született színésznő édesapja, Kanczler Ferenc cipész segéd volt.

³⁴ Ráday Imre (Budapest, 1905. szeptember 4. – Budapest, 1983. március 12.) magyar színművész, színházi rendező, főiskolai tanár, rádiós műsorvezető; az első Kazinczy-díjjal kitüntetett színész.

³⁵ Ráday Mihály (Budapest, 1942. június 11. –) magyar filmoperatőr, rendező, tévés szerkesztő, a Budapesti Városvédő Egyesület elnöke.

³⁶ Ferda Erzsébet Magdolna (Ferda Manyi) divatdiktatrisz.

- Nem tudom részleteiben mit csinált, egy pár embert, mint például a Zsüti³⁷ Linzen keresztül hazahozatta. Zsüti ugye neki a barátja volt és szüksége volt rá, mert a Zsüti írta a szövegeket a dalaihoz. De azt, hogy ő itt járt volna az utcákon, és kereste volna, hogy kit kell megmenteni, ezt nem hiszem. Nem ilyen volt a természete. Nagyon jószívű volt, boldog boldogtalannak adott pénzt és segített, és hát mikor elment, mikor disszidált, akkor is így viselkedett az autóval.
- Ha már itt tartunk, ez a disszidálási történet is legendák övezik. Nekem ő ást mesélt, mint ami itt a könyvekben megjelent. Én úgy tudom az ő szájából, hogy a Frank Irma nővére Frank Rózsi ekkor már nagyon sikeres kalaposnő volt Bécsben. Ő lefizetett egy orosz teherautót, ami idejárt Magyarországra élelmet vételezni, és ezen kifizetett négy helyet. Úgy hogy az egyik nap, amikor én bementem a színházba, Katalin azt mondja, nekem: Tudom hogy most jöttél haza, de neked sok keresnivalód nincs, itt, nem túl szívesen fogadtak. Én ugye korábban Dálnoki Veressnek³⁸ voltam a parancsőr tisztje vagy tolmácsa, illetve nem is parancsőr tisztje, csak segéd tisztje vagy tolmáctisztje. Két ezüst vitézségi éremem volt, szóval nem egy túl nagy ajánlás akkor. Karády azt mondta: Andris, van egy hely, jöhetsz velünk. Akkor hazamentem és mondtam apámnak, hogy el fogok menni Karádyval egy pár napon belül. Apám erre azt válaszolta: Fiam, tíz év után most jöttél haza, öt évig voltál katona, öt évig voltál, fogoly, öreg apádat itt akarod hagyni. Így végül mentem, és ezen a helyen, az én helyemen ment el a Lantos Olivér,³⁹ aki ott volt nálunk a színháznál. Karády nagyon szerette. Lantos menyasszonya volt az első férjéről⁴⁰ Hertelendy Hanna⁴¹ nevezetű nő, azt hiszem, még ma is él. Szentfán, közel van a 95-höz. (Ő Hollywoodban

³⁷ G. Dénes György (eredetileg *Guttman Dénes*), becenevén *Zsüti* (Budapest, 1915. június 10. – Budapest, 2001. február 26.) Kossuth-díjas dalszövegíró, zeneszerző. A nevében a „G” az eredeti nevére utal. Eredetileg „Guti”-nak becézték, de Karády franciásan mindig „Zsüti”-nek szólította, így ragadt rá közismert beceneve.

³⁸ Dálnoki Veress Lajos (Sepsiszentgyörgy, 1889. október 4. – London, 1976. március 29.), m.kir.honvéd vezéreztredes, hadtörténész. 1942-ben az 1. páncélososztály parancsnoka a doni arcvonalon, altábornagy. 1942–44-ben a IX. hadtest parancsnoka, 1944. augusztus 28. – október 15. vezéreztredes, a 2. hadsereg parancsnoka.

³⁹ Lantos Olivér a kor híres táncdaléneke.

⁴⁰ Hertelendy István (Körmend, 1911-Budapest, 1944/45) író, a Vígszínház házi-szerzője. Székely rosszul emlékezik Hertelendy Budapest ostromakor bombatámadásban halt meg.

⁴¹ Hertelendy Hanna, született Zinka Janka Irma (Budapest, 1919. október 5.-West Hollywood / Kalifornia, 2008. május 15.) színésznő. Őt is Egyed Zoltán "felfedezettje". 1940. szeptember 8-án férjhez ment Hertelendy Istvánhoz. 1943/44-ben színészi pályára lépett: előbb filmekben szerepelt, majd 1945-1947 között a Magyar, a Pesti, a Művész Színházban és a Vígszínházban lépett fel. Második férjével 1948. januárjában külföldre távoztak. Nemsokára azonban hazatért, és még fellépett a Medgyaszay Színházban, majd 1949-ben végleg az USA-ba emigrált, ahol "Hannah Landy" művésznéven számos filmben és televíziós produkcióban szerepelt.

él, de ne tessék meglepődni, mert én nem mondok hogy Hollywood, mert az nem Hollywood, mert az nem jelent semmit, az Szentfa. Abból származik az a név, amit Magyarországon elnevezték Hollywoodnak. Az Szentfa - Hollywood. Ugye akkor a Szűz Máriát is Holly Marynek kellene mondani. De ez mindegy is). Hertelendy Hanna hozzám egy amerikai diplomatához⁴² aki kivitte, de Lantos Olivér bele volt esve, és ment utána. Nem sikerült a dolog, soha nem is találkoztak, úgy hogy kétségbeesve költözött Izraelbe és ott is halt meg Olivér.

Székely interjú I/2. rész

[Egy kicsit tessék...

A szájamat. Igen.

Kamera forog. Tessék!

André de Székely folytatás. Karády miért ment el?]

- Hát miért ment el? Mert ahhoz képest, amilyen [nagy] sztár volt, itt tulajdonképpen nem kapott semmilyen lehetőséget. Ugye filmezni nem filmezett,

[Bocsánatot kérek, megállunk! Elnézést kérek még egyszer a kérdést majd!

- Tessék!]

[Tehát Karády miért ment el?]

- Hát miért ment el? Azt hiszem, főleg azért, mert ahhoz képest, hogy korábban milyen nagy sztár volt, Magyarországon a negyvenes évek végétől tulajdonképpen nem kapott semmilyen lehetőséget. Továbbá azt hiszem, hogy azért is, mert nem voltak meg azok az anyagi lehetőségei, amelyekhez hozzá volt szokva, nem szerepelt filmen, színházba is csak egy varieté színházhoz⁴³ került, úgy gondolta, hogy neki nyugaton több lehetősége van. Általában aki itt sztár, abban a hitben van, hogy ha kimegy külföldre, ez ott természetes, hogy folytatódik. Pedig az mindig egy nagyon nagy kérdés, és nagyon sok mindentől függ. Sok ember volt, aki itthon nem volt sztár, és külföldön az lett, és itt az volt és külföldön

⁴² Ernst Polutnik budapesti amerikai konzul. A házasság 1946-ban felbomlott, Hertelendy Hanna a következő évben újból férjhez ment. Hanna összesen hatszor kötött házasságot.

nem sikerült. Úgy hogy én ezt bonyolult dolognak látom, erről különben mi soha nem beszéltünk. Őneki Rióban nagyon jól ment, tényleg mindenkitől aki ott találkozott vele ezt hallottam. Én nem látogattam meg őt ott soha, de mindenkitől aki ott volt azt hallottam, ő volt a Lili de Séra.⁴⁴

- Ők sok pénzzel jöttek el. Rióból. De a kalapüzlet New Yorkban tulajdonképpen egy luk volt, olyan volt, mint Magyarországon valamikor egy kis suszterüzlet. Ugye? Karády mondta nekem, hogy akkor a bére, mielőtt fölhúztuk a függönyt,⁴⁵ az egy hónapban valami 32 ezer dollár volt. Azért most ezt kalappal megkeresni nem egy könnyű dolog. De ők sok pénzt hoztak magukkal, mikor megjöttek New Yorkba, akkor még együtt laktak hárman, Karády a két Frank lánnyal, a 72. nem 72, hanem az, 57. utcában egy nagyon drága házban. Penthouse⁴⁶ lakásuk volt, aminek a havi bére én szerintem akkor legalább 3-4000 dollár lehetett.⁴⁷ [Karádyt nagyon bonyolult és összetett jellemként ábrázolják. Azt is írják róla, hogy az életében a férfiak meghatározók voltak. Erről van ismerete?
- Én nem tudok másról, mind az Egyedről és az Ujszászyról. Még volt egy pletyka, amit már említettem, hogy nem emlékszem a nevére. Volt egy újságíró, aki a rádióban is volt és a televízióban is volt. túfejű volt a gúnyneve. Ez ilyen samesza volt Karádynak, ezt küldözgette ezt venni meg azt venni. Hát ő mesélt dolgokat, ami nem biztos, hogy igaz semmiféle, de általában nem különösebben érdekelt. Egyedüli férfi akiről én tudok, az az Ujszászy volt. [Azt tudja, hogy Karády és Ujszászy hogyan jöttek össze?]
- Nem. Nem. Nem. Ezt nem tudom. Ezt soha nem mondta nekem, én azt hiszem, valami fogadáson találkoztak, mintha azt említette volna. Azt tudom, azt mesélte nekem, hogy az utolsó nagy botrány 1944. március 15-én⁴⁸ Nemzeti-beni díszelőadás volt. Ujszászy elvitte őt a páholyába.

⁴⁴ Disszidálása után Karády először az ausztriai Salzburgba, majd Svájcba költözött. Onnan egy év múlva Brüsszelbe ment tovább. 1953-ban Brazíliába, São Paulóba (!) költözött, és divatáru-üzletet nyitott. A Székely által említett név valószínűleg erre az üzletre vonatkozik. 1968-ban megkapta az amerikai beutazási engedélyt, s New Yorkban telepedett le, ahol egy kalapszalont vezetett. Bár az Egyesült Államokban elvállalt néhány fellépést, és lemezei is megjelentek, alapvetően visszavonultan élt.

⁴⁵ Nyilván nem a havi bérlet összegéről, hanem az üzlet megnyitási költségeiről volt szó.

⁴⁶ Egy épület legfelső szintjén elhelyezkedő, tetőkeres, panorámás, exkluzív lakás (angol).

⁴⁷ Karády New Yorkban megtelepedve a 80. utca 245-ös számú házában 11. emeletére költözött.

⁴⁸ Helyesen 1943. december 6-án.

Horthy ezen rettenetesen fölháborodott⁴⁹ és megtiltotta, hogy nyilvánosan együtt mutakozzanak.

[Ez egy ilyen nagy skandalum volt?]

- Igen. Valami miatt nem tetszett Kormányzó úrnak. Pedig ő hozzászokhatott volna, hiszen a fiainak is voltak botrányos ügyei. is, főleg ifjabb Miklósnak. Horthy junior Szőnyi Lenkével⁵⁰ járt akkor, nagy szerelem magja, a Garden (?) sztárjai. Lenkét aztán a végén szegény Halász Géza⁵¹ és én mentettük meg 1944-ben amikor már el akarták vinni. Mi vagoníroztunk a frontra a Rendező pályaudvaron, és nálunk volt elbűjtatva: a tisztí étkezdén mosogatott.

[Mit jelent, hogy vagoníroztak?]

Hát készültünk kimenni a frontra. Ott voltak az előkészületek, a nehéz súlyú felszerelést rakták le vagonokra, ez néha 5-6 napig eltartott egy

⁴⁹ Ujszászy másképp emlékezett: "Horthy főleg Csataj Lajos honvédelmi és Antaé István nemzetvédelmi - propaganda - miniszterek befolyására 1943/1944-telén nyugállományba akart helyezettetni, mert Miklós napján (1943. december 6-án) a Nemzeti Színházban rendezett díszelőadáson Jávor Pál páholyában ennek felesége (Landesmann Olga), Acsay Lászlóné [Székely Lujza operaénekesnő] jelenlétében tábornoki egyenruhában vettem részt. Vád volt ellenem a két nem-árja származású (Jávorné, Acsayné) társasága. Ügyemet Horthynál Edelsheim-Gyulai Ella [özv. Horthy Istvánné mostohaanyja] és Dietrich nyugállományú altengernagy rendezték el." - *Vallomások...*, 272. A Karády Katalinnal való kapcsolata miatti Ujszászy ellenes vádak Szombathelyi Ferenc vezérezredes, a Honvéd Vezérkar főnöke azzal az érveléssel igyekezett elhárítani, hogy ha Göring birodalmi marsall feleségül vehetett egy színésznőt, akkor erre egy magyar tábornoknak is joga van. Karády több évtizeddel későbbi visszaemlékezése szerint (Kristóf Károly: "Sind... Sie... Spionin" - Interjúorozat Karády Katalinnal, 48) Ujszászy egy kormányzói meghallgatása során (valószínűleg 1943 nyarán) házassági kérelemmel fordult a kormányzóhoz, amit az - talán a folytonos intrikák hatására - mereven elutasított. A vezérőrnagy válaszul - állítólag bejelentette - hogy ha másképp nem megy, lemond rendfokozatáról és nyugdíjaztatását kéri, ám Horthy ingerülten közölte, hogy Ujszászy nyugdíjazási kérelmét sem hajlandó aláírni.

⁴⁰ Szőnyi Lenke (Saár [Schaar] Lenke, Budapest, 1914. május 15.- Cuyahoga County /Ohio, USA, 1992. szeptember 30.) színésznő.

Színészkolát nem végzett, 1930-ban Saár Lenke néven görkéként kezdte a pályafutását a Király Színházban. 1932-33-ban a Pesti Színház tagja, szerepelt a Szilágyi-Eisemann szerzőpáros Zsákbamacska c. nagysikerű operettjében. 1932 decemberében fellépett a Moulin Rouge Cirkuszrevüjében, ezt követően rendszeresen szerepelt a Moulin Rouge revüiben a két Latabárral, akikhez később csatlakozott Vadnay Éva is. 1933-ban a Budai Színkörben játszotta el első primadonnaszerepét. 1934-től szerepelt a Király Színházban, a Pesti Színházban, a Parisien Grillben, az Andrássy Színházban és a Teréz körúti Színpad kabaréiban. Nagy sikert aratott az Angol Parkban megrendezett Csodarevüben is. Az 1940-es évek elején dizőzként lépett fel az Országos Grillben. Budapest legszebb és legszexisebb színésznőjeként tartották számon.

1934-ben eljegyezte Latabár Kálmán, majd egy ideig Tabányi Mihály harmonikaművész és Halász Géza színész menyasszonya is volt. Később szüleivel az Egyesült Államokba emigrált, ahol megismerkedett későbbi férjével, akivel St. Louisban éltek és akitől lánya, Suzanne Webster született. Az 1950-es években már keresett modell volt Amerikában. 1974. november 13-án férjhez ment Gombos Zoltánhoz, az Amerikai Magyar Népszava kiadójához. További sorsa ismeretlen.

⁵¹ Halász Géza (Budapest, 1919. február 4. – Budapest, 1957. október 19.) színész. A Színművészeti Akadémián szerezte diplomáját. 1942-től a Vígszínházban szerepelt, később a Művész Színház, 1949-től 1955-ig pedig a kolozsvári Állami Magyar Színház szerződtette. Később feleségével, Bara Margittal együtt tértek vissza Budapestre, ahol a Petőfi Színház művésze lett. 1957-ben öngyilkos lett.

nagyobb alakulatnál, ez nálunk akkor egy páncélos hadtest volt, ami ment volna ki.

[És hova ment?]

- A végén aztán nem mentünk. Le lett fújva és a végén Erdélybe mentünk Kolozsvárra. Csak egy része ennek az alakulatnak. Úgy kerültem én Kolozsvárra.

[Mit kerestek Kolozsváron?]

- Hát Kolozsváron odakerültünk mert nekünk volt egy speciális bemérő alakulatunk, ami egész Magyarországon ennek az egy alakulatnak volt a felszerelése, és akkor odakerültünk, akkor még nem volt II. hadsereg, a 9. hadtest volt Kolozsváron, s Kolozsvárnak van egy Lombi tető nevű magaslata⁵² és ott voltunk ilyen tűzérégi bemérő állásba Kolozsváron.

[Ujszászyval hogy ismerkedett meg?]

- Fogolytáborban. Ujszászyval úgy ismerkedtem meg, hogy én mikor [a Szovjetunióba] kiértem, ugye én először a Ljubjanka börtönbe kerültem egy pár hónapra, ahol arról faggattak, hogy meséljem el, hogy Horthy mit tárgyalt Dálnoki Veressel, hát hiába mondtam én az előszobába levettem a köpenyét és kinn ültem, erre azt mondták, hogy menjek vissza és gondolkozzam. És egy ideig magánzárkába voltam és aztán egy orosz mérnökkel kerültem egy zárkába, aki Dnyepropetrovszkban késett egy pár hetet az öt éves tervvel. Ez tudott egy kicsit franciául, úgyhogy tudtunk beszélgetni, s azt mondta ide figyelj Andruska, ha legközelebb hivat a komiszár, kérdezd meg, ha Sztálin hívatta Rokosszovszkijt,⁵³ tudta-e a segédtsit, hogy miről beszélgetnek. És ezt bedobtam, erre sűrű *Jab tvoju maty!* (orosz káromkodás, annyi mint *b... meg az a anyád*) között kirúgtak az irodából és két nap múlva elvittek a krasznogorszki táborba⁵⁴, amiről

⁵² Csillag hegy és Lombi tető - "Az ún. Kerekdombi negyedben vagyunk, s a Szanatórium utcán északra haladva hagyjuk el a várost. Előttünk kitárul az erdővel borított Lombi tető. Az erdőt a Város-erdejének is nevezik. ... Fentről szép kilátás nyílik Kolozsvárra, a város központi részéig félszigetszerűen benyomuló Hója-Fellegvár gerincére, a szemben lévő Feleki hegyre, szép időben a Gyalui havasokra. Az erdő mögött fennsíkszerű felszínformát látunk, amely vízválasztó a Papfalvi (Aszú) és a Kajántói patakok völgyei között." (Ajtay Ferenc: Kolozsvár környékének kirándulóhelyei)

⁵³ Konsztantyin Konsztantyinovics Rokosszovszkij (Varsó [Velikije Luki?], 1896. december 21. – Moszkva, 1968. augusztus 3.), lengyel származású szovjet katonatiszt, a Szovjetunió és Lengyelország marsallja, illetve Lengyelország honvédelmi minisztere. A Vörös Hadsereg egyik kiemelkedő katonai parancsnoka a második világháborúban.

⁵⁴ az egyik legfontosabb Krasznogorszkban létesült, a hivatalos keltezés szerint 1942. márc. 7-én. Fennállása alatt (1942-1949) mintegy félszáz ezer hadifoglyot regisztráltak itt. A település fekvése adja a magyarázatot, hogy miért itt létesült a Moszkva melletti legfontosabb gyűjtő- és elosztótábor: fontos közlekedési csomópont a hely, itt halad a volokalamszki országút, több vasútállomása van, és repülőtere is. Nagyon sok magyar is került ide, sokukat innen irányították tovább távoli hátszói táborokba. Évekkel később pedig a keleti területeken szabaduló hadifoglyokat sok esetben ide gyűjtötték össze, s innen indították őket haza.

A 27-es lágérben 1943-tól három nagy zóna működött: Az 1-es különleges vagy tisztai zónában őrizték a legföltettebb foglyokat. A háború alatt 625 magas rangú katonai vezető esett szovjet fogságba az ellenséges

azt kell tudni, hogy ez az első világháborúban is egy olyan hadifogoly tábor volt, ahol magas rangú embereket tartottak, majd a két háború között beteg gyerekek otthona lett. És ez volt a három moszkvai börtönnek a Ljubjankának a Butirkának és a Lefortovonak az előszobája. Szóval aki az oroszokat érdekelte, hát akkor NKVD⁵⁵ volt, ugye nem volt még KGB,⁵⁶ az NKVD, vagy előtte mielőtt a börtönbe vitték idehozták, vagy pedig a börtön után, mert ez 20 kilométerre volt Moszkvától, a Tusinói repülőtérhez van nagyon közel, és akkor itt volt három tábor, ez a

hadseregek kötelékéből, közülük 530 fő átmenetileg vagy véglegesen a krasznogorszki láger lakója lett. A Sztálingrádban fogságba esett - a 6. német hadsereget vezető - Paulus tábornagy volt valószínűleg a "legelőkelőbb lakója" a lágernek. A legmagasabb rangú németeket, Paulust és környezetét külön házban, az ún. "Blok-haus"-ban őrizték, többségük 1953-ban szabadult. Ugyanolyan kiemelten kezelték Heinrich von Einsiedel grófot, a Lufthanse egykori berepülő pilótáját, aki Bismarck német kancellár ükunokája volt. A világhírű - osztrák származású - biológus, etológus, Konrad Lorenz is a tábor lakója volt, orvosként dolgozott a táborban. Mind a mai napig ereklyeként őrzik a helyi múzeumban a fogsága alatt írt 220 oldalas könyvének eredeti példányát ("Orosz Kézirat". A könyv nemrég jelent meg magyarul.) A Lágerek népéből tudjuk, hogy itt tartották fogva Pfeffer von Wildenbruch SS-tábornokot, aki Budapest német városparancsnoka volt, Újszászy István vezérőrnagyot, a magyar kémelhárítás főnökét és a világhírű svéd filmszínésznőt, Zarah Leandert. Újszászy 1945 januárjában Budapesten esett szovjet fogságba, és 1948 augusztusáig volt Krasznogorszkban, ekkor adták vissza az illetékes szovjet szervek a magyar kormánynak. Karády Katalinhoz fűződő kapcsolatáról Benedek István Gábor írt könyvet, és Bacsó Péter készített filmet. Ebbe a lágerbe került gróf Stomm Marcell, a 2. magyar hadseregnek alárendelt III. hadtest parancsnoka is. A Lágerek népében is olvasható a doni áttörés után, 1943. február 1-jén kiadott megrendítő, példa nélküli hadtestparancsa, melyben az orosz túlerőre hivatkozva, katonái életét mentve feloszlatta a hadtestét, és azt írja: "Ezek után kénytelen vagyok mindenkinek saját belátására bízni jóvándóját, mivel élelmet, lőszer és végrehajtható feladatot adni nem tudok. A magyar haza mindenkor hálás szeretettel fog visszaemlékezni hős fiaira, akikhez hasonló sors csak keveseket ért a magyar nemzetben. Isten veletek, magyar honvédek!" A magyar hadifoglyokat tömörítő antifasiszta Magyar Légión vezetése Stomm Marcellt és Deseő Lászlót, a III. hadtest tüzérségi parancsnokát kívánták kinevezni. A levéltári dokumentumokból kiderül, hogy a két magas rangú horthysta katonatiszt minderre kész lett volna, egyetlen bűnük az volt a moszkvai magyar kommunista emigráció szemében, hogy nem voltak hajlandók megtagadni Magyarország kormányzóját, akire annak idején felesküdték.

- És mi volt az a bizonyos antifasiszta iskola, amelyet Örkény István is sokat emlegetett?

- A láger 2. zónájában helyezkedett el a Központi Antifasiszta Iskola. Itt egyfajta politikai tanító-nevelő munka folyt. Elsődleges célként tűzték ki a foglyok ideológiai átnevelését. Az antifasiszta mozgalom "mellékvízén" sajátos lágerkultúra is kialakult énekarokkal, színházi körökkel, felolvasóestekkel. Az 1848/1849-es forradalom és szabadságharcról szóló megemlékezéseket is az antifasiszta körök szervezték meg a táborokban 1948-ban. A tábor harmadik részlege pedig hagyományos "munkászónaként" működött. A hadifoglyok fokozatos szabadon bocsátása, repatriálása következtében 1949 végétől a tábor folyamatosan leépítették. 1949-ben még nagyon sok - visszatartott - elítélt háborús bűnös volt a táborban. 1950 augusztusában áttelepítették őket a 12. számú lágerbe. A tábor felszámolása a szovjet belügyminisztérium 1950. október 21-én kelt rendeletével kezdődött meg, és 1951. január 5-re fejeződött be teljes egészében **[Erősen rövidíteni]**

⁵⁵ Belügyi Népbiztosság, rövidítve NKVD (oroszul: НКВД, Народный комиссариат внутренних дел, magyar átírásban *Narodnij Komisszariat Vnutrennyih Gyel*) az államigazgatás belügyi ágának legfőbb szerve volt a Szovjetunióban 1934 és 1946 között. 1946-ban a népbiztosságok nevét minisztériumra, a Népbiztosok Tanácsát pedig Minisztertanácsra változtatták, az NKVD utóda így az MVD, a Belügyminisztérium lett.

⁵⁶ Állambiztonsági Bizottság, rövidítve KGB (oroszul: КГБ – Комитет государственной безопасности, magyar átírásban *Komitet goszudarszvennoj bezopasznosztyi*) a Szovjetunió állambiztonsági feladatokat ellátó szerve volt 1954 és 1991 között.

főtábor a krasznogorszki kettes amiben mi voltunk, itt tulajdonképpen csak tiszték voltak. A nem tiszték munkaszolgálatosok, voltak akik a tábor pozíciókba voltak [helyezve] kenyérvágó, szakács, fürdős, ami ott Esterházy [hit]bizományának számított, és egy pár [fős] legénység, akik takarítottak meg minden. És volt egy másik tábor, akik katonák voltak, akik dolgozni jártak, és a tábor mellett ez egy érdekes dolog, volt, ezt a szót is ott hallottam először. Egy kombinát. Ami bútorokat gyártott luxus bútorokat orosz, nagyon magas rangú embereknek, aminek egy Kesztenbaum nevű ungvári munkaszolgálatos volt a főnöke és majdnem akkora hatalma volt, mint a táborparancsnokoknak. Mert ez tárgyalt az orosz előkelőségekkel, akiknek ott bútort csináltak. Majd később kiderült, hogy a táborba van egy őrnagy rangú német professzor, aki a Szlauerbo [?] asszisztense volt, dr. Hennebergnek hívták, agy-specialista, aki több operációt csinált halálukon levő foglyokat megmentett, s akkor építettek még egy kórházat, egy orosz kórházat hozzá, ahova megint magas rangú oroszok jöttek. A dr. Henneberggel operáltatni magukat. [És itt találkozott...?]

- Itt találkoztam az Ujszászyval, na az előzménye amikor én ugye Ujszászy ha jól emlékszem valamikor október-novemberbe jött 1945-ben. Én már március-áprilisban ott voltam a táborba, nagyon sok ismerős tiszt volt, de nevesebb tábornok csak kettő volt akkor, Stomm Marcell⁵⁷, ugye akit a Donnál fogtak el, és a Deseő László⁵⁸ tábornok, aki volt moszkvai katonai attasé volt. És Deseővel, aki egy énszerintem a Magyar Honvédség egyik legkiválóbb tábornoka volt, úgy is került ki a frontra, hogy 1942. novemberben a tiszti kaszinóban tartott egy előadást, s elmondta, hogy a németek elvesztették ezt a háborút, mert nem számítanak arra, hogy az oroszoknak sok-sok sok hadosztályuk van Szibériában, amit át fognak hozni s tönkre fogják venni a németeket. Erre büntetésből kiküldték decemberbe a Donhoz, és 1943-ban ezek ketten kerültek fogságba. Ezt azért is mondom el, mert hogy az egy érdekesség, hogy a Stomm

⁵⁷ Gróf Stomm Marcel altábornagy (Vác, 1890. december 24. – Budapest, 1968. április 25.). 1927-től diplomata, a Magyar Királyság londoni katonai attaséja, 1942-ben a 2. magyar hadsereg III. hadtestének parancsnoka a szovjet fronton. Az 1943-as voronyezsi katasztrófa után hadirokkanttá vált, szovjet fogságba esett. Hazatérése után, 1951-ben a Budapesti Katonai Törvényszék háborús bűnök vádjával halálra ítélte, 1952-ben kegyelmet kapott, 1954-ben kiszabadult a börtönből, de kitelepítésben élt haláláig. 1989-ben posztumusz rehabilitálták.

⁵⁸ Deseő László (1893. június 26-1948. június 25.) magyar királyi tábornok, 1942. nov. 1-től vezérőrnagy. A két világháború között katonai attasé Moszkvában (1935. dec. 1-1939. ápr. 1. és 1939. dec. 1-1940. júl. 1.), Helsinkiben (1939. ápr. 1-1939. dec. 1.), illetve Helsinki, majd Moszkva székhellyel Tallinban és Kaunasban (1939. ápr. 1-1940. máj. 1.), és ugyanígy Rigában (1940. ápr. 1.), 1940. júl. 15-ig ismét a szovjet fővárosban. Hazatérve tüzér csapattestek parancsnoka, 1942. nov. 25-én a 2. hadsereg Don menti arcvonalára vezényelték. 1943. febr. 3-ai fogságba eséséig III. hadtest-tüzérparancsnok Stomm Marcel altábornaggal együtt a krasznogorszki, majd a vojtkovi hadifogolytáborba került. 1945. májustól moszkvai katonai attaséi tevékenységét vizsgálva gyakran hallgatták ki a moszkvai Butirszkaja börtönben. Egészsége megromlott, rövidesen meghalt.

föloszlatta [hadtestét], kiadott egy hadtestparancsot,⁵⁹ hogy katonáim miután nem tudlak többé titeket élelmezni és fegyverrel ellátni, föloszlatom a hadtestet és azt tanácsolom, hogy kisebb egységekbe törjetelek át, úgy mint ahogy a magyar történelemben előfordult...⁶⁰ vagy mikor, huszárok kis csoportokba jöttek vissza külföldről, próbáljatok meg hazakerülni. Ő 20 emberrel, a Deseő tábornokkal, [aki] a tüzérparancsnoka volt egy Sárkány⁶¹ nevű vezérkari ezredessel, aki a vezérkari főnöke volt és [a fogságba eséskor] főbe lőtte magát, elindultak azt hiszem négy csendőrrel, szóval húszan voltak összesen, és azon a részen valami mágneseesség volt és az [eltérült] iránytűjük [miatt] rossz irányba mentek, pont az ellenkező irányba mint menni akartak de erre [csak] két nap után jöttek rá, és nagyon le voltak gyengülve, borzasztó hideg tél volt, bementek egy istállószerű pajtába, ahol a felének nem volt [helye] éjjelezni, És akkor egy óra múlva jött egy német feldzsandermeri⁶² 750-es BMW-vel fölszerelt járőr és a magyar altábornagyot és [Deseő] tábornokot kidobta ebből a pajtából, kinn éjjeleztek. Stomnak lefagyott mind a két lába, a Deseőnek a lábujjai, úgy hogy Ljubjanka börtönbe operálták [őket]. Stomnak térdből volt levágva a két lába, és a Deseőnek a lábujjai. Nekem [Deseő] még mesélte, hogy nem fogod elhinni, hogy harapófogóval csípték le a lábujjamat, mert nem éreztem semmit. Úgy el volt halva minden. És hát [én] a Deseővel ott jó viszonyba kerültem és hát ő mesélte nekem, hogy az ő problémája az volt, hogy az oroszok az iránt faggatták, hogy amikor ő katonai attasé volt Moszkvában, kik voltak [azok] az oroszok, akik neki dolgoztak. S ő erre azt válaszolta, hogy nézzék, mi szegény ország voltunk, mi csak a Kisantant felé folytattunk felderítést, mindent az oroszokkal kapcsolatban a németektől kaptunk. És amikor megtudta a Deseő, hogy az Ujszászy a Ljubjankában van, akkor azt mondta nekem a Deseő, hogy Andris, végem van, ő volt aki a pénzt folyósította nekem erre a [felderítési] célra, és ismerve Ujszászyt, ő beszélni fog. Úgy hogy mielőtt az Ujszászyt behozták a táborba, a Deseőt

⁵⁹ Az orosz offenzíva kibontakozása után Stomm úgy látta, katonái egységes tömegben nem juthatnak át, a menekülés egyetlen útja az, ha kisebb egységek önállóan ténykedve vágják át magukat. 1943. február 1-jén Stomm altábornagy példa nélküli „búcsúparancsában” feloszlatta a III. hadtestet. Ő maga törzstisztjeivel, Sárkány Jenő ezredessel, Dárdai őrnaggyal, Csató őrnaggyal, Deseő vezérőrnaggyal, Görgényi Dániel utászszázadossal dél-délnyugati irányban indult el. Két napi bolyongás után, fagyási sérülésekkel borítva eltévedtek és február 3-án orosz fogságba estek. Sárkány ezredes agyonlőtte magát. Stomm is öngyilkosságot kísérelt meg, de Görgényi százados ebben megakadályozta, mondván, talán segíthet hadifogságba jutott katonáin.

⁶⁰ "a magyar nép történetében többször előfordult hasonló helyzetben, hogy egyes merész parancsnokok vezetése alatt még hihetetlen távolságokra is áttörtek"

⁶¹ Illencfalvi Sárkány Jenő (1891-1943) vk. ezredes, volt varsói magyar katonai attasé.

⁶² Tábori csendőr.

visszavitték a Lefortovo nevű börtönbe, ahogy egy fél évig volt és nagyon rossz fizikai állapotban [került vissza]. Mert addig ő nagyon jó állapotban volt, és visszahozták ebbe a fogolytáborba. S akkor ez idő alatt jött az Ujszászy is, és akkor valaki mondta neki, hogy én színházi ember voltam. [Ujszászy] kérdezte, hogy ismertem-e a Karádyt, mondom, mi az hogy ismertem, kezdettől fogva [ismerem], és ettől kezdve velem [gyakran találkozott], én voltam az egyetlen, akivel a Karádyról tudott beszélni. És elég furcsa benyomásom volt róla, hát azt mind tudtuk [róla] és nem is volt titok, hogy ő a NKVD-nek dolgozott, egy külön kis háza volt, [ahol még] írógépet [is] kapott...

[A fogságban?]

- - Ott a fogságba, és el is vitték különböző helyekre. Most nem tudom, hogy csak ott volt készenlétben vagy személyesen vallott is⁶³ a nürnbergi perben, mert ez volt az első nagy konfliktus, a Draža Mihailović (Drazsa Mihajlović)⁶⁴ ellen vitték el tanúnak, és nekünk valami hasonlót mondott ez a Mandula⁶⁵, aki a Pravdat fordította, hogy a Deseő azt mondta, hogy ők nagyon régről ismerték egymást, jó barátja volt a Drazsa Mihajlovićnak, de csak azért barátkozott vele, hogy a titkait kifürkészsze stb., úgy hogy mikor visszahozták a táborba, az idősebb tiszték le is köpték. Ez tény. És nem örvendett, [respektusnak] nagyon sokan a magasabb rangú tiszték közül nem álltak vele szóba. Jó dolga volt a táborban, maniküriszt [szó szerint manikürösnő] járt hozzá, ez a KGB-nél a kéjnének volt a változata. Kivételezettként beengedtek hozzá egy *manikürisztet*, meg elvitték egyszer – kétszer a Bolsojba,⁶⁶ és hát

⁶³ A Drazsa Mihajlovićra vonatkozó Ujszászy-nyilatkozat, annak belgrádi perével kapcsolatosan a *Pravdában* jelent meg. A háborús bűnösök nürnbergi perében a szovjetek Ujszászy írásos vallomására támaszkodva azt igyekeztek bizonyítani a magyar és a német vezérkar Kassa bombázására, mint Magyarország háborúba lépésének kiprovokálására szőtt állítólagos összeesküvését. A tábornok személyesen nem jelent meg a nemzetközi bíróság előtt,

⁶⁴ Dragoljub (Draž) Mihailović (1893–1946) jugoszláv tábornok, politikus. 1941-ben, a Jugoszlávia elleni német támadás idején a vezérkarnál szolgált. A vereség után Szerbiában létrehozott egy királypárti szerb ellenállási szervezetet, az úgynevezett csetnik mozgalmat. Kezdetben mind a szövetségesek, mind a szovjet kormány támogatását maga mögött tudhatta. 1941 őszén a korábban együttműködő csetnik és a Tito vezette kommunisták egymás ellen fordultak. Mihajlović katonái támadást intéztek Tito kommunista csapatai ellen, de vereséget szenvedtek. Ezután a szövetségesek addigi támogatása is megszűnt, mivel az alapvetően antikommunista beállítottságú csetnik fontosabbnak érezték a Tito elleni harcot, mint a náci megszállókkal szembeni akciókat, sőt, utóbbiakkal alkalmilag kollaboráltak is. Mihajlović volt 1942 és 1944 között a londoni jugoszláv emigráns kormány hadügyminisztere. A háború után a kommunisták elfogták, a németekkel való együttműködés vádjával háborús bűnösnek nyilvánították és kivégezték. 2015-ben rehabilitálták.

⁶⁵ Dr. Mandula György, az Egyesült Izzó ügyvédje, Donnal fogságba esett munkaszolgálatos. Tábort fordító, "aktivista".

⁶⁶ A moszkvai Nagyszínház (oroszul *Bolsoj tyeatr*) a főváros városképének egyik meghatározó épülete, a világ leghíresebb operaházainak egyike, Oroszország vezető zenés színháza Moszkvában, a Tyeatralnaja (*Színház-*) téren. Az orosz opera- és balettművészet nagy hagyományú intézménye.

különleges ellátást [is] kapott, Dezsőnek is külön szobája volt, neki egy dolgot engedtek meg, mert nem tudott WC-re menni más jelenlétében Úgyhogy építettek neki egy kis külön orosz izét, ami egyes orosz tiszteknek volt és ahhoz kulcsot kapott. Mert ugye a többi ember a táborból 20 méterrel vagy 40 méterrel a táboron [től végezte a dolgát ott] voltak a latrinák, ugye ilyen keresztbe vetett fadarabok és azon ott ültek a többi orosz tisztek, sőt orosz katonanők is. Egyszer a főorvosnő a mellettem levő rekeszbe a hogyhívjákba [ült le]. És hát elég sokat beszéltünk, akkor amikor visszahozták a Deseőt, és ő nem volt ott. Az Ujszászy nagyon sokat utazgatott.⁶⁷ De az erről nem beszélt. És vitték különböző helyekre. Egy biztos, nem tudom hogy, hogy hívják azt az embert, aki a könyvet írta a Karádyról... igen, a Benedek István Gábor⁶⁸, az azt írta, hogy 1947-ben,⁶⁹ nem 47, 1945-ben az Újszászy itt volt Zuglóban egy villában,⁷⁰ és Péter Gábor⁷¹ hallgatta ki, hát ez nem igaz, mert 1947 közepéig velem volt. És nem vitték el hosszabb időre, mint egy-két hétre, és nem is hiszem, hogy addig amíg ő be nem fejezte a munkáját, amit [írattak vele visszaengedték volna,] Mert énszerintem ennek a könyvnek,⁷² amit itt [mutatnak] [az anyagai] ugye, ezek honnan, könyvtárból kerültek elő ugye a különböző...

[Levéltárból...]

- Levéltárból meg minden. Ez énszerintem tulajdonképpen egy másolata annak, amit ő annak idején az NKVD-n adott, megírt. Tudott [volna] sok minden más dolgot mondani, de ő nem volt egy jóindulatú ember. Ő abba a hitbe volt, hogy azzal, hogy más embereket bemárt, meg fogja menteni a saját életét.

Székely interjú I/3. rész

⁶⁷ Moszkvai kihallgatásokra.

⁶⁸ Benedek István Gábor (Gyula, 1937. október 29. –) magyar író, újságíró. Karádyról és Ujszászyról szóló *Ez lett a vesztünk, mind a kettőnk veszte* című filmregénye 1998-ban jelent meg.

⁶⁹ Ujszászyt a szovjet hatóságok 1948 nyarán szállították vissza Magyarországra. Szisztematikus Kihallgatása augusztus 19-én kezdődött.

⁷⁰ Ilka (akkor Nürnberg) u. 27.

⁷¹ Péter Gábor (Újfehértó, 1906. május 14. – Budapest, 1993. január 23.), az ÁVO, majd az ÁVH vezetője volt 1945 és 1952 között. Főszerepet játszott az 1945-ös változásokat követő koncepciós perek előkészítésében és lebonyolításában, mígnem egy koncepciós perben őt is börtönbüntetésre ítélték.

⁷² *Vallomások a holtak házából - Ujszászy István vezérőrnagynak, a 2. vkf. osztály és az Államvédelmi Központ vezetőjének az ÁVH fogságában írott feljegyzései* (Budapest: Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára - Corvina, 2007).

[Tessék!]

- André de Székellyel folytatás. Azt mondta, hogy Újszászy dolgozott. Mit dolgozott?
- Írt.
[Mit?]
- Hát azt nem kötötte senkinek az orrára, de énszerintem ugyanezeket a dolgokat [amiket most publikáltaak, meg] még talán lehetséges [hogy] egy [külön beszámolót is], és Deseső azt feltételezte, hogy az amire ő [Újszászy] emlékezett, az ő moszkvai jelentéseinek a...
[Kiegészítését?]
- Kiegészítését és ahhoz hozzáírt.
[Önben, Önökben nem merült föl a gyanú, hogy ez [a sok szöveg] esetleg dezinformálás? Hiszen annyit írt.]
- Hát nem tudom, mert ahogy én most ezt a könyvet olvastam, annyi nonszenszet mondott például, amikor felsorolja, hogy a magyar színészek közül kik dolgoztak a VKF2-nek, hát aki ismerte ezeket, [így például] a Somlay Artúrt,⁷³ aki ismerte őt hát azt elképzelni sem lehet. Újszászy talán inkább ezt úgy gondolta, hogy ezek meg voltak híva partikra, ahol esetleg diplomaták voltak és megkérdezték [utóbb] tőlük, hogy [a diplomata] beszélt-e vagy mondott-e neki valami. Ez olyan dolog, mint amikor én 1950-ben hazajöttem, minden színháznak volt egy HVM-s⁷⁴ összekötője. Nálunk egy Vágó nevű barom volt, egy főhadnagy, aki kijárt a színházhoz és állandóan érdeklődött, hogy mi van, ki kivel beszélt. És az oroszoknak volt egy klubjuk. Az Andrássy út végén az orosz követségnek volt egy klubja, és én azon nagyon kevés színházi ember közé tartoztam, aki oroszul tudott, úgy hogy nekem kellett rendezni itt az előadásokat, és hát mit lehet csinálni olyanoknak, akik a nyelvet nem tudják, balettet, operaéneklést, stb. Én akkor a Lakatos Gabinak⁷⁵ udvaroltam, és egyszer egy fellépése után odajött hozzánk egy nagyon elegáns orosz hölgy, és azt mondta, hogy én balerina voltam Kijevben és szeretném magukat meghívni holnap hozzánk ebédre. Mondtuk jó, örömmel. Hát azt mondja van kocsijuk? Mondom nincs, de én használom Fényes Szabolcs⁷⁶ öreg Lancia Apriliját,⁷⁷ úgy hogy föl tudunk jönni.

⁷³ Somlay Artúr (Budapest, 1883. február 28. – Budapest, 1951. november 10.) kétszeres Kossuth-díjas magyar színész, színészpedagógus.

⁷⁴ Honvédelmi Minisztérium

⁷⁵ Lakatos Gabriella (Budapest, 1927. október 18. – Budapest, 1989. november 12.) Kossuth-díjas magyar táncművész.

⁷⁶ Csokalyi Fényes Szabolcs (Nagyvárad, 1912. április 30. – Budapest, 1986. október 12.) Erkel Ferenc-díjas magyar zeneszerző. Nevét viseli a könnyűzenei alkotótevékenységet elismerő Fényes Szabolcs-díj.

Nem, majd az Operához leküldöm a férjem kocsiját. S megjelenik egy gyönyörű amerikai kocsi az amerikai zászlóval és kiugrik a kocsiból Szemere Csaba de Genere Huba legszebb magyar huszárkapitány, úgy néz [ki] sofőr volt az amerikai követségen. Szemere azt mondja, Andris, tudjátok hova mentek? Mondom nem. Hát az amerikai főkonzulhoz, le lesztek fényképezve és ez, meg az, meg amaz. De most már nem akartunk nem menni, másnap kinn voltak nálam a színháznál, Lakatos Gabinál minden[felé], s hát ez a Vágó elkezdett velem üvöltözni. Mondom Vágó úr mielőtt üvöltözik, telefonálhatok egyet? Hova akar telefonálni? Mondom az orosz nagykövetségre. Hát azt mondja, oda telefonálhat. S fölhívtam [egy ottani embert,] Deszkalovicsnak hívták, itt volt 10 évig. S mondom Deszkalovics! Nem elég, hogy jóformán nem fizetnek semmit, én ha maguknál megismerkedem valakivel, attól nekem útlevelet kell kérnem hogy kicsoda. Miért? mi van? Elmondtam. Azt mondja, adja ide nekem a telefont. Letolta ezt a palit, nem tudott hogy kihátrálni. Fölhívták az Operát is, és ugye ez volt a helyzet az oroszokkal akkor. Hogy ha valakinek valamilyen orosz kapcsolata volt, az oroszok előtt úgy álltak vigyázzba, hogy azt [ma] nem lehet [elképzelni]. Ugyanúgy, ahogy [korábban] a németek előtt. Ez volt a baj. Egy magyar ezredes úgy állt haptákba egy német főhadnagy előtt, hogy nem tudott még a lábára sem állni.

[Visszatérve Ujszászra. Tehát maga nem igen hiszi, hogy Ujszász esetleg úgy próbált túlteljesíteni, hogy ez már dezinformáció. Tehát annyi nevet mondani, annyi adatot mondani, hogy ez gyakorlatilag mindent összekuszáljon.]

- Hát én nem [igen] tudom [elhinni], énnekem elég jó memóriám van, mint ahogy látják, és még ma is el tudom mondani az érettségiző osztályom névsorát, de ezt, hogy ő 1924-ből tudja, hogy kik voltak a VKF2 tagjai. A nagyfőnök nevét azt igen. (Én is tudom, hogy a Hötzenborfi Konrád⁷⁸ volt a Monarchia alatt, a Monarchiának a vezérkari főnöke.) De azt, hogy kik voltak [akkor] a beosztottak, nem igen. Úgyhogy szerintem Ujszászynak a rendelkezésére bocsájtottak az oroszok egy csomó iratot, amit az oroszok lefoglaltak, Ezekből ő ki tudta írni a neveket. Arra ő nem emlékezhetett, hogy ki volt 1923-ba a II. magyar hadtestnek az I.A. főnöke. Ezt nem hiszem. Mert akkor ő még egy fiatal valaki volt. Úgy hogy én biztos vagyok benne, hogy ehhez a könyvhöz, amit már ő itt írt, Péter Gábortól megkapta az összes segítő alátéteket. Mindazt, amire szüksége volt, hogy

⁷⁷ A Lancia cég által 1937 és 1949 között gyártott nagy olasz családi autómárka.

⁷⁸ Franz Conrad von Hötzenborf gróf (*korabeli magyar forrásokban gróf hötzenborfi Conrad Ferenc néven is*, (Bécs, 1852. november 11. – Bad Mergentheim, 1925. augusztus 25.), osztrák katonatiszt, császári és királyi tábornagy, 1906–1911, majd 1912–1917 között az Osztrák–Magyar Monarchia haderejének vezérkari főnöke.

megnézhesse nevet benne. Mert azokra ő, nem hiszem, hogy magától emlékezhetett.

[A kihallgatásokat hogyan kell elképzelni?]

- Hát ezt nehéz ezt betenni egy skatulyába. Engem általában úgy hallgattak ki, hogy két eset volt. Vagy egy vagy két ember volt benn, vagy pedig bevitték az embert egy nagy terembe, ahol fényszórók voltak a székre ahol én ültem ráirányítva, és az asztalnál volt 10 üres szék, és nem volt benn senki. S akkor vártam egy ideig, és akkor háromnegyed óra múlva megérkeztek, bejöttek és megkérdeztek mindig az első kérdés volt: *kák pozsevájtye?* Hogy érzi magát? Ugye ez volt, és akkor én mondtam, hát ez nem olyan okos kérdés, hát hogy érezhettem magam a börtönben. És változott. Egyet tudni kell, a Ljubjankában voltak olyan helyek, ahol eddig vízben állt az ember, és voltak olyan hotelszobák berendezve, mint a legelőkelőbb négycsillagos szállodában. Úgyhogy például az Ujszászy különleges ellátást kapott, mint mondtam fodrász járt hozzá, manikűrös lány, elvitték néha ide-oda, úgy tudom, hogy vendéglőbe is,

[Mit reméltek tőle?]

- Parancsol?
- [Mit reméltek tőle? Mit remélhettek az oroszok?]
- Hát ő elég jó viszonyban volt a Canarisszal.⁷⁹ És az oroszok megpróbálták olyan irányba terelni, hogy mit tud róla. Mert Magyarország végső fokon nem volt [nekik] olyan érdekes. Őket sokkal inkább az érdekelte, ami a németekkel volt kapcsolatban.
[Említette Canarist és említette Drazsa Mihajlovicsot. Kik voltak ők?]
- Hát Canaris ugye a német kémelhárítóknak volt a főnöke, a Drazsa Mihajlovics pedig tulajdonképpen nem is tudom, hogy [ki volt], mi volt [Jugoszláviában], bán volt ott horvát bán, vagy mi,⁸⁰ usztasa vezér volt.⁸¹ Aki azt hiszem, ha jól tudom, a Tito⁸² ellen volt...

⁷⁹ Wilhelm Canaris (Aplerbeck / Dortmund), 1887. január 1.–Flossenbürg, 1945. április 9.) német tengernagy. 1935. január 1-jétől az Abwehr vezetője volt, mely szervezet 1938-ig a Birodalmi Hadügyminisztérium, majd onnantól közvetlenül az OKW (Oberkommando der Wehrmacht) irányítása alatt állt. Canaris kapcsolatban állt a Hitler ellenes katonai ellenállási mozgalommal, s bár tevékenységében nem vett részt, de fedezte annak tagjait. 1944. februárjában leváltották, s az 1944. július 20-i Hitler elleni merénylet után letartóztatták, koncentrációs táborba vitték és kivégezték.

⁸⁰ A szerb nacionalista Mihajlovics sohasem volt horvát bán, a második világháború alatt királypárti szerb partizánok, a csetnikek vezetője volt.

⁸¹ Az usztasa mozgalom a Horvát Ifjúsági Mozgalomból alakult militáns szélsőjobboldali függetlenségi mozgalom volt a két világháború között. A második világháború idején 1941 áprilisában megalapították a nácibarát úgynevezett Független Horvát Államot. Már az első hónapokban megkezdődött a horvátországi és a boszniai-hercegovinai szerbek tömeges koncentrációs táborokba hurcolása és kegyetlen legyilkolása. Egyes becslések szerint közel egymillió szerb és tízezer zsidó civilt mészároltak le a mai Horvátország, illetve Bosznia-Hercegovina területén.

- [Felvétel indít! Kamera forog!
- A Székely-interjú folytatása. A zongoraszó
- Igen.
- elvitte a figyelmünket. Még egyszer. Ki volt tehát Canaris és ki volt Drazsa Mihajlovics?]
- Hát Canaris a német kémelhárításnak, az *Abwer*nek volt a főnöke, ugye, egyébként egy tengerész, magas rangú tengerésztiszt volt, admirális, és a Mihajlovicsról pontosan nem tudom, azt hiszem *usztasa* vezér volt vagy valami hasonló.
[Azok horvátok! Ő azt hiszem ő szerb volt.]
- Azt nem tudom. Nem akarok olyat mondani, amit nem tudok biztosan, én úgy tudtam, hogy őt a Tito ellen játszották ki. Ezért volt ő fontos.
- [A Canarisszal való kapcsolatától mit remélhettek az oroszok? Hogy azt megírja?]
- Hát ugye akkor [Ujszász orosz fogságba kerülésekor]⁸³ még javában folyt [a háború,] még hátra volt négy hónap a háborúból, úgy hogy gondolták, hogy [birtokában van] valami olyan értesülés, ami nekik hasznos lehet. Akár a németországi hadjáratban, akár Berlin elfoglalásánál, de hogy pontosan mit, azt én nem tudom. Teljesen osztom a szerzőknek - akik összeállították ezeket az emlékiratokat - az Előszóban írott véleményét, hogy nagyon sok minden van a könyvben, amit nem kell 100 %-osnak venni. Pontosabban, hogy mindez valóban így volt. Én azt hiszem, hogy az Ujszászy megjátszotta azt, hogy többet tud, mint amennyit valójában tudott.
[Lehet abban valami, hogy ő esetleg Karádyval együtt az angoloknak dolgozott?]
- Kizárt. Azt kizártnak tartom, hogy a Karády bármiben benne volt. Ilyen mesék, hogy a zongorájában rádióleadó volt meg minden. Ehhez ismerni kellett Karádyt. Annál egy sokkal idegesebb nő volt, hogy ő bármilyen ilyen dolgokba belement volna. Ez kizárt. Az Ujszászyról most valamit akarok mondani. Karády csak a legszebben nyilatkozott mindig az Ujszászyról. Amikor én hazajöttem és meséltem neki, hogy milyen közutálatnak örvendett a hadifogolytáborban a bajtársai között, nem akarta elhinni. S azt mondta, hogy [aki rosszat mond róla az] ilyen meg olyan. Ugyanakkor az Ujszászy, amikor beszélgettünk, egyszer [csak] azt

⁸² Josip Broz Tito (Kumrovec, 1892. május 7.– Ljubljana 1980. május 4.) jugoszláv forradalmár és államfő. Horvát-szlovén szülők gyermekeként látta meg a napvilágot Josip Broz néven, a Tito nevet csak később vette fel. A második világháborúban a jugoszláv kommunista partizánok vezetője, majd a „második” Jugoszlávia (1943–1991) első számú vezetője volt 1980-ig. Jugoszláviában a tisztelet jeléül, egyben a második világháborúra utalva Tito marsallként is emlegették. Nem sokkal a háború vége után kiállt a szovjet befolyás ellen, egyik atyja volt az el nem kötelezett országok mozgalmának.

⁸³ Ujszászy 1945. február elején, valószínűleg 5-én került szovjet fogságba.

mondta nekem, amikor kérdeztem, hogy mi az alapja tulajdonképpen ennek a kapcsolatnak, mert azt gondoltam, hogy nem nagy szexuális alapja volt ennek a viszonynak, ennek a barátságnak. És kérdeztem egyszer tőle, hogy mért volt neked tulajdonképpen fontos a Karády. S akkor azt mondta nekem, Andris, Ujszászy István a tábornok, a legszebb villa a Svábhegyen⁸⁴ Karády Katalin és egy Packard autó. Szóval ez nála elég nagy hiúsági kérdés volt azt hiszem. A Karády azt mondja, hogy az egyetlen férfi volt, aki hosszú idő után őt érdekelte. Ezt nekem mondta és nagyon védte is és haragudott rám, hogy ha én valami rosszat mondtam. Pedig sajnos sok jót nem mondhattam. Ellentétben a Deseővel, aki egy olyan ember volt, hogy kár hogy úgy végezte, mint ahogy végezte.

- [Mi az ami Önt taszította Ujszászyban?]
- Hát kérem szépen nagyképű volt, fellengzős volt, rettenetesen hiú, és a szervilitása például az oroszok irányába. Ő nemcsak, hát ő akkor elmondom azt, amit már a professzor úrnak⁸⁵ elmeséltem, hogy az Ujszászy mindig sétálgatott, kapott az oroszoktól egy gyönyörű prêmes kabátot, kucsmát hogy ne fázzon, Deseő az [egész más volt]. Deseő és én sétáltunk a táborban 20 fok hidegben kalap nélkül. S az oroszok mindig mondták, hogy meg fogunk halni, be fog fagyni az agyunk. És sétált Ujszászy az utcán, a tábor főutcáján, és szembe találkozott egy Klein Gusztáv nevű munkaszolgálatossal, egy nagyon helyes ungvári emberrel, aki fürdőfőnök volt. (És hát ez ott a fogságban ugye óriási dolog volt, hogy az ember nem egy dézsa vizet kapott, hanem hármat, sőt esetleg beengedik a tusolóba, ahol az orosz tiszték [fürödtek].) Ujszászy megállította és megszólította, azt mondta neki, drága.. [közben dörzsölte a kezét,] mindig dörzsölte a kezét. Így járt mindig. Drága Gusztikám! Hogy méltóztatol lenni! S ez megállt és ránézett, s azt mondja, mondja tábornok úr! Ha találkoztunk volna 6 hónappal ezelőtt, akkor is így üdvözölt volna engem? Szóval ezek ilyen nem nagy dolgok, de egy nagyon-nagyon érdekember volt. És én aztán a fogolytáborba ugye hát a magyar hadsereg [fogoly] vezérkari tisztjeinek nagy része ebbe a táborba volt Krasznogorszkba. És ha valamink volt ott, az az időnk volt beszélgetni. Soha senkitől egy jó szót nem hallottam. Mindenki azt mondta, hogy nagyképű, fölfelé nyaló, törtető,
- igen, letaposó valaki volt. Hát az biztos. Hogy nem volt az, aminek itt [Magyarországon] a filmben⁸⁶ is próbálták ábrázolni, hogy jóképű, [daliás

⁸⁴ Budapest XII. kerület, Művész u. 6. (Az épület a kilencvenes években Antall József, majd Horn Gyula miniszterelnök lakóhelye volt).

⁸⁵ Egy korábbi beszélgetés alkalmával, az interjú közvetítőjének, Haraszti Györgynek.

⁸⁶ *Hamvadó cigarettavég* (Budapest: 2001), rendezte Bacsó Péter.

férfinak]. Minden volt, de az nem. Inkább nézett ki egy vidéki szatócsnak, mint egy magyar tábournoknak abban az időben.

[Ezt mivel tudja alátámasztani? Hogy tudja megfogalmazni?]

- Külseje alapján nem volt a Horthy-tisztek mintaképe: köpcös, kopaszodó, kezét dörzsölgető, nem kisportolt ember volt, leginkább úgy nézett ki, mint egy felvidéki vegyeskereskedő. A Deseő viszont úgy nézett ki a hadifogságban is, mint ahogy filmben ábrázolnak egy tábournokot. Ugye a hófehér hajával [délcegen] és órákat gyalogolt le-föl a táborban a legnagyobb hidegben. Úgy hogy ő minden volt csak nem [egy férfiideál]. Nem mintha azt mondanám, hogy az utolsó években a tábournokok közül a legtöbb ne lett volna elhízva és eléggé nem olyan külsővel, mint ahogy az emberek elképzelték egy tábournokot.

[Akkor hogy magyarázza mégis, Karády és Ujszászy kapcsolatát?]

- Hát nem tudom. Talán imponált a Karádynak, hogy az Ujszászynak akkor, mondjuk, korlátlan hatalma volt, el tudott intézni neki külföldről olyan kozmetikai dolgokat, amit másképp már akkor nem lehetett megszerezni, nem tudom. Egyébként is furcsa, mert mondom én hosszú idő óta ismertem, soha nem vettem észre, hogy érdeklődést tanúsított volna valaki iránt. Barátai voltak. Ő nagyon jó barát volt és szeretett [a kedvelt embereivel] összejönni, jóba volt még rajtam kívül a Szakáts Miklóssal,⁸⁷ övele elég sokat összejött, a Somló Pistával mindig nagyon jó barátságban volt. De [az Ujszászyval való kapcsolatát közlebbről] nem, ezt nem tudom. Nem tudom, ehhez tudnom kellene, hogy ismerkedtek meg és kellett volna velük együtt lennem valamikor, de én soha nem voltam hármásban velük. Mert akkor, amikor én elmentem [Magyarországról],⁸⁸ akkor Karády még nem ismerte Ujszászyt. Egy biztos, hogy amit szintén a könyvben, valamelyik könyvben írnak, hogy az Ujszászy vette a Karádynak a villát, hát ez nem igaz. Karádynak már rég megvolt a villája a Lepke utcában,⁸⁹ amikor az Ujszászy még nem is létezett. Ugye és ez az összekeverés, hogy a Karády a Sváb-hegyen lakott, nem! A Karády villája a Lepke utcában volt.

⁸⁷ Szakáts Miklós (Budapest/Érszakácsi, 1920. április 30. – Bad Reichenhall, 1984. október 22.) színész. 1941-ben szerzett diplomát. Először Kolozsvárra került, majd a Vígszínház tagja lett. 1943-1944 között a Madách Színház színésze volt. A második világháborút követően a Vígszínházban, a Nemzeti Színházban, a Művész Színházban és az Ifjúsági Színházban játszott, majd ismét a Vígszínház tagja lett. 1969-ben Angliába, majd az USA-ba emigrált.

⁸⁸ 1939-ben.

⁸⁹ Karády Katalin 1947. július 14-én vásárolta meg a Lepke utca 26. szám alatti villát, amelyet már évek óta bérelt. Háztartását Mohácsi Ilona, egy állását veszített varrónő vezette.

- [Ujszászyt mikor látta utoljára?]
- 1947-ben. 1947 nyarán volt az [a kampány], hogy magyar anyák szavazzatok a Kommunista Pártra, mert mi tudjuk hazahozni a fiaitokat. Ugye a választás.⁹⁰ És akkor összeállítottak szállítmányokat, hazamenőt. És én is bekerültem egy ilyen szállítmányba, és ugye az oroszok általában nem logikusan intézkedtek, hanem ahelyett, hogy Magyarország felé Moszkvából mondjuk Kijevbe gyűjtötték volna össze a hazamenőket, az ellenkező irányba Tambovi terület, Morsanszk-Kasma nevű táborába, amely egy nagyon rossz hírű tábor volt a Don[i katasztrófa] után, kanibalizmus, ott gyűjtöttek minket össze. S akkor az utolsó pillanatban tizenhármunkat a hazamenőket az indulás előtti reggelen tizenhármunkat egy legénységít és 12 tisztet kivettek a hazamenő szállítmányból. Végighallgattuk egy ilyen külön elkerített táborban a [nagy] táboron belül, hogy a himnusz hangjai mellett hogy vonultak ezek haza, s [mi meg] ott maradtunk 800 lengyel nővel, akiket a varsói felkelésből hozták [ide], meg 2,500 japán tiszt a magát utolsónak megadó Kvantung-hadsereg⁹¹ tisztjei közül. S akkor ott voltam és lassan elvittek mindenkit a magyarok közül különböző helyekre, mint volt osztálytársamat, nagyon jó barátomat a Kállai Miklósnak⁹² a középső fiát, a kis Kállai Miklóst,⁹³ aki 10 évet húzott le, csak 1955-ben jött haza Kijevből, és ezeket mind elvitték, senki nem tudta hogy hova. És akkor a nyár végén jöttek értem díszkísérettel, két katona, egy [főtörzs]őrmester és egy kutya, kivettek az állomásra és elvittek Kijevbe. S akkor én már elég jól tudtam oroszul, s láttam ekkora betűkkel kiírva az állomásra, hogy Kijev, s mondom a sztársinának,⁹⁴ mondom Kijevben [vagyunk]? Azt mondja mi maga kém, hogy faggat engem, hogy hol vagyunk? Mi köze magának ehhez. S akkor elvittek először egy szigetre, mert Kijevben vagy hat tábor [volt]. Egy szigetre, ahol nem volt magyar csak német SS-ek. Nem tudom minek

⁹⁰ A kékcédulás választás néven elhíresült 1947. augusztus 31-i -es magyarországi választás volt az első olyan országgyűlési választás, amelyen a legtöbb szavazatot a *Magyar Kommunista Párt (MKP)* kapta.

⁹¹ A Kvantung-hadsereg a Japán Császári Hadsereg egyik legnagyobb és legrangosabb hadseregcsoportja volt 1906 és 1945 között. A hadsereg vezetőinek jelentős szerepe volt a japán-kínai háborúban és a szovjet-japán határkonfliktusok kirobbanásában. A hadsereg 1945-ben 700 000 főt számlált, azonban az 1945. augusztus 9-i szovjet támadás mégis megsemmisítően hatott rá.

⁹² Nagykállói Kállay Miklós (Nyíregyháza, 1887. január 23. – New York, 1967. január 14.) magyar politikus, 1932-től 1935-ig földművelésügyi miniszter, majd 1942–1944 között Magyarország miniszterelnöke, (emellett 1943-ig a külügyminiszteri pozíciót is betöltötte). 1944 márciusában a német megszállás után lemondásra kényszerült.

⁹³ Ifj. Kállay Miklós (1918–1996) folyamőr zászlós, mezőgazdasági szakértő, máltai lovag.

⁹⁴ Старшина - törzsőrmester.

köszönhettem, ott voltam két napig, akkor mondták, hogy izé tévedés [volt], és bevitték a városba egy lágerba, amit bunker lágernek hívtak, mert nem barakkokban voltunk, hanem földbe épített bunkerekben, ez közvetlenül a *Babij Jar*-i temető⁹⁵ mellett volt, úgy hogy amikor terjeszkedtünk és új bunkereket [létesítettünk], akkor ott kiástunk egy pár csontot, [meg] mindent. Itt csupa olyan magyar volt, akit a hazamenő szállítmányokból kivettek. Ezt ők úgy hívták, hogy oszobij rezsím,⁹⁶ szóval olyanok, akikkel nem rendelkezett a táborparancsnokság, csak az NKVD. És akkor ebben a táborban voltam két évig és innen jöttem haza. 1950-ben. És szerencsével, mert aki utánam [még] ott maradt [a] magyar tiszt[ek közül], azok még öt évet húztak le. Azok úgy kerültek haza, hogy amikor Adenauer⁹⁷ kiment Hruscsovhoz⁹⁸ 1955-ben kisírni a németeket, és [tényleg] hazaengedték őket, akkor ezek a németek már nem is voltak hadifoglyok, oroszul *zaklucsonnij*⁹⁹ hívták őket, és elvették a hadifogoly étkeztetést, jogokat és nagyon rossz anyagi helyzetben voltak, és dolgozniuk kellett.

- [Maguk minek köszönhették ezt a különleges elbánást?]
- Hát olyan emberek voltunk, akiket az orosz hatóságok úgy ítélték meg, hogy ártalmasok a most kialakuló magyar rezsímnek.
- [Minden színházi ember ártalmas?]
- Hát énvelem, gondolom más bajuk volt, nézze, elmondom. Mikor engem először kihallgattak, elmondtam, hogy én a francia hadseregben voltam. Hogy németül, franciául jól beszélek. Én valamikor nagyon jó jégshokizó voltam, úgyhogy a Garmisch-Partenkirchen-i olimpiától¹⁰⁰ x helyen voltam a magyar jégshoki csapattal, azon kívül egy eléggé jómódú

⁹⁵ 1941. szeptember 29-30-án német SS-katonák a Kijev melletti Babij Jar-i szurdokban több mint 33 ezer kijevi zsidót lőttek agyon és földeltek el. A háború alatt ezen a helyen további kivégzések is voltak. 1945 után a mészárlás helyszínén emlékhelyet hoztak létre.

⁹⁶ Különleges rendszer.

⁹⁷ Konrad Adenauer (Köln, 1876. január 5. – Bad Honnef, 1967. április 19.) német politikus, a Német Szövetségi Köztársaság első kancellárja. Az egységes „Európa atyja”. Kancellári működése alatt szorosabb kapcsolatokat alakított ki a Szovjetunióval. 1955 szeptemberében a Szovjetunióba látogatott; elérte a német hadifoglyok hazaengedését ezután diplomáciai kapcsolat létesült az NSZK és a Szovjetunió között.

⁹⁸ Nyikita Szergejevics Hruscsov (Kalinovka, 1894. április 17. – Moszkva, 1971. szeptember 11.) orosz nemzetiségű szovjet kommunista politikus, Sztálin halála után, 1953-tól 1964-ig a Szovjetunió Kommunista Pártja (SZKP) első titkára, 1958 és 1964 között pedig a Minisztertanács elnöke. Nevéhez fűződik az 1953/56-tól megkezdett desztalinizáció, a német hadifoglyok hazaengedése, a magyarországi forradalom leverése, a szovjet űrprogram elindítása.

⁹⁹ Leccukott, őrizetes.

¹⁰⁰ Garmisch-Partenkirchen (Bajorország) volt az 1936-os téli olimpia helyszíne.

építésznek voltam a fia, Svájcban voltam intézetben gyerekkoromban. Sok [előkelő] barátom volt, mert a hokicsapattal, ahol én játszottam, és a gyephokicsapattal, az [meg] úgy állt föl, hogy gróf Bethlen István,¹⁰¹ gróf Teleki Géza,¹⁰² Márffy-Mantuano Tamás,¹⁰³ gróf Csáky Miklós,¹⁰⁴ gróf Karácsony [László]¹⁰⁵, azt hiszem hárman voltunk, akik nem voltunk grófok. De az is olyan volt, mit tudom én a rimamurányi elnökének¹⁰⁶ a fia, Hámori Bíró, ugye a Bíró Jani¹⁰⁷, az is ott volt és ugye elnézték a [zsidó] származását, mert az egész csapatnak ő vette meg a felszerelést. És hát ez volt valószínűleg az oka, [hogy a szovjetek igényt tartottak rám] Nem az, ami könyvben van, [ahol]ez a hülye Ujszászy azt írja, hogy ajánl engem ugye a magyar hatóságoknak, mert én anyanyelvi szinten beszélek angolul és kiváló képességem van a hírszerzéshez.¹⁰⁸ 1947-ben egy bűdös szót nem tudtam angolul. Én úgy mentem ki Amerikába, hogy egy szót nem tudtam. Ugyan apám akarta 17 éves koromban, hogy tanuljak [angolul], és fölvettek [az egyetemre?], de engem akkor már csak a színház érdekelt. Úgyhogy én nem [tanultam angolul]. Sokszor gondoltam is rá, hogy mennyivel könnyebb lett volna az életem, ha úgy érkezem meg [az Egyesült Államokba], hogy tudok angolul.

[Karádyt mikor látta utoljára?]

- Karádyt, megmondom azt is pontosan, a halála előtt¹⁰⁹ talán 6 hónappal. A[zért emlékszem,] méghozzá pontosan, mert fölhívott, hogy akar velem

¹⁰¹ Bethleni gróf Bethlen István, ifjabb. követségi titkár.

¹⁰² Széki gróf Teleki Géza (Budapest, 1911. november 27. – Mathias, West Virginia, USA, 1983. január 5.) geográfus-geológus, egyetemi tanár, politikus, olimpikon, cserkészvezető. Gróf Teleki Pál földrajztudós, miniszterelnök fia.

¹⁰³ Verseghi és leoni dr. Márffy-Mantuano Tamás (Róma 1907. március 20 – London, 1969. március 21) gyephokizó, az 1936-os berlini nyári olimpia résztvevője, követségi titkár.

¹⁰⁴ Kőrösszeghi és adorjáni gróf Csáky Miklós (Nagyszöllös, 1904.08. 06.-Starnberg/Bajorország, 1974. 05. 18.) felvidéki földbirtokos, kisebbségi politikus. Az Egyesült magyar Párt képviselője, a Szlovákiai magyar Közművelődési Egylet elnöke. 1945-től 1956-ig különböző szovjet büntetőtáborokban raboskodott, utána nyugaton élt.

¹⁰⁵ Gróf Karácsony László

¹⁰⁶ Hámori Bíró Ármin (Brüll Ármin, Sternberg / Csehország , 1849. december 5. - Karlsbad, Csehország , 1917. jún. 2.) gyáros , a Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt. megszervezője (1881), első vezérigazgatója (1881–1917).

¹⁰⁷ Hámori Bíró János (Budapest, 1909-Budapest, 1943) sportoló.

¹⁰⁸ *Vallomások...*, 584.

¹⁰⁹ 1990. február 8..

beszélni, és én akkor már nagyon gyakran jártam Magyarországra. Nem volt probléma egyrészt, mert én nagyon sokat dolgoztam Londonban. Az ABC pénzelte a James Bond és a Superman című produkciókat, mi adtuk hozzá a legtöbb pénzt és én voltam a ABC executive producere.¹¹⁰ Úgy hogy nagyon sokat kellett Pinewoodba¹¹¹ mennem, ott készültek ezek a [filmek a] Korda [Sándor]¹¹² által épített stúdióban, és sokat jártam oda és ha már ott voltam, hát nem volt nagy probléma átjönni Magyarországra, amíg átdíszítettek. Három napra jöttem, feleségem a Pan American-nél¹¹³ dolgozott 25 évet, így ingyen repültem első osztályon, úgyhogy még ez se volt probléma, és sokat jártam ide. És akkor Karády fölhívott, és azt mondta gyere el hozzám, mert akarok valamit tőled kérni. És mutatott nekem egy levelet, hogy nagyon haza akarták őt csábítani,¹¹⁴ ígértek mindenfélét, és a Karády azt mondta, hogy az első dolog, ami nélkül nem is lehet beszélni semmiről, az hogyha Páger¹¹⁵ vissza kapta a villáját, akkor én is akarom a villámot. És akkor megkért, hogy ha mész Budapestre Andris, nézd meg, hogy hogyan néz ki a ház a Lepke utcában. Én fényképező géppel felszerelve elmentem, és láttam, hogy egy tábla van kinn az épületen, hogy ez a Kolumbiai Követség. Hátha én most ide elmegyek fényképezni, bevisznek az ÁVH-ra¹¹⁶ rögtön, de aztán

¹¹⁰ Ügyvezető producer, stúdióvezető.

¹¹¹ Pinewood Studios (Pinewood Stúdiók) - nagy filmgyártó társaság Angliában, a buckinghamshire-i Iver Heath-ben, mintegy 50 kilométerre Londontól.

¹¹² Korda Sándor (*Sir Alexander Korda*) (Pusztatúrpászto, 1893. szeptember 16. – London, 1956. január 23.) magyar származású filmrendező és producer, a brit filmipar egyik meghatározó alakja és a London Films brit filmstúdió alapítója. A Pinewood-i stúdiókat nem ő alapította, nem is birtokolta, de filmjei készítésénél gyakran igénybe vette.

¹¹³ A Pan American World Airways, ismertebb nevén Pan Am, az 1930-as évektől 1991-es összeomlásáig az Amerikai Egyesült Államok egyik vezető légitársasága volt.

¹¹⁴ Amikor 1980-ban hetvenedik születésnapja alkalmából Magyarországra hívták, stílszerűen csak egy kalapot küldött maga helyett.

¹¹⁵ Páger Antal (Makó, 1899. január 29.^[1] – Budapest, 1986. december 14.) Kossuth-díjas magyar színművész, kiváló művész. A háború előtt a művészvilágban jobboldali nézeteket képviselt, Az orosz csapatok érkezése előtt, 1945. március 28-ról 29-re virradó éjjel lépte át az osztrák határt. 1956 augusztusában Bécsből, a számára biztosított különrepülőgéppel, hazatelepült Magyarországra, Visszakapta egykori villáját. Második fénykorában több mint száz tévéjáték és film főszerepét játszotta el, miközben szinte haláláig a Vígszínház színpadán volt,

¹¹⁶ A teljességgel kompromittálódott hírhedt Államvédelmi Hatóság (ÁVH, 1948-1956) 1956. október 28-án megszűnt. A forradalom leverése után a Kádár János nevéhez fűződő restauráció időszakában állambiztonsági szolgálatot a Belügyminisztérium keretében szervezték újjá, II. (Politikai Nyomozó) Főosztály néven. Ebben a szervezetben még megtalálható volt az ÁVH számos korábbi tagja. A kádári konszolidáció részeként 1962 augusztusában a pártvezetés kizárta a rákosista vezetőket, elítélte a leginkább kompromittálódott ÁVH-s tiszteket. Az állambiztonsági feladatok ellátására létrehozták a Belügyminisztérium III. Főcsoportfőnökségét. Ezen belül a továbbiakban a belső elhárítással a III/III. Csoportfőnökség foglalkozott.

gondolkoztam, és becsöngettem és bementem a követhoz, elmagyaráztam, [hogya mit akarok.] Nagyon kedves, udvarias [ember volt], mondta nyugodtan lefényképezhetek [mindent], [megmutatta amit] ők hozzáépítettek. [A háznak] van egy egész belső része, ami a Karády[é volt], nagyon kis villa volt eredetileg. És akkor visszamentem és ez [volt az utolsó találkozásunk], akkor amikor [mr nagyon] beteg volt, akkor egyszer elmentem meglátogatni. Aztán volt egy nagyon zavaros temetés ott, nem is volt [igazi] temetés, mert hiszen itt temették el,¹¹⁷ inkább egy ilyen temető rendező házban¹¹⁸ volt egy ilyen gyászünnepély New Yorkban. Ahol mindenki, aki soha nem látta, az mind azt mondta, hogy a legjobb barátja volt, és nem lehetett bemenni csak meghívóval és nem szép jelenetek játszódtak le. De hát akkor már nem élt. Az már [egy más történet].

[Akkorra már emberkerülővé vált, élete végére.]

- Ő eléggé [magának való volt], ő nem volt egy nagy társaságba járó sohasem. Megvolt egy bizonyos baráti köre és azokkal jóba volt. Hát mondom, New Yorkba oda az üzletbe bemenni hátra, ahol ült egy sámli, ült, és csinálta a kalapokat, na most ehhez a kalaphoz ami hozzátartozik, hogy mért voltak ők olyan sikeresek. Frank Irma nagyon jóba volt a, hogy is hívták a Folies Bergère-es magyart? Michel Gyarmati-nak¹¹⁹ És a Gyarmati szerezte meg neki a különböző kalapoknak a modelleknek a skiccét, minden, úgy hogy mikor én is Párizsba mentem, több alkalommal megkért engem a Frank Irma, hogy menjek el a Gyarmatihoz, és hozzam el ezeket a skicceket, amiket ők fölhasználtak és lemásolták a különböző párizsi modelleket.

[Karády mit adott Újszászynaak? És Újszászy mit adott Karádynak?]

- Hát, mit adott. Mondjuk, ugye Karády olyan nagy sztár volt, mert tényleg valóban Magyarországon hozzá hasonló, ha azt mondanám, hogy a Karády mondjuk abba a kategóriába volt, mint Amerikába egy[-egy] híres színész. Ami nálunk [még] nem nagyon létezett. Mert nem igen

¹¹⁷ Karády 1990. február 8-án bekövetkezett halála után, 1990. február 19-én, Budapesten, a Szent István Bazilikában ravatalozták fel, majd a Farkasréti temető 22/1-es parcellájában helyezték örök nyugalomra.

¹¹⁸ Miután rövid kórházi ápolás után, áttétes tumor következtében Karády elhunyt a manhattani a Saint Vincent's kórházban, 1990. február 16-ána Madison Avenue és a 81. utca sarkán található Campbell temetkezési intézet első emeleti ravatalozójában búcsúztatták New York-i barátai és tisztelői.

¹¹⁹ Gyarmathy *Michel*/Miklós. (Balassagyarmat, 1908. jan. 13.–Párizs, 1996 október 30.): díszlet- és jelmeztervező, rendező, 1933 után Párizs egyik legrégebb és legnevezetesebb revűszínháza, a Folies Bergère jelmeztervezője, rendezője és művészeti igazgatója.

volt hát. Ki volt még, egy időben ugye Muráti¹²⁰ volt nagyon népszerű, aki egy új típust képviselt. Ő volt az első ilyen flapper típusú¹²¹ izé. Akkor volt egy ilyen..

[Szeleczy?]

- Szeleczy¹²² nem volt olyan népszerű. Nem volt olyan népszerű. Én akkor azt mondom, hogy talán a Szörényi Éva¹²³. Ugye a Szörényinél még az is volt, hogy miután a papát lecsukták, akkor előléptette magát báró Lers¹²⁴ Virág, ami nem volt meg, mert ugye a nagynéni fogadta örökbe, és Magyarországon nem járhat cím az örökbefogadásra, az csak Németországban és Spanyolországban járt, nem, a Mezey¹²⁵ volt még [nagyon híres] talán, aki szintén egy más stílust képviselt és minden, de azért a Karádyt nem közelítette meg.

[Mit adott?]

- Hiúságot. Az Ujszászynál azt hiszem ez nagyfokú hiúság volt, a Karádynál meg az, hogy a nehéz háborús időkben, amikor sok mindenhez nem lehetett hozzájutni, az Ujszászy meg tudott szerezni mindent. Ő állítja, hogy nem,

[...érdek?]

- Karády állítja, hogy nem, és nekem mindig azt mondta, hogy mindenki ezt gondolja, nem, nekem szórakoztató társaság volt, és vele olyan dolgokról tudtam beszélni, amikről más emberekkel nem lehetett de nem, [én ezt] nem tudom. Újra mondom, ehhez az kellett volna, hogy én velük hármasban együtt legyek és amit nem történt egyetlen egyszer sem.

- Ennyi.

Azt szeretném még megkérdezni, hogy két dolgot, apróság. Az egyik az, hogy milyen volt az Ujszászy hangja. Tehát a herélttől egészen a basszusig, ha vissza tudja idézni.]

¹²⁰ Muráti Lili (sz. *Muráti Teodóra Aurélia*; Nagyvárad, 1912. július 22. – Madrid, 2003. április 17.) színésznő, molesztár, író. Sejtelmes hangjával, egyedi humorával elbűvölte a nézőket. Általában a határozott, kissé kacér, de nagyon is tudatos nő típusát alakította a filmvászonon, aki minden helyzetben feltalálja magát és mindent önállóan megold.

¹²¹ Túlságosan is magabiztos (angol vagy amerikai) modern bakfis, fiatal lány az 1930-as években..

¹²² Szeleczy Zita (Budapest, 1915. április 20. – Érd, 1999. július 12.) magyar színésznő. 936-tól 1944-ig 26 magyar és egy olasz–magyar film női főszerepét alakította.

¹²³ Szörényi Éva (született *Schwáb Elvira*, 1921-től *szepesbélai báró Lers Elvira*, Budapest, 1917. május 26. – Los Angeles, 2009. december 1. Kossuth-díjas magyar színésznő, érdemes és kiváló művész.

¹²⁴ Szörényi anyai nagyapja, Lers Vilmos nemzetközi jogi író, államtitkár volt.

¹²⁵ Mezey Mária (Kecskemét, 1909. október 16. – Budakeszi, 1983. április 20.) magyar színésznő, érdemes és kiváló művész.

- Hát visszaemlékszem, A hangja? Semmilyen. Semmilyen. Egy egészen [jelentéktelen,] még azt se mondanám, elég vékony. Elég vékony hangú volt, de nem volt ő semmilyen, az amit itt ugye pláne a filmben próbálták beállítani, hogy izé [egy] daliás [alak], akiért a nők epekedtek, szó sincs róla. Szó sincs róla. Én nem is tudom, hát maguk ezt biztosan eléggé felkutatták, milyen nőügyei voltak az Ujszászynak. Volt valami ismert nővel az Ujszászynak valaha kapcsolatait?
[Karády előtt volt egy menyasszonya,¹²⁶ de azt nem ismerték...]
- Most úgy értem, aki itt menő nő volt. Wenckheim Hetta,¹²⁷ Cziráky Tonchette.¹²⁸ Hogy hívták, akihez a Albert főherceg¹²⁹ járt a Mányoki úton¹³⁰, akinek ez a [hírhedt] találkahelye volt, csupa grófnő volt a [kliense], Szabó Böske.¹³¹ Igen. Szóval ilyen nőkkel ő nem. Vagy volt egy másik nagymenő nő itt a Bálint Mary,¹³² az izébe lakott a ...
[...hogyan Ujszászy beteg volt, tud-e erről véletlenül valamit?]
- Hát nagyon vézna ember volt. Nagyon gyöngének nézett ki, és és mindig betegeskedett a fogságban is. Állandóan orvos járt hozzá. Ő nem az a típus volt, mint a Deseő, hogy akkorákat sétált körbe sapka nélkül a táborba. Nem, ő elég ilyen...[nyápic volt].
[Ő magázta vagy tegezte az embereket a Horthy –korszakban, vagy ennek megvolt a maga konvenciója?]

¹²⁶ Eltekintve Wanderstein Margit nevű prágai házvezetőnőjétől való botrányos afférjától Ujszászy "szexuális" kapcsolatairól csak annyi ismert, hogy Karády előtt volt egy Mária vagy Melinda nevű "gyűrűs" menyasszonya, akivel édesanyja halála (1940. december 16) és Karádyval való megismerkedése után szakított és "vigaszul" egy kalaposüzletet vásárolt neki.

¹²⁷ Wenckheim Hetta grófnő, könnyűvérű nő, ismert extravagáns hölgy.

¹²⁸ Cziráki és dénesfalvi Cziráky Tonchette -? / USA, 1955) grófnő, a kor ünnepezt szépsége, aki rendszeresen szerepelt a magazinok címlapján, ismert divathölgy.

¹²⁹ Habsburg–Tescheni Albert (Albrecht) Ferenc József főherceg (Erzherzog Albrecht Franz Josef Karl Friedrich Georg Hubert Maria von Österreich, Weilburg bei Baden, 1897. 06. 24.-Buenos Aires, 1955. 07. 13.) földbirtokos, politikus. 1925-ben a *Társadalmi Egyesületek Szövetsége (TESZ)* elnökévé választották, de a következő évben a frankhamisítási ügyben játszott szerepe miatt meg kellett válnia tisztségétől. Rokonszenvezett a szabad királyválasztókkal, akik egy ideig király-jelöltökként tekintettek rá. 1930-ban rangon alul nősült - ezért a család házi törvénye szerint - utódait a főhercegi cím már nem illette meg. Hitler hatalomra jutása után nácibarát, szélsőjobbaldali irányzatok támogatója lett, 1944 januárjában közreműködött az újvidéki mészárlás felelőseinek megszöktetésében. A Vörös Hadsereg elől 1945-ben Ausztriába menekült, majd Argentínába emigrált.

¹³⁰ A Gellérthegyen, a mai XI. kerületben.

¹³¹ Szabó Erzsébet "Böske", ismert "találkahely" (Budapest. XI. kerület, Mányoki út) tulajdonos, az intézményt a rendőrség 1944-ben felszámolta.

¹³² Bálint Mary

- Hát mondjuk ugye, a Horthy-korszakban az volt tulajdonképpen a szabály, hogy ha valaki tiszt volt, akkor tegeződtek. Úgy hogy még egy tábornok is tegezett egy zászlóst, ugye én a Veresst mindig kegyelmes úrnak szólítottam. És ő mindig rám szólt, hogy ne szólíts engem kegyelmes úrnak. Ja, nem nézte meg a Veress-leveleket múltkor?
[Nekem azt nem mutatta meg.]
- Jó. No most nekem lenne egy javaslatom. Hát nem tudom, ez milyen [film] lesz. Nem kellene ehhez vágóképek?
[De kellene. Bocsánat, még egy kérdés. Egyed Zoltán és Karády Katalin. Az egy szerelem volt az elején?]
- Nem. Nem. Szerintem Egyed egy [bizonyos] szinten nem volt a társaság kedvence. Nagyon szellemes, eléggé nem jóindulatú ember volt, akinek leírhatatlan hatalom volt színházi vonalon a kezében. Az Egyed lapja¹³³ az hétfőn reggel jelent meg egyszer egy héten.
- [Bocsánat.
- Bocsánat! Kábel!
- Újra kérdezzük Egyedet!]
- Én gyerekkoromban még találkozhattam... [a lappal,] *Film Színház Irodalom*. Egyednek volt egy kis daxli kutyája, mindig a daxli kutyával...
- [Igen. Igen. Nekem engem különösen...
[Figyelem! Felvétel indít! Kamera forog!
- André Székely-interjú folytatás. Egyed Zoltán és Karády kapcsolata az szerelem volt?]
- Nem hiszem. Nem hiszem. Az inkább egy bizonyítás volt az Egyed részéről, amivel valahogy bosszút akart állni a Hajmássy Ilonán azért, mert olyan csúnyán fejezte be kettőjük kapcsolatát. Mint mondtam, egy fogadási ügyben, azt akarta vele valójában bizonyítani, hogy ha valakit megfelelőképpen menedzselnek, akkor nem kiáradó tehetséggel is lehet valakiből nagy sztár. Karády nem hinném, hogy különösebben érdeklődött [volna iránta], nem szerette az Egyedet. Egyed egy durva ember volt, aki neki parírozott és lefeküdt, annak segített. De nagyon sok embernek elvágta a torkát. Ő, amint kezdtem mondani, ugye a lapja, az nem is tudom mi volt a neve, hétfőn jelent meg, és ugye akkor a színházi premierek nagy része vasárnap volt. Úgy hogy ha az Egyed lapjában egy jó kritika jelent meg valakiről, azt majdnem azt mondom, hogy befutott ember lett. Akit levágott, annak nagyon kevés esélye volt a karrierre. És őt ugye Egyed találta ki. Az egész Karády-ügyet, az egész menedzselését a karrierjének, azt, hogy kikhez vitte el. Karády ugye a megfelelő emberekhez került, És úgy hiszem, Egyed akinek volt olyan jó színházi szeme, hogy lássa, hogy itt eleinte mint drámai színész [nem fog

¹³³ Egyed Zoltán 1938-1944 között volt a *Film Színház Irodalom* című hetilap főszerkesztője.

érvényesülni], itt nagy jövő nem vár rá, és akkor forszírozta a filmet, és aztán a film népszerűsége keresztül lett később a könnyű műfajban sztár és színpadon is elért sikereket.

[Hát akkor mondhatnánk azt, hogy Karády ...]

- Én azt hiszem, hogy az Egyeddel ez egy munkakapcsolat volt, hogy ne használjam ezt a csúnya szót, hogy érdek. De nem. Soha az Egyedről egy különösen jó szót nem mondott. Míg Ujszászyt mindig dicsérte.

[Azt szeretném megkérdezni, hogy Ujszászyról hallott korábban, vagy csak a táborban.

- Nem, [már korábban is.] Hát sokat hallottam róla.

- [Mit?]

- Hát természetesen [mindenfélét].

[Mennyire volt ismert a magyar társadalomban? Hiszen a foglalkozásánál fogva éppen nem kellett volna.]

- Nem, a társaságban nem [volt annyira ismert], Azt mondanám, hogy a pártklubban vagy az Országos Kaszinóban nem találkoztam vele. De én ugye a katonai hierarchián keresztül és általában a hadsereg-parancsnokságon magasabb rangú emberek között forogtam, akik sokat meséltek róla. És akkor se a legjobbakat. Mindig azt mondták, hogy egy nagy karrierista valaki.

[Még egy utolsó kérdés. Tud valamit Ujszászy anyagi viszonyairól vagy az nem volt abban az időben téma. Hogy .. volt pénze, nem volt pénze, tudott valamit a családjáról?]

- Nem. Szerintem....

Székely interjú I/4. rész

[Mehet! Kamera forog! Felvétel! Tessék!]

- Azt szeretném még befejezésül kérdezni, hogy kettőjük közül valamelyikőjüktől vagy általában hallott-e valamit Ujszászynak a családjáról, volt-e bátyja, idősebb bátyja,¹³⁴ neveltetéséről, családja anyagi helyzetéről. Az egésznek az adja aktualitását, hogy pár évvel ezelőtt a Svájcban előkerült egy Ujszászy által nyitott svájci bankszámla. Viszonylag olyan összeggel, amely messze meghaladja [hivatalos jövedelmét].
- Hát soha nem említett egy szót se a családjáról, annyit mondott nekem, hogy olyan közepes jómódban élt, nevelkedett, semmi luxus, sőt mondta,

¹³⁴ Ujszászy István egyetlen felnőttkort megélt testvére, bátyja „ifj. Ujszászy Imre (Kecskemét, 1881. 02. 03.,- Budapest?, 1940-es évek első fele) vasúti főmérnök.

hogyan ez az egyik oka, ami miatt tulajdonképpen katona lett, mint ahogy nagyon sokan, mint például a Deseő is ezért, és az én barátom Amerikában a Báró Bálint¹³⁵ is, mert ott nem kellett fizetni. Ugye a Ludovikán nem kellett fizetni. Sőt a katonai reálban se. Na most ez nem onnan veszem, hogy ő ezt mondta nekem, de beszélt arról, hogy nagyon szeretett volna egy ilyen nagyon nagyember ember lenni itt Magyarországon. S azt hiszem, hogy ehhez az egyik hogy mondjam, kellék volt a Karády is. Ugye ahol akárhol megjelent a Karádyval, szenzáció [számba ment]. Vagy botrány volt vagy szenzáció. Mint ahogy ezen a Mikulás-napi előadáson a Nemzeti Színházba is. Azt már elmondtam, hogy egy Packard kocsija volt, ami nem volt egy olcsó kocsik abban az időben, s nem sok embernek volt ilyen kocsija Magyarországon, talán ha Pesten volt 3 vagy 4 Packard.

[Sofőrrel vagy sofőr nélkül?]

- Hát a katona kocsijának biztosan volt sofőrje, a privát kocsijának nem hiszem. Nem hiszem. Nem tudom, hogy a villája milyen volt, ott nem jártam, én a Lepke utcába jártam, mindig, de azért egy Sváb-hegyi villa az nem tellett ki egy tábornoki fizetésből. Abba az időbe se. Na most ugye itt a könyvbe láttam, ami nekem feltűnt, hogy azt nyilatkozta, hogy 500 dollár volt a maximális összeg, amit ő utalványozhatott. Hát ez abba az időbe is egy nulla [összeg] volt ebbe a foglalkozásban. 500 dollárért kémeket fölvenni, akik az életüket reszkírozzák, az egy nagyon piti összeg, úgy hogy nem tudom. Na most valószínűleg, ha ez igaz ez a svájci izé, az abból a pénzből származik, amivel ő rendelkezett, és a végén, amikor már tudta, hogy nincs felelősségre vonás, ebből vette ki, mikori a bankszámla?

[1942-es.]

- Hát akkor
[Személyesen köti le 10 évre.]
- Igen. És mekkora összeg?
- [Körülbelül 20 ezer svájci frank. De az akkor majdnem 100 ezer pengő volt.]
- Igen. De hát az azért ebben a foglalkozási ágban nem volt egy olyan óriási összeg. Nem volt egy olyan óriási összeg.
[Ugyanakkor az ő fizetése az [havi] 800 pengő volt.]
- Igen. Körülbelül az lehetett, mindenféle pótlékok meg ez, meg az, meg amaz. Úgy hogy azért mondom, nem tudom, hogy a kocsit, mert hát egy-egy Packard akkor belekerült 8-10 ezer dollárba. Ugye? És tényleg nem sok volt [belőle] ennek a Villám Károlynak¹³⁶ volt, akkor amikor én

¹³⁵ Sematizmusban utánanézni

¹³⁶ Villám Károly ?? (kolozsvári?)

Kolozsváron voltam a Dermata¹³⁷ gyárnak a román időből volt egy gyönyörű Packardja, amit nem tudott a honvédség használni, mert a honvédségi olajjal kiolvadt a csapágya rögtön. Úgy hogy jó olajat kellett hozzá szerezni. Ezek olyan, általam nem ismert dolgok. Csak az egyedüli mód, hogy valamilyen, a foglalkozásával járó lehetőségéből szerzett pénzt. De hát az ő köreiben és a kémelhárítónál ez nem volt összeg. Hát ott olyan komoly összegek forogtak emberek birtokot vettek, abból, amit kerestek volt, aki valamelyik külföldi hatalom szolgálatában állt. Nem tudom. Ő mindig próbált ilyen *Schönggeist*¹³⁸ lenni, mindig azt mondta nekem, hogy hát én más voltam, mint a többi katonatiszt, én mindenkit ismertem külföldön a beosztásom révén, sokkal magasabb rangú emberekkel [érintkeztem]. Hát ő csak nagyon a végén lett tábornok. Hát azt tudom, hogy a Kádár¹³⁹ nem rajongott érte.

[Kádár Gyula?]

- Igen. Ugye pedig ők elég sokat dolgoztak együtt és elég sokat voltak együtt. Nem tudom, ezt [a pénzügyet] nem tudom. De ahhoz, hogy valaki akkor Svábhegyi villában [éljen] sofőrrel. Mást nem tudok, hogy mit csinált, mert külföldre nem vitte a Karádyt az biztos, nem jártak az Arizonába¹⁴⁰ minden este pezsgőzni, se a Loopingba,¹⁴¹ úgy hogy nem tudom, hogy mi[ből van ez] a nagy összeg. Azt tudom, hogy vett a Karádynak ékszereket. Ezt nekem is mesélte, és még mondta, hogy a Karády milyen szívtelen volt egyszer, hogy már itt a abban az időben, amikor nem volt veszélytelen átmenni a hidakon, ott maradt az ő villájába valami ékszeres doboza, és a golyózaporba átvarta őt valamelyik hídon, hogy hozza ezt az ékszeres ládikót vissza. Ezt mesélte, az anyagi dolgokról. Hát a Karády nagyon sok pénzt keresett akkor. Amit nem [is] tudta elkölteni. Nem beszélve arról, hogy a Frank Irma [barátnője] is nagyon sok pénzt keresett. Az egy aranybánya volt az a kalapüzlet. Csak akkor volt neki egy a Frank Irmának egy szörnyeteg férje, aki ellopotott és elcsalt [rengeteg pénzt] és nem tudom, [mi] minden[t csinált], aki aztán kikerült Amerikába és ott is bajba került. Itt [Magyarországon] a háború után le volt csukva, és amikor kijött Amerikába, akkor ott azt próbálta

¹³⁷ Híres kolozsvári bőr- és cipőgyár a két világháború közötti időszakból 1948-ig, a mai Clujana gyár jogelődje.

¹³⁸ Szó szerint széplélek (nlmet).

¹³⁹ Kádár Gyula (Debrecen, 1898. december 16. – Budapest, 1982. március 14.) katonatiszt, vezérkari ezredes. 1943. augusztus 1-jétől a Vezérkari Főnökség 2. (hírszerző és kémelhárító) osztályának a vezetője, e poszton Ujszászy egyik utóda.

¹⁴⁰ Híres budapesti mulató (1932 áprilisától) a Nagymező utca 20 szám alatt.

¹⁴¹ Looping kávéház és bár - Budapest V. Wurm (ma Szende Pál) u, 5. sz.

bemagyarázni az amerikai hatóságoknak, hogy ő politikai nézete miatt [csukták le]. De aztán kiderült, hogy nem azért, hanem becsapott zsidó embereket, akinek azt magyarázta, hogy Palesztinába tud szerezni vízumot.¹⁴² S ez volt az oka, hogy amikor vagy húszan feljelentették, akkor lecsukták. És volt aztán ott egy utazási irodája New Yorkba. De elváltak később, tudtam a neveit is. Egy ügyvéd volt a Frank Irma férje. De a pénzügyeiről nem, erről nem tudnék, mit mondani. Karády, azt kell mondjam, hogy elég szerényen élt. Attól függetlenül, hogy volt a villája, de nem nagy. És az öltöztetőnöje dolgozott a villában is, aki neki bizalmasa volt, akkortájt ruhára nem nagyon költött, mert általában megkapta a ruhákat a színpadról és a filmekből. Az akkor bevett szokás volt, hogy odaadták ajándékba a különböző szalonok, ugye volt egy szalon a Berkovits,¹⁴³ az dolgozott majdnem minden színháznak. Úgy hogy nem tudom, mi az amire olyan sok pénzt költöttek volna. És a Karády nem volt egy mulatóba járó típus, vagy a Ritz bárba vagy a Hungária Szállónak a bárjába menő, ami akkor egy nagyon felkapott hely volt ahol pókerkockáztak nagy összegekbe. Odescalchi Miki¹⁴⁴ ült ott mindig. Egy Rezső nevű bártender volt ott és már 12-től ott ült az Odescalchi és nagy összegekbe pókerkockáztak. Hogyhívjákba. Szóval nem akarok olyat mondani, amit nem tudok, mert annak semmi értelme sincs. Ujászásy soha nem beszélt nekem ilyen anyagi dolgokról vagy azt mondta, hogy mindig amikor utazott külföldre hivatalos úton, mindig úgy kezelték őt, mint a magyar Canarist, és ennek a révén a rangjánál sokkal magasabb elbánásban részesült. De ez volt körülbelül minden.

[Ennyi.

Köszönöm szépen.]

II. Székely András audió interjúk

Székely interjú II/1. rész

¹⁴² A szigorú brit bevándorlási törvények miatt Palesztinába nagyon nehéz volt bevándorolni a harmincas évek végétől. A korlátozott számú bevándorlási engedélyeket (certifikát) a kvóták alapján a a Szohnut/Jewish Agency / Zsidó ügynökség osztotta szét az egyes országokban.

¹⁴³ Berkovits női divatszalon, Budapest IV. Kristóf tér 2.

¹⁴⁴ Hg. Odescalchi Miklós (Tuzsér, 1902. május 6. – Sopronkőhida, 1945. január 30.) magyar pilóta, tartalékos hadnagy. Szökési kísérlet miatt a nyilasok kivégezték.

[Mondana valamit családi háttéréről!]

- Apám Székely Béla építész. Amerikában járt egyetemre még az első világháború előtt. 1912-ben kivitte anyámat is New Yorkba, a City Hallban házasodtak össze – ahol én is, sok évtizeddel később. A történet ismétlődik. 1914-ben, a háború hírére hazarohantak, Édesapám az orosz és olasz fronton vizsgázott hazafiságból. Én már a háború után, 1919 márciusában a kommün megalakulása táján születtem, 1936-ban érettségiztem. A befutott és gazdag építész fiaként már 17 éves koromban belügyminiszteri karkedvezményes jogosítványom volt, és apukám jóvoltából egy szép kabrió sportkocsim.

- És én egy olyan gyephokicsapatba játszottam, amit úgy hívtak, hogy Magyar Hockey Club.¹⁴⁵ Ez a csapat a következőképpen állt föl: gróf [ifj.] Bethlen István, Gróf Teleki Géza, Márffy-Mantuano Tamás, ugye a Juditnak¹⁴⁶ a testvére, gróf Csáky Miklós, gróf Karácsony László, azt hiszem, rajtam kívül négy ember volt, aki nem volt gróf. És én nagyon [fiatal voltam], a legfiatalabb voltam a csapatban. És hát a Bethlen Pista ugye a középső fia a Bethlennek, [a miniszterelnöknek] az nagyon megkedvelt engem, úgy hogy a túrákon mindig vele laktam, és később ahogy nőttem föl, kezdtek meghívni engem víkendeken, akkor megismertem a családoknak a lánytagjait, na most ezeknek érdekes volt valaki, aki színi akadémista volt, úgy hogy ezt azért mondtam csak el, hogy én tulajdonképpen két körbe mozogtam. Színház, apukám az összes színháznak az építészete volt a Magyar Színházról a Vígig, háború után az Operát, a Nemzetit állította helyre. A II. világháború után.

[A második világháború után?]

- Igen. Azt hiszem az 1920-as években [1925 táján] az apám építette a Kertész utcában, ami akkor világszenzáció volt, az [négyemeletes] úgynevezett Cyklop-garázst,¹⁴⁷ [amely európai szenzációjának számított, ilyen másutt még nem volt akkoriban.]. Egy garázst 500 autóra, hát 500 autó nem volt Budapesten. És apám nagy Fészekes volt, háznagya volt a Fészeknek,¹⁴⁸

¹⁴⁵ Az *MHC* 1918 novemberében alakult.

¹⁴⁶ Verseghi és leoni Márffy Mantuano Judit (Judith Hare, Countess of Listowel, Kaposvár, 1903. július 12.- London, 2003. július 15.), újságíró, író. Egyetemi tanulmányait Angliában végezte. A második világháború alatt a brit tájékoztatási minisztériumban dolgozott, majd 1942-től a hadsereg polgári előadója volt. A második világháború itkos frontjairól írott könyvében (*Crusader in the Secret War*) számos értékes információ olvasható a magyar különbéke-kísérletekről. 1945 után heves antikommunista.

¹⁴⁷ Budapest VII., Kertész u. 24-28. Utóbb a Főtaxi garázsa.

¹⁴⁸ FÉSZEK - Fészek Művészkлуб (eredetileg mozaikszó: *Festőművészek, Építőművészek, Szobrászok, Zenészek, Énekesek és Komédiások klubja*^[1]) a budapesti művészvilág 1901-ben alakult klubja, ma közhasznú, országos tevékenységű egyesület, a Budapest a VII. kerületben, a Kertész utca 36. és a Dob utca 57. számok alkotta sarkon.

rengeteg színész járt hozzánk, sok színésznek [építette] a villáját, [lakását]. Például a Honthy Hannának.¹⁴⁹ Akkor egy volt a Nemzetiben egy színész, úgy hívták, hogy Pethő Attila.¹⁵⁰ Egy közepes színész, annak az öccse egy fogorvos volt, Pethő Miklós az volt a Honthy férje. S az 1920-as években is volt lakásprobléma, és hát nem volt lakásuk és apám építette a Cyklop-házba, ahol csak egy és kétszobás sofőrlakások voltak a miénk kivételével, a Hannának egy lakást, úgy hogy én abba a megtiszteltetésben részesültem, hogy a biatorbágyi robbantásnál¹⁵¹ a Honthyék vittek ki mint 7 vagy 8 éves gyereket a Lancia Lambdájukkal¹⁵² [a helyszínt meg] nézni. Na szóval ez körülbelül az én backgroundom,¹⁵³ voltam két évig Svájcban intézetben franciául tanultam, de hát aztán tátátátá. Apám azt akarta, hogy diplomata legyek, megvolt a helyem a bécsi konzuli akadémiára, s hát eléggé dühös volt [hogy helyette a színházi pályát választottam].

[Bécsbe akarta édesapja küldeni?]

- Nem tudom pontosan. Nem emlékszem pontosan, Csak azt tudom, hogy már hat évvel előbb kellett a helyet akkor megszerezni minden [el volt intézve], és hát én [akkor] bejelentettem [apámnak, hogy nem akarok diplomáciai pályára menni]. Ez [a váltás] tulajdonképpen egy ismeretség alapján [történt]; volt egy színész-újságíró futballmeccs a Millenárison,¹⁵⁴ és onnan jöttem vissza, s a Perényi Lacival¹⁵⁵ – mond ez a név valamint? Annak idején ő volt talán a legjobb barátom, ünnepelt filmsztár a harmincas években, nagyon jóképű férfi, olyan külsővel, mint egy görög isten, rengeteg Karády Katalin-filmben Karády partnere. Perényi László

¹⁴⁹ Honthy Hanna (Budapest, 1893. február 21. – Budapest, 1978. december 30.) Kossuth-díjas színművésznő, operettprimadonna, érdemes és kiváló művész.

¹⁵⁰ Gyöngyösi Pethő (Petheő) Attila (Budapest, 1891. május 11.-Budapest, 1942. május 23) drámai színész, A Magyar Színház (1910–1912), a Modern Színpad, ill. a Belvárosi Színház tagja (1917–1922), a budapesti Nemzeti Színház tagja (1922–1939), örökös tagja (1939-től).

¹⁵¹ 1931. szeptember 13-án Matuska Szilveszter bécsi magyar kereskedő felrobbantotta a biatorbágyi viadukt vasúti sínének egy részét. A robbantás 22 halálos áldozatot követelt, ezt követően statáriumot vezettek be Magyarországon.

¹⁵² 1922 és 1931 között gyártott innovatív olasz autómárka.

¹⁵³ Szó szerint háttér (angol).

¹⁵⁴ Millemáris Sportpálya. Budapest XIV. kerület Budapest, Szabó József u. 3.

¹⁵⁵ Perényi László, (Szászrégen, 1910. április 23. – Baja, 1993. november 8.) magyar színész. Tanulmányait 1930-ban végezte a Színművészeti Főiskolán, majd a Nemzeti Színházhoz szerződött. 1935-től 1941-ig a Vígszínház, 1941-től 1944-ig az Új Magyar Színház tagja. 1945 után t vidéken játszott, 1956 és 1958 között pedig a Madách Színházban lépett fel. 1960-tól 1963-ig tagja volt a békéscsabai, majd 1963-tól 1973-ig a kecskeméti színháznak.

Hevesi¹⁵⁶ alatt a Nemzeti vezető színésze volt, ...Rómeó minden, és amikor a Németh Antal¹⁵⁷ jött, kitette, és a Vígszínházba került és a Vígszínházban Bástival¹⁵⁸ együtt voltak körülbelül egyforma sztárok, a Perényi több klasszikussal a Nemzetiből jött, például a Bovárynét játszotta a Bajor Gizivel¹⁵⁹ a Vígben. Perényi barátom életében nem foglalkozott politikával, sőt a háború alatt ő támogatta Egri István¹⁶⁰ és Justh Gyula¹⁶¹ színészeket, amikor azok zsidó származásuk miatt indexen voltak. A háború után mégis elővették Perényit mint szélsőjobboldalit. Több évre eltiltották, később hosszú ideig csak vidéken engedték játszani. Pedig negyvenöt előtt, amikor Major Tamásék¹⁶² csinálták a Zeneakadémián a baloldali estjeiket, Perényi, aki Major Tamás évfolyamtársa volt, azokban is szerepelt. Ez a Perényi rábeszélte engem, azt mondta nézd, szükség lenne nyelveket beszélő intelligens emberekre a színházba, miért nem jössz a főiskolára. Én nem akartam menni, mert nem volt akkor csak színész tagozat. Semmi más nem létezett. És én a Benkővel,¹⁶³ Rajczyval,¹⁶⁴ Bánki Zsuzsával¹⁶⁵ együtt tanultam, Aczél¹⁶⁶ elvtárs ült mellettem Appel Henrik néven,

¹⁵⁶ Hevesi Sándor (Nagykanizsa, 1873. május 3. – Budapest, 1939. szeptember 8.) magyar rendező, egyetemi tanár, drámaíró, kritikus, író, műfordító, színházigazgató [Nemzeti Színház: 1923-1932].

¹⁵⁷ Németh Antal (Budapest, 1903. május 19. – Budapest/Balatonfüred, 1968. október 28.^[1]) rendező, egyetemi tanár, színházigazgató (Nemzeti Színház: 1935-1944), színháztörténeti író.

¹⁵⁸¹⁵⁸ Básti Lajos (Keszthely, 1911. november 17. – Budapest, 1977. június 1.) Kossuth-díjas magyar színész, főiskolai tanár. Őt tartják a 20. század egyik legszebben beszélő magyar színészenek.

¹⁵⁹ Bajor Gizi (Budapest, 1893. május 19. – Budapest, 1951. február 12.) Kossuth-díjas magyar színművész, kiváló művész, a Nemzeti Színház örökös tagja.

¹⁶⁰ Egri István (Budapest, 1905. május 21. – Budapest, 1980. július 10.) magyar színész, színházi és rádiós rendező, főiskolai tanár, író, publicista; érdemes és kiváló művész

¹⁶¹ Justh Gyula (Budapest, 1887. június 24.-Budapest, 1955. június 2.) magyar (film)színész. Számos vidéki színtársulat után 1930-tól pedig a Magyar Színház tagja. Fellépett a Vígszínházban is, ahonnan 1941-ben átszerződött az OMIKE Művészakcióhoz, ahol 1944-ig játszott. 1949 után a Madách Színházban működött 1953-ig.

¹⁶² Major Tamás (*tasnádi Major-Maróthy*) (Újpest, 1910. január 26. – Budapest, 1986. április 13.) kétszeres Kossuth-díjas magyar színész, rendező, színházigazgató, kiváló művész. Pályája kezdetétől elkötelezett baloldali volt, fellépett a munkáskultúra előadásain, tagja volt a Független Színpadnak, rendezte a Vigadói Esteket mint antifasiszta kulturális műsort, és részt vett az ellenállási mozgalomban.

¹⁶³ Benkő Gyula (Budapest, 1918. augusztus 22. – Budapest, 1997. június 30.) Jászai Mari-díjas magyar színművész,

¹⁶⁴ Rajczy Lajos (Budapest, 1914. július 1.–Montreal, 1957. május 22.) Jászai Mari-díjas magyar színművész, Katonaéveinek letöltése után a 1939-ben diplomát. Rövid ideig Szegeden játszott, majd a Nemzeti Színház tagja lett. 1956-ban Bécsbe, később Kanadába emigrált, ahol öngyilkosságot követett el.

[Aczél rendszeren színiakadémista volt?]

- Színiakadémista.

[Segédszínész?]

- Nem. Színiakadémista volt, a Kiss Feri¹⁶⁷ az első rostavizsgán kitette. Igen [akadémista volt.]. Én elég jóba voltam vele és aztán újra kezdtem hazajárni Amerikából, megint fölédelt a kapcsolat, mert én jóba voltam a Radics Katival¹⁶⁸. És a Radics Kati mondta Aczélnek, hogy én járok haza. Hát azt mondja mondd meg neki, hogy micsoda pimaszság, hogy nem hív föl engem. S akkor fölhívtam, de akkor az már a felesége halála után volt, amikor már izé, új lakásba [volt], és hoztam [könyveket], nagy könyvbuzi volt. És hoztam neki könyveket mindig Amerikából, s egyszer amikor megint jöttem, és telefonáltam, egy hölgy vette föl, s azt mondja ki keresi, mondom egy volt osztálytársa, azt mondja sajnós elkésett, mert most halt meg. Ma délután¹⁶⁹.
- Persze korábban én találkoztam vele. És Ivánnal¹⁷⁰ is és a Katival is találkoztam, Katinak a kislánya hát most már azt hiszem harminc nemtudom hány éves lehet. Katival kinn ismerkedtem meg egy fogadáson. Nem voltunk hozzászokva, hogy a magyar nagykövetségen csinos nőket lehetett látni, s mondtam ki ez! Mondták, te! Hát ne viccelj! Ez nem tudod kicsoda? Ez most Aczélnek az izéjét¹⁷¹ örökölte mindent, ő

¹⁶⁵ Bánki Zsuzsa (Budapest, 1921. július 31. – Budapest, 1998. január 5.) Jászai Mari-díjas magyar színésznő,

¹⁶⁶ Aczél György (született *Appel Henrik*, Budapest, 1917. augusztus 31. – Bécs, 1991. december 6.) kommunista politikus, a Kádár-korszakban a kulturális élet legfőbb ideológusa, irányítója.

¹⁶⁷ Kiss Ferenc (Székesfehérvár, 1893. április 15.– Budapest, 1978. augusztus 13.) magyar színész, érdemes művész. 1937-től 1944-ig a Színművészeti Akadémia igazgatója, 1938-1944-ig a Színművészeti és Filmművészeti Kamara elnöke. Szálasi Ferenc megbízásából 1944. október 15-től a Nemzeti Színház igazgatója. Ezen állásokban kifejtett politikai tevékenységéért a Népbíróság elítélte, 1945. november 27-től 1953. szeptember 23-ig fegyházban volt. Ezután segéd munkásként, majd földmérőként dolgozott, 1956 augusztusában visszatérhetett a színészi pályára.

¹⁶⁸ Radics Katalin (Budapest, 1947. április 8.-) 1971-ben az ELTE Bölcsészettudományi Karán magyar-francia szakos középiskolai tanári oklevelet szerzett, tagja lett a Magyar Szocialista Munkáspártnak. 1975-ben egyetemi doktor, 1981-től a nyelvtudományok kandidátusa. 1980. novembertől az MSZMP Központi Bizottsága apparátusában tevékenykedett, a KB Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztály politikai munkatárs, osztályvezető-helyettes, 1985. március 28-ától 1988. november 28-ig osztályvezető beosztásban. A nyolcvanas évek végétől férje Berend T. Iván akadémikus.

¹⁶⁹ 1991. december 6

¹⁷⁰ Berend T(íbor) Iván (Budapest, 1930. december 11. –) Kossuth-díjas magyar történész, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia volt elnöke. 1973 és 1979 között a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem rektora, 1975-től 1982-ig a Magyar Történelmi Társulat elnöke, 1985 és 1990 között az MTA elnöke, 1988 és 1989 között a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága tagja. 1990-től a University of California at Los Angeles (UCLA) professzora, 2015-ben nyugdíjba vonult.

¹⁷¹ Kulturális reszortját.

ismeri az indián nyelveket, francia tanárnő volt eredetileg. És attól fogva nagyon jó viszonyba kerültünk. És ahányszor Pestre jöttünk, mindig faggatott engem, hogy ki kicsoda a színházban. Ő nem nyilatkozott, de tőlem akarta tudni a embereket.

[Egy picit még beszéljen a családi háttéréről. Elmondta a születését, de a családjáról nem igen beszélt.]

- Nem, valóban nem. Az én családom erdélyi. És az édesapámnak eredetileg az első világháború előtt a családja jött át, érdekes, mind a két oldalról mind a két nagyapám hivatásos katona volt. Mind a kettő bevonulási központ-parancsnok volt, ami nagyon lukratív dolog volt a Monarchia idejében, az egyik itt nem nem nagyon jó környéken, a Garay téren volt, és apámnak az apja Kisvárdán. És 13 gyerek volt, abból négy, négy nő, és a négy nőből 3 egyetemet is végzett, ami akkor egy ritkaság volt. Apám volt az utolsó előtti, de az utolsó gyerek, mikor megszületett, akkor nagyapapa már meghalt. És erre föl a nagymama, mint hadiözvegy vagy nem tudom milyen jogcímen, kapott egy italmérési engedélyt, úgy hogy volt egy vendéglőjük. A legidősebb fiú a MÁV-nál volt, a debreceni kollégiumba járt, azt Miksának hívták, az volt aki a családot istápolta, és apám, aki a Lovag utcai gimnáziumba járt, azt tudom, mert mindig meséltek nekem, 1911-ben kiment New York-ba. Először szeretett volna filmes lenni. És ez is egy ilyen érdekes történet, hogy volt valami összeköttetése a Zukorral,¹⁷² és a én meg a Zukornak az unokaöccsével együtt jártam egy osztályba a piaristákhoz. És 12 órára volt bejelentve a Zukorhoz, és 12.20-kor érkezett, [mert] eltévedt, s erre a titkárnő azt mondta: Miszter Székely, ön lekéste Miszter Zukort, s apám erre úgy referált, hogy így lettem építész és nem filmes. És akkor hazajött s azt hiszem két évre rá visszajött anyámért, ott vette el a New York-i City Hall-ban és 1914-ben hazajöttek. Amikor a háború kezdődött, akkor először Oroszországban volt, ott fogságba került. én Krasznogorszkban voltam, apám Krasznojarszkban,¹⁷³ onnan megszökött Kínán keresztül, itt ha érdekes dolog, a sarokba van egy szobor. Nem tudom, innen lehet-e látni.
- Adjuk oda?
- Igen. Mikor apám hazajött, akkor az volt a szokás, hogy az olyan tiszteteket, akik megszöktek fogságból, egy ideig nem küldték ki a frontra.

¹⁷² Zukor Adolf (Ricse, 1873. január 7. – Los Angeles, 1976. június 10.) magyar származású producer, a Paramount Pictures filmvállalat alapítója, a hollywoodi filmgyártás egyik létrehozója.

¹⁷³ Krasznojarszk város Oroszország szibériai területén, a transzszibériai vasútvonal 4098. kilométerénél, a Jenyiszej partján. A Magyarországnál 25-ször nagyobb Krasznojarszki határterület központja, Szibéria harmadik legnagyobb városa.

Úgy hogy apámat is az első Mária Terézia Honvéd Gyalogezredhez¹⁷⁴ osztották be kiképzőnek. De hát ez neki nem tetszett, és önként jelentkezett, hogy le ne kesse Doberdót és Isonzót, amiről számos történetet hallottam, és ezt a szobrot, mielőtt kiment volna a frontra kapta a katonáktól és rá van írva, hogy szeretett szakaszparancsnokunknak a hadi önkéntesektől. És az az érdekessége az, hogy mikor apám meghalt, és én kezdtem hazajárni, ki akartam vinni ezt a szobrot. S irtó problémák voltak, s a végén a Pogánytól,¹⁷⁵ aki akkor a minisztériumnak, nem a múzeumnak¹⁷⁶ az igazgatója volt, igen, végül kaptunk [kiviteli] engedélyt. S amikor megvolt az engedélyem, amit senki a világon senki sem kért, a feleségem jött ide Pestre, s a Pan American-nél fölrakták a repülőgépre, becsomagolták a papírba és a szobor kiment, s aztán most visszahoztam.
[Az édesapja mikor halt meg?]

- Apám meghalt 1973-ban. 1973-ban. Érdekesség még, apám volt az egyik építész Rassay Károlynak,¹⁷⁷ nagyon jóban volt vele, nagyon közeli embere volt, és a Rassay Károly testvére volt a Rimamurányinak a jogtanácsosa.
- Volt egy orvos testvére is.
- Volt az orvos tábornok,¹⁷⁸ aki engem mikor megsebesültem, rossz kórházból áthelyeztetett egy jó kórházba. Igen. Nem, ez ügyvéd volt, mi is

¹⁷⁴ Harminckettesek - Mária Terézia által 1741-ben alapított 32. honvéd gyalogezred, amely az első világháború végéig a főváros háziezrede. Az ezred 1883-ban megkapta „Mária Terézia császár és királynő nevével viselő jelzőt”, 1890-ben pedig Ferenc József elrendeli, hogy a 32. Gyalogezred véglegesen a Mária Terézia nevével viselje. A trianoni békeszerződés után a monarchia közös alakulatai megszűntek, így a 32-es gyalogsági ezred is. A Harminckettesekből és más ezredek csapattestiből összeverbuválták a második világháború végéig fennálló Magyar király 1. Mária Terézia Honvéd Gyalogezredet.

¹⁷⁵ Pogány Ö(dön) Gábor (Kispest, 1916. július. 21.-Budapest, 1998. március. 22.) művészettörténész. A budapesti Szépművészeti Múzeum muzeológusa (1945–1947), a Fővárosi Képtár igazgatója (1947–1950), a Múzeumok és Műemlékek Országos Központjának elnökhelyettese (1950–1952). A Szépművészeti Múzeum főigazgató-helyettese (1953–1955 és 1956–1957), az Magyar Nemzeti Galéria (MNG) alapító főigazgatója (1957–1980).

¹⁷⁶ A Magyar Nemzeti Galériának.

¹⁷⁷ Dr. Rassay Károly (Orsova, 1886–Pécel, 1958) tekintélyes jogász, politikus, nemzetgyűlési, majd országgyűlési képviselő, államtitkár (1919/1920). 1921-ben saját kisgazdapártot alapít, majd Vázsonyi Vilmos halála után a Demokrata Párttal egyesülve létrehozza a Független Nemzeti Demokrata Pártot. Rövid idő múlva a pártban bekövetkezett szakadás miatt létrehozza a Nemzeti Szabadelvű Pártot, amely 1935-ben a Polgári Szabadságpárt nevet veszi fel. 1923-ban megalapítja és 1944-ig szerkeszti az Esti Kurír című liberális napilapot. 1944-ben a németek letartóztatják, Mauthausenbe hurcolják. Visszatérése után már nem vesz részt a politikai életben.

¹⁷⁸ Dr. Rassay Rudolf (Zimony, 1884- március 22.-Gyula, 1952. május 09.) orvos vezérőrnagy. 1919-1941. augusztus 01-ig a Hungária körúti 2. számú Honvéd Kórház zárt idegosztályának parancsnoka, később kórházparancsnok. 1941. november 01-el nyugállományba vonult. 1946-ban "igazolt"-tá nyilvánították. 1951-ben kitelepítve élt Füzesgyarmaton.

volt a neve ennek a Rassaynak, és az volt az érdekesség, hogy akkor elintézte, úgy hogy apám legyen a két építész közül az egyik, aki a Petőfi tér 3. című házat építette. Ott is halt meg az édesapám, és átjászta a lakást Sinkovits Imrének.¹⁷⁹ Úgy hogy a Sinkovits azon a helyen halt meg a lakásban, ahol az én mostohaanyám is meghalt. Csak a Sinkovits a reggeliző asztalnál, nálunk akkor egy zongora volt és a mostohaanyám a zongoránál esett össze. [1969-ben]. Apám 1973-ban halt meg. Édesapámnak az első agyvérzése 1951-ben volt, és négy agyvérzést élt úgy át, hogy a világon semmi következménye nem volt, csak kicsit néha az új dolgokba feledékeny volt. De hogy ki volt a Monarchiának izé a főnöke, vezérkari főnöke, azt az utolsó napjáig tudta. S miután az anyám, a mostohaanyám váratlanul meghalt szívszédülésben ez tulajdonképpen az ő végét is jelentette. Engem pedig utána még 4 évig nem engedtek haza.

[1977-ben jött először?]

- Nem. Sőt azt hiszem, hogy az első szakmabeli voltam, aki a térségben járt. 1963-ban¹⁸⁰ volt ugye az amnesztia? Én Moszkvában voltam, kölcsönkért engem az ABC News, mert azok csináltak egy dokumentumfilmet az orosz nőkről. És valahogy nem nagyon működött az egész dolog, mire behívott a főnököm, hogy szeretnék, ha én kimennék. Én az ABC Film Divisionhoz tartoztam. és filmes voltam. És azt kérdezte,, hogy hajlandó lennél kimenni, segíteni, te mégis ismered az oroszokat. Igen, És amikor kinn voltam, fölhívott telefonon a főnököm tíz nap múlva, hogy itt van egy új szituáció, közben amnesztiát kaptak a disszidált magyarok, és itt van egy amerikai kameraklub, akik nem tudnak a Kádárhoz egy interjúhoz bejutni. És mit gondolkodok én, tudnék-e segíteni? Hát mondtam, valószínűleg. Hát azt kérdezi miért? Te nem vagy újságíró, miért vagy te okosabb, mint egy amerikai újságíró. Mondom azért, mert én tudom, hogy egy oroszról vagy egy magyar kommunistáról hogyan kell kérni valamit, és hát Aczél [régis ismerősöm]. Akkor mentem el először Aczélhoz is, meg is csináltuk az interjút, akkor itt voltam. Egy pár évig semmi bajom nem volt, és 1969-ben már a mostohaanyám halála után itt voltunk a feleségemmel és még egy hetünk volt hátra, mentünk az Operába, és én mindig úgy repültem, mivel akkor még nem jöttek be az amerikai gépek, csak Schwechatig,¹⁸¹ és ott béreltem kocsit. És mentünk

¹⁷⁹ Sinkovits Imre (Kispest, 1928. szeptember 21. – Budapest, 2001. január 18.) a Nemzet Színésze címmel kitüntetett, Kossuth és kétszeres Jászai Mari-díjas színművész, érdemes és kiváló művész.

¹⁸⁰ Hét évvel a forradalom leverése után, 1963-ban amnesztiarendelet lépett életbe Magyarországon, ám ez közel sem jelentette azt, hogy minden politikai elítéltet szabadon engedtek volna.

¹⁸¹ Schwechat Ausztriában, Bécs közvetlen délkeleti szomszédságában fekvő város az azonos nevű folyó partján. Itt található a Bécs–Schwechati nemzetközi repülőtér Ausztria legnagyobb és legismertebb repülőtere.

az Operába, a környéken találtam egy parkolóhelyet a Jókai Színház¹⁸² előtt, és ahogy kiszállunk, körülvesznek, öt pali, betuszkolnak egy autóba, s elvittek oda, ahol a Köröndnél¹⁸³ az idegenellenőrzés volt, ahol később a fegyverengedélyeket [is adták] a KEOKH-ba.¹⁸⁴ Bevittek a KEOKH pincéjébe, kicsit meglepődött a tiszt, amikor *Cécile*-nek¹⁸⁵ meglátta a norvég útlevelét. Mert ugye az amerikaiakkal [állt a] hidegháború meg minden, és hát a szokásos díszlet, amit én Moszkvából ismertem, elkülönítettek minket, bevittek engem egy szobába, és ott egy díszlet, ugye a fényszórókkal, üres asztal, nem tudom hány szék [körös-]körül, ültem vagy 20 percig, és akkor bejött hat vagy hét fiatalember, akik kis orosz kiejtéssel magyarul beszéltek, az összes aktával, papírral az én hadifogsági időmből, és első kérdés, hogy van? Hát mondom ezt a hülye kérdést már a Ljubjankában hallottam, hogy lehetnék? Operába megyek és akkor maguk itt behoznak engem, miért, á, ezt ne vegye úgy, ez egy barátságos beszélgetés, maga egy érdekes ember, mit csinál Amerikában? Akkor beosztott, *executive producer* voltam, ami egy elég alacsony [állás,] annak vettem föl, amikor az ABC-hez kerültem. Ugyan ne meséljek, ez egy fedő állás, én alezredes vagyok a CIA-nél.¹⁸⁶ Mire én gúnyos hangon. azt mondtam, bár lennék! Miért? Hát mondom azért, mert most már kinn vagyok az Egyesült Államokban lassan 10 éve, még 10 év és utána elmehetnék nagyon jó nyudíjjal. Hát summa summarum be akartak szervezni. És amikor azt mondtam, hogy ez nem egy jó foglalkozás, mert vagy a Dunából vagy az Isarból¹⁸⁷ húzzák ki az embernek a hulláját, akkor azt mondták, hogy [jó, akkor] maga pedig többet nem fogja látni az édesapját. Mondom, mit ért ezen? Ő nem fog vízumot kapni, és maga sem fog vízumot kapni. Úgyhogy négy évig nem kaptam vízumot, ja, egyszer mégis itt voltam, mert épp Isztambulban

¹⁸² Jókai Színház 1952–1960 között a budapesti Paulay Ede utcában működő ifjúsági kamaraszínház, amely korábban 1949-1952 között Úttörő Színház néven önállóan működött 1960-tól az addigi Petőfi Színház jogutódlásával ezen a néven, 1963-tól Thália Színház néven játszó "új" drámai színház, amely 1971-ben átköltözött a Nagymező utca 22–24.-be

¹⁸³ Ma Kodály körönd.

¹⁸⁴ A BM Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóságának feladatai közé tartozott többek között a külföldiek megfigyelése, az utazások ellenőrzése.

¹⁸⁵ Székely András norvég származású felesége a Pan American stewardess-sze.

¹⁸⁶ Central Intelligence Agency (rövidítve CIA) - Központi Hírszerző Ügynökség: az Amerikai Egyesült Államok egyik legfontosabb (11947-ben alapított) szövetségi hírszerző szervezete.

¹⁸⁷ A Münchenen átfolyó Isar Ausztria és Németország területén található, a Duna jobb oldali mellékfolyója. Az utalás valószínűleg a müncheni *Szabad Európa* rádióra vonatkozik.

voltunk és ott a feleségemnek egy barátja volt a PanAm-nak az ottani főnöke. És azt mondta, idefigyelj! Nagyon jóba vagyok, az itteni magyar konzullal. Ez egy nagyon rendes idős ember, valamikor izé volt, földműves, minden,¹⁸⁸ azt mondja, menj el hozzá. És elmentem, azt mondta, ide figyeljen, más anyja nevét írom be a papírra, egy napra menjen be, de ne maradjon tovább, é egyszer bejöttem és elmentem egy nap után. Akkor láttam édesapámat utoljára. És amikor apám meghalt, nálunk igazgatósági ülés volt, s akkor az ABC-nél még volt egy nagyon aranyos, drága akkor már 80-on felüli ember, Mr. Boldenson, aki az ABC-nek volt az egyik vezetője, és azt mondja, André, mi bajod van, mért vagy olyan sápadt. Hát mondom, most kaptam sürgőnyt, hogy édesapám meghalt, és hát nem is mentem itt el a konzulátusra, felhívtam Washingtonban a követet, és mondtam, hogy mi van maguknál, az annyira utált Horthy-rendszerben, a csendőr kivitte a gyilkost bilincsbe a szülei temetésére, nem bánom, ha kísérnek, mire azt válaszolta, hogy nálunk ilyen szentimentális dolgok nincsenek. És akkor azt mondta Boldenson, meglátom, mit tudok csinálni. És másnap 8-kor a lakásomon fölhívott a magyar nagykövet, s közölte, hogy jöjjenek Washingtonba a vízumomért. És attól kezdve nem hogy problémám nem volt, hanem ahogy mentem föl az ABC-nél a számlátrán, kifejezetten keresték a barátságomat, meg minden. Hát én voltam az, akinek a Szűrös¹⁸⁹ odaadta, amikor kinn volt a Ceaușescu¹⁹⁰ kazettákat, ugye a románok [megkísérelték lerombolni] a magyar falvakat, és már aznap délután lement a 6 óra Peter Jennings-nél¹⁹¹ a 6 órás hírekben. És sok barátom nagyon haragudott rám, hogy én például Erdős Andréval¹⁹² az első perctől fogva nagyon jó barátságban voltam, és engem nem érdekelt, azt, hogy ő kit képviselt, hanem az érdekelt, hogy ő egy kiváló ember volt és a mai napig azt mondom, hogy nagyon gazdag ország vagyunk, hogy egy ilyen kiváló ember nem lett miniszter. Mint az Erdős. Mert én biztos voltam benne. Én különben együtt voltam vele nemrég és hát eléggé panaszkodott nekem, hogy hogyan bántak el vele.

¹⁸⁸ Kisgazda vagy Nemzeti Parasztpárt-i?

¹⁸⁹ Szűrös Mátyás (Püspökladány, 1933. szeptember 11.-) magyar politikus, diplomata, az MSZMP vezető politikusa, az Országgyűlés elnöke, a Magyar Köztársaság ideiglenes köztársasági elnöke, országgyűlési képviselő. 1975-ben ben kinevezték kelet-berlini nagykövetté, 1978 és 1982 között moszkvai nagykövet volt, majd 1983-ig az MSZMP KB külügyi osztályának vezetőjeként dolgozott.

¹⁹⁰ Nicolae Ceaușescu (Scornicești, 1918. január 26. – Târgoviște, 1989. december 25.) román kommunista politikus, a Román Kommunista Párt vezetőjeként 1965-től 1989-es kivégzéséig Románia diktátora.

¹⁹¹ Peter Charles Archibald Ewart Jennings (1938 – 2005) kanadai-amerikai újságíró, 1983-tól haláláig az *ABC World News Tonight* műsorvezetője.

¹⁹² Erdős André (Algír / Algéria, 1941. május 18.) diplomata, volt magyar ENSZ-nagykövet.

- Azt szeretném kérdezni, hogy Székely István,¹⁹³ a filmrendező rokona volt?
- Nem, ő apám [ismerőse volt], meg nekem is, de nem volt rokon, Székely Pista édesapja¹⁹⁴ építész volt. Úgy hogy ők ismerték egymást, én is futólag ismertem itt [Magyarországon] a Székely Pistát, és Amerikában, mikor én Los Angelesbe voltam egyetemen, a Székely Pista még létezett, hát az Ágay Irént¹⁹⁵ is ismertem és a barátját, aki a Wend [?] nevű egyetemi tanár volt Debrecenben annak idején, amikor én a Horváth Árpádnál¹⁹⁶ voltam¹⁹⁷ a debreceni színháznál. Székely Pistával sokszor találkoztam kint, ő egy közepes karriert csinált Amerikában, úgynevezett B-filmeket csinált, én 1963-ban, nem, 1961-ben voltam Los Angelesben az egyetemen, és akkor a Némethy Ellának¹⁹⁸ a lánya¹⁹⁹ volt a felesége, aki most halt meg egy pár éve csak. A Székely Pista, ott lakott ott a gyerekkori barátomnál, a Stühmer csokoládés²⁰⁰ fiával, Stühmer Fricivel, aki ott ilyen előkelő társasági lény volt, és engem folyton piszkált, hogy te egy hülye vagy, most 40 éves korodba jársz egyetemre, nekem 15 olyan paciensem van, aki európai férjet akar, és akkor a saját filmjeidet csinálhatod, mind dúsgazdag nő. Mire mondtam, Fricikém ez nem az én asztalom. De ismertem jól a Székely Pistát. Vannak is valahol fényképeim, vagy itt, vagy otthon [New Yorkban] a Székely Pistáról. És Békássyról²⁰¹ is, Ő volt az, aki elég jól szerepelt Amerikában, és sok filmben játszott, amit itt kevesen tudtak, a Békássy Pista.

¹⁹³ Székely István (*Steve Sekely, S. K. Seeley*) (Budapest, 1899. február 25. – Palm Springs, Kalifornia, USA, 1979. március 11.) magyar filmrendező. 1938-ban az Egyesült Államokba emigrált.

¹⁹⁴ Székely Marcel Márkus építész.

¹⁹⁵ Ágay Irén (Budapest, 1912. február 23. – Los Angeles, 1950. szeptember 3.) magyar színésznő. 1933-tól Székely István felesége.

¹⁹⁶ Horváth Árpád (Dés, 1899. november 25. – Budapest, 1944. december) színházi rendező, színházigazgató. 1944-ben az ellenállási mozgalmakhoz csatlakozott. A nyilasok elhurcolták, de a kínvallatás során sem fedte fel társai kilétét. Halálának körülményei ismeretlenek.

¹⁹⁷ 1938/1939. es évad.

¹⁹⁸ Némethy Ella (Sátoraljaújhely, 1895. ápr. 5.–Bp., 1961. jún. 14.): magyar operaénekesnő (mezzoszoprán).

¹⁹⁹ Makoldy Klára, 1954-től Székely István felesége.

²⁰⁰ Stühmer Géza

²⁰¹ Békássy István (Nyíregyháza, 1907. febr. 10.–?): színész. 1927-ben a Városi Színházban indult bonviván karrierje. 1930-ban szerződtette a Vígszínház. Játszott a Király Színházban (1931, 1934), a Fővárosi Operettszínházban (1932–1933), a Kamara Színházban (1935–1936). 1936-ban a Művész Színházban prózai szerepeket játszott, itt fedezték fel a Metro–Goldwyn–Mayer filmgyár képviselői, és Hollywoodba szerződtették. Az 1940-es évektől vezető amerikai társulatokban játszott, számos amerikai filmben és tv-sorozatban szerepelt.

[Azt szeretném kérdezni, még a saját életéről, az elején hagytuk abba, annak a bizonyos gyephoki csapatnak a tagjait sorolta fel, hány éves is volt akkor?]

- Én hokizni elkezdtem azt hiszem 13 éves koromban.
- Akkor 1932 táján vagyunk. És mikor akart menni konzuli akadémiára?
- Én 1935-ben vagy 1936-ban érettségiztem, vagy előbb egy évvel. Én 1919 márciusi vagyok, és így egy évet nyertem, szóval iskolába az 1918-asokkal jártam, osztálytársam volt például a piaristáknál az Imrédy²⁰² fia, még voltam 4. éves koromban náluk házibulin, amikor az Imrédy még rendes ember volt, mint a Nemzeti Színház igazgatója,

[Nemzeti Bank!]

- Nemzeti Bank²⁰³ igazgatója, Mátyóki úti villájában volt gyerekzsúr és nagyon jóba voltam a testvérenek a lányával, aki amikor én jégkocis voltam, Magyarország jégkorcsolyázó bajnoka volt. Imrédy Magda.²⁰⁴ Imrédy Béla bátyjának, Imrédy Kálmánnak²⁰⁵ a lánya, aki hozzáment ahhoz a diplomatához, aki az utolsó pillanatig magyar királyi követségen volt Lisszabonban.
- Újpétery?
- Újpétery Elemér.²⁰⁶
- És akkor 1935-ben érettségizett,

1935-1936-ban érettségiztem, akkor rögtön rögtön a Színiakadémiára²⁰⁷ mentem, még Ódry²⁰⁸ volt az igazgató, abba az évben halt meg. És hát a Feri

²⁰² Vitéz ómoraviczai Imrédy Béla (Budapest, 1891. december 29. – Budapest, Lipótváros, 1946. február 28.^[1]) gazdasági szakember, politikus, pénzügyminiszter, miniszterelnök.

²⁰³ Imrédy 1926-ban lett a Magyar Nemzeti Bank (MNB) igazgatóhelyettese, 1928-tól igazgatója, végül 1935 és 1938 között elnöke.

²⁰⁴ Ómoraviczai Imrédy Mária Magda (Budapest, 1916. VIII. 27.-?), 1933-ban Magyarország női műkorcsolyázó-bajnoka, 1940 novemberétől Újpétery Elemér felesége.

²⁰⁵ Ómoraviczai Imrédy Kálmán (1883-?), a miniszterelnök bátyja, a MÁV igazgatótanácsának elnöke.

²⁰⁶ Dr. Újpétery Elemér (Eszék, 1911. január 19.-Brüsszel, 2001. szeptember 18.) diplomata, követségi titkár, szociográfus.

²⁰⁷ Az 1865-ben megnyílt Színészeti Tanoda jogutóda, ma Színház- és Filmművészeti Egyetem, amely a színház, a film és a televízió számára képez alkotóművészeket. Budapest VIII. kerület, Vas u. 2/c alatt található.

²⁰⁸ Ódry Árpád (Budapest, 1876. szeptember 25. – Budapest, 1937. április 5.) színész, színiakadémiai tanár (1930-tól az intézmény igazgatója), rendező, színiigazgató.

nem szeretett engem annak idején, a Kiss Feri, csak azért, mert a Gótnak²⁰⁹ kedvenc növendéke voltam, úgy hogy mindig gúnyosan azt mondta nekem, ki mondta ezt magának, hogy így csinálja? A Gót méltóságos úr [feleltem], mert a Gót méltóságos volt és ő nem, csak akkor lett, mikor az akadémia igazgatója lett,²¹⁰ Kissnek több emberrel volt konfliktusa, így Jávor Pállal is, akit mint a színészkamara elnöke 1944-ben eltiltott a szerepléstől, többek között azért mert Jávor a nem túl hódító külsejű feleségétől, a zsidó származású Landessman Olgát - családja egyébként Magyarország legnagyobb marhakereskedő famíliája volt - a háború alatt sem vált el,²¹¹ és azért, mert Pali, aki aranyos, de nagyon rabiátus ember volt, hevesen tiltakozott kollégái meghurcolása ellen, és hirtelen haragjában közös öltözőjükben ledobta a földre Kiss mellszobrát. Már gyomorrákot diagnosztizáltak nála, kórházban feküdt itthon, amikor 1958-ban Kiss Ferenc végül elment hozzá, hogy bocsánatot kérjen. Később aztán és is jó barátságba kerültem vele, ez is egy érdekes [történet].

[Kiss Ferencsel?]

- Kiss Ferencsel, igen, nekem nagyon közeli és nagyon jó barátom volt Pataky Jenő.²¹² És Pataky Jenő egyik kedvenc színésze volt a Ferinek, és amikor Kiss Feri kijött a sittről,²¹³ egy színházban voltam Jenővel, Pesten, az akkori Petőfi színházban Szendrő Ferinél.²¹⁴ Szendrő Feri volt

²⁰⁹ Góth Sándor (Pest, 1869. október 19. – Budapest, 1946. szeptember 7.) színész, rendező, műfordító, egyetemi tanár, színházigazgató, 1931–1939 között a Színművészeti Akadémia tanára.

²¹⁰ 1838-ban,

²¹¹ Jávorról egy további tanulságos, talán nemcsak az akkori korra jellemző történetet mesél el Székely András az ugyancsak 2008-ban Margittai Gáborral készített, a Magyar Nemzet Online-ban megjelent interjúsorozata harmadik részében (MNO 2008. február 26., kedd 00:00; "Csendőrtánc - André de Székely, akit Székely Andrásnak hívnak: hazaszolgálat Narviktól a lágeron át a parti őrségig [3.]): "Nem tudom, hallotta-e valaha az igaz történetet arról, mi történt Jávor Pállal Amerikában. Nem szokták nagydobra verni. Joe Pasternak, a Universal filmstúdió főnöke hívta meg, aki többek között azért rokonszenvezett Jávorral, mert /.../ Landessman Olgát nem hagyta ott a háború alatt sem, mindvégig kitarított mellette. /.../ Nos, amikor a negyvenes évek végén megérkezett Los Angelesbe, egy fogadáson kicsit berúgott Kertész Gáborral, Kertész Mihály öccsével, aki itthon – azt mondanám – másodklasszis operettbonviván volt, de sokat játszott Honthy Hannával is. Jávor részegen rátette Kertész vállára a kezét, és pesti lezserséggel azt mondta: hát hitted volna, te hülye zsidó, hogy még egyszer találkozunk az életben? Huszonnégy órán belül el kellett hagynia Los Angeleset. /.../ Jávorék az affér után elköltöztek New Yorkba, de alig kapott munkát. Valaki beprotezsálta Washingtonban: a honvédelmi minisztérium éppen történelmi oktatófilmeket készített. Ott láttam őt hárommondatos szerepekben, amikor például a gettysburgi csata egyik tábornokát játszotta. Abból éltek, hogy a magyarokat segítő, jószívű Gábor Zsoli, a Gábor lányok mamája, akinek bizsuüzlete volt New Yorkban – ugyanolyan, mint egykor Pesten a Kígyó utcában –, magához vette Landessman Olgát eladónak."

²¹² Pataky Jenő (Budapest, 1914. szeptember 8. – Budapest, 1996. február 6.) magyar színész, érdemes művész.

²¹³ 1953 őszén.

²¹⁴ Szendrő Ferenc (Kispest, 1911. dec. 20.–Budapest, ?): színházigazgató, rendező, érdemes művész (1973).

az igazgató, és a Jenő gyűjtött a Kiss Ferinek és jön elélem, azt mondja hozzád nem jött velem, azt mondja szarul viselkedett. Mondom idefigyelj Jenőkém, mit számít az, ez az ember most bajban van, most jött ki az sittről. Volt egy közös szabónk is. Volt itt egy nagyon híres színházi szabó, Jobbágy Gusztávnak hívták, aki egyébként Kádár elvtárs szabója is volt, még ma is él. Olyan 90 nem tudom hány éves, és hát ő járt havonként a Kiss Ferihez a börtönbe élelmezte, meg minden. És egyszer mikor hazajöttünk, azt mondja Andris! Meséltem a Ferinek, hogy maga jár haza, és megkért engem, hogy vigyem föl magát [hozzájuk.] És a feleségemmel együtt [elmentünk], [Kiss Ferenc] akkor nősült [harmadszor], volt egy új felesége, és a Páger [Antal] villájával szemben egy manzárd lakásban lakott az új feleségével. És amikor bejöttünk, így kitartotta a karját, te András! Tudom, hogy te adtál, amikor mások nem adtak! Hát mondom Ferikém! Ennek semmi jelentősége.. És akkor nagyon izé vicces [dolog történt,] egyszerűen megfog, odavisz az ablakhoz, és rámutat a Páger villára. Mondd! Van igazság? Az egyik nyilasnak mindent! A másiknak semmit!

[A Páger-villához képest merre volt a lakása?]

- Szembe volt pont a Páger villájával.
[Pontosan hol?].
- Már nem tudom. Nem emlékszem már.
- Kiss Ferenc egyszer még írt is nekem Amerikába, hogy jön ki valami turnéra, nem tudom, kik akarták kihozatni. De aztán a végén nem lett semmi belőle. Valahogy nem engedték meg neki a végén az utat és nem jött ki.
[A Kiss Ferencsel való konfliktusa ellenére] azért elvégezte a Színiakadémiát?]
- Nem végeztem el. Újra mondom, hogy [mindig] rendező akartam lenni. Igen. rendező. És akkor a Horváth Árpád, ez is egy jó vicc, a szüleim ismerték a Neményi Lilit,²¹⁵ és akkor a Horváth Árpád megpályázta Debrecent, ami egy nagyon nehéz dolog volt, mert akkor ott egy Kardos²¹⁶ nevű dzsentr volt 15 éve az igazgató, és hát megkapta, s akkor apámnak azt mondta Neményi Lili, hogy az Árpád szívesen levinne engem rendezőasszisztens színésznek, dramaturgnak. 1936-37-ben, 1937-

²¹⁵ Neményi Lili (Igló, 1902. november 28. – Budapest, 1988. július 14.) opera-énekesnő (szoprán), színésznő, Erdemes és Kiváló művész, 1933-tól Horváth Árpád rendező, színházigazgató felesége.

²¹⁶ Kardos Géza (Tiszacsege, 1888. augusztus 19.–South Bend, USA, 1955. augusztus 5.): színész, színházigazgató. 1920–1936 között Debrecenben, 1936–37-ben Kecskeméten, 1937-től 1939-ig Hódmezővásárhelyen volt színházigazgató. 1939–1942 között úgynevezett cseretársulatot vezetett. 1940–1942 között a szegedi színházat igazgatta.

ben ugye én akkor [ott voltam,] a Kőműves Sanyi²¹⁷ akkor az én sötétkék ruhámba, mert nem volt egy rendes ruhája, jött föl a Bárdoshoz²¹⁸ meghallgatásra Pestre. A Szilassy²¹⁹ akkor ugrott ki, akkor Ladányi Feri²²⁰ is ott volt. Volt ott, egy nagyon nagyszerű baloldali darab, amit izé írt. Hogy hívták azt az újságíró, aki meghalt abban a debreceni repülőgép-balesetben? Eredetileg sportújságíró volt, amikor még én megismertem, és a felesége, ja, Hertelendy Pista, férje a Hertelendy Hannának, aki kinn van Amerikában, annak a darabja. Szóval Horváth Árpádnál voltam egy szezont, hát az elég nehéz dolog volt, Neményi Lili még a halála előtt odaadott nekem egy pár levelet, amelyeket Horváth Árpád írt neki, mert Lili közben az Operában is dolgozott, hogy menj el az Andris papájához és szerezz egy kis pénzt. Mert nem tudtunk gázsit fizetni, minden [csőd volt], úgyhogy Árpád öngyilkos is lett akkor, csak nem sikerült az öngyilkossága. én nagyon közel voltam ott hozzá, bár nem ott lakott, ahol én. Én a Bika Szállóban²²¹ laktam és Horváthék meg a Sívó Mária²²² a [szomszédos] Bika bérházban lakott. Debrecen után a Magyar Színházhoz kerültem,

[Ez 1938-ban volt?]

- 1938-ban, és 1939-ben kaptam egy ösztöndíjat Párizsba, s a Básti Lajos is ugyanakkor kapott.
- Később majd elmondom ennek a [z ösztöndíjnak a következményét].
- [Egy kis türelmet kérek. Technikai szünet
- Jó. Természetesen.
- [Bekapcsolom a másik kazettát

²¹⁷ Kőműves Sándor (Budapest, 1897. március 19.-Budapest, 1980. november 15) színész, Debrecen után 1938-tól a Vígszínházban, a Belvárosi Színházban, majd a Nemzeti színházban játszik tagja, 1951-től haláláig - a Madách Színház tagja , Érdemes és Kiváló művész.

²¹⁸ Bárdos Artúr (Budapest, 1882. április 2. – Buffalo, Egyesült Államok 1974. augusztus 10.) magyar színházi rendező, rádiós és filmrendező, esztéta, egyetemi magántanár, színházi író, költő, dramaturg, publicista. 1917-től kisebb-nagyobb megszakításokkal, közel három évtizeden át - a Belvárosi Színház alapítóigazgatója.

²¹⁹ Szilassy László (Nyírcsászári, 1908. február 13. – São Paulo, 1972. március 30.) magyar színész. Előnyös külsejének köszönhetően számos prózai mű és operett szerelmes szerepeit játszotta. Az 1940-es években filmekben is szerepelt.

²²⁰ Ladányi Ferenc (Debrecen, 1909. december 3. – Budapest, 1965. március 10.) Kossuth-díjas magyar színész, színigazgató, érdemes és kiváló művész

²²¹ A mai formájában 1915-ben épült Grand Hotel Aranybika Magyarország egyik legpatinásabb szállodája. Debrecenben, a Bajcsy-Zsilinszky és a Piac utca sarkán, a Kossuth tér mellett áll.

²²² Sívó Mária (Paks, 1910. december 24. – Budapest, 1985. szeptember 10.) magyar színésznő. Pályafutását Debrecenben kezdte 1936-ban Horváth Árpád társulatában, ahol 1938-ig játszott. 1949-ben került a Nemzeti Színházhoz, melynek haláláig volt a tagja. Pályafutása elején naiva-, majd később jellemszerepeket játszott.

- Igen.] Mondhatjuk sok mindent elkerültem ennek [az ösztöndíjnak] a révén. Tehát azt nem tudom, hogy mennyire tudják azt itt, hogy 1956 után mi folyt [a disszidensek között], hogy a kijött magyarok miket találtak ki, azt nem [lehet elképzelni]. Magyar egy időben autóbiztosítást nem kaphatott, mert a [kijött] magyarok rögtön kitalálták, hogy hogyan lehet csalni ezzel Amerikában és fölvenni a biztosítást. Jött egy orvos, aki fölött a delikvensnek egy kötést a nyakába, meg minden, vettek 300 dollárért két roncs autót, ezekkel összeütköztek, és utána perelték a biztosító társaságot. Én olyan magyarral nem találkoztam kinn, aki ne lett volna tiszt a Horthy hadseregben, 90 %-ban repülőtiszt. Ha ez igaz lett volna nekünk olyan légierőnk lett volna, mint a Royal Air Force²²³ és az amerikaiak a határ közelébe nem jöhettek volna. Mindenkinek vagy kúriája volt, vagy ha nem, akkor kastélya. Úgy hogy emiatt összeszedtem itt egy vagy két dolgot, amit meg akarok mutatni, például itt van két levél Karádyval kapcsolatban. Mindenki mondhatja azt, hogy ilyen meg olyan, hát itt van az első, ez a Gobbi Hilda²²⁴ levele, amit nekem írt. Hilda, akinél kevés rendesebb ember akadt. Nagyon baloldali volt, de másokkal összehasonlítva százszor több jót tett, mint rosszat. Idősebb éveiben rengeteget tett a színészekért. Az apja huszárcapitány volt, elvált a feleségétől, Hilda borzalmas körülmények között nőtt fel, fiatalkorában – többet aludt a Nemzeti Színház pincéjében, mint az ágyban.
- Én a Hildával nagyon jóba voltam, azokból az időkből, amikről Törőcsik²²⁵ azt mondta nekem egyszer, vagy másfél évvel ezelőtt, hogy egyet sajnál, hogy nem ismerte a Majort azokban az időkben, amikor minden estéjét törzskocsmájában töltötte baloldali barátaival. amikor ezek az illegális összejövetelek voltak a Kulacs Vendéglőben²²⁶ és a Keszelyben.²²⁷ És pár nap múlva mentem annak a darabnak a premierjére amiben ő játszott. A társalgóban ült és mondom Mari, én tagja voltam [a

²²³ Királyi Légierő (*Royal Air Force, RAF*) Nagy-Britannia légierője, amelynek alakulatai döntő szerepet játszottak a második világháborúban az úgynevezett angliai csatában.

²²⁴ Gobbi Hilda (Budapest, 1913. június 6. – Budapest, 1988. július 13.) Kossuth-díjas magyar színművésznő, érdemes és kiváló művész. 1945 előtt részt vett a munkásszínjátásban, szerepelt a Vasas Szakszervezet művészestjein és szerepet vállalt az ellenállási mozgalomban is. A háború után tevékenyen közreműködött a Nemzeti Színház újjáépítésében. Elkötelezett baloldaliként részt vett a közéletben is.

²²⁵ Törőcsik Mari (Pély, 1935. november 23. –) a Nemzet Színésze és a Nemzet Művésze címmel kitüntetett, kétszeres Kossuth-, kétszeres Jászai Mari- és Balázs Béla-díjas magyar színművésznő, érdemes és kiváló művész.

²²⁶ Mai címe: Budapest VII., Osvát u. 11.

²²⁷ A régi Nemzeti Színház közelében, mai Rákóczi út 44-es számú házban 1912-1949 között működő a *Keszely Étterem*ről van szó.

kompaniának] mint diák, mint akadémista, mert a Perényi Lacival laktam és a Laci osztálytársa volt. Majornak a főiskolán, úgy hogy így ki kell hogy ábrándítsalak téged, mert ebbe a társaságban mindenről volt szó, csak nem politikáról. Elsősorban színházról, ivásról, és nőkről. Elsősorban azért, mert a társaságnak olyan tagjai voltak, akik soha nem vettek [részét baloldali dolgokban] Kiss Imitől (?) kezdve a hogy hívják Ungváry Laciig,²²⁸ akit mindennek nevezhetünk, csak kommunistának nem, hát a Szendrő Jóska²²⁹ az egy kicsit, de nem nagyon, meg persze a baloldali Gobbi Hilda. De a legtöbb ember, aki ebbe[n a társaságban] volt, így Apáthi Imre,²³⁰ Ujlaky László,²³¹ Senyei Vera²³² az nem volt [kimondott baloldali], én tudom, hogy a Major hogy került bele ebbe az egész mozgalmi dologba, mert szintén velem járt, volt nekem egy osztálytársam, akit úgy hívtak, hogy Totisz Ervin. Akit kirúgtak az iskolából, mert tankönyvet lopott, és ennek az apja egy Totisz Béla nevű [ismert] nőorvos volt, aki 15 évig élt a Szovjetunióban, onnan jött haza, s a legnagyobb marxista könyvtára volt. Valahol a Rákóczi tér környékén²³³ lakott. És ennek a befolyása alatt, ennél voltak ilyen összejövetelek, és odajárt a Major annak idején.

- Ha már Majornál tartunk, egész fiatal korában. Valahol olvastam, hogy az édesanyja Pappvári
- Nem. Majorné Papp Mariska.
[Az a bizonyos *állj meg, állj meg Horthy Miklós, és sújts le erre a bűnös városra* vagy efféle szerzője,²³⁴]
- Igen. Igen.

²²⁸ Ungváry László (Budapest, 1911. december 8. – Budapest, 1982. szeptember 21.) Kossuth-díjas magyar színművész.

²²⁹ Szendrő József (Budapest, 1914. augusztus 18. – Budapest, 1971. október 22.) Jászai Mari-díjas magyar színész, rendező, műfordító, színházigazgató.

²³⁰ Apáthi Imre (Budapest, 1909. május 28.-Budapest, 1960. február 22.) Kossuth-díjas magyar színész, rendező.

²³¹ Ujlaky László (Lendvahosszúfalu, 1914. június 15. – Budapest, 1994. július 20.) magyar színész, érdemes művész.

²³² Senyei Vera (Budapest, 1915. január 3. – Budapest, 1962. május 28.) magyar színésznő, érdemes művész. Nagyon sokoldalú művész: a vígjátékoktól a drámáig, az operettekől a szonóklésig számos műfajban sikerrel szerepelt.

²³³ József körút 53 szám alatt, az első emeleten. Totisz 1939-ben Franciaországba emigrált. katonarvos lett.

²³⁴ A magyar díszruhás Majorné Papp Mariska (Papp Mária Róza Krisztina) tanítónő, író Horthy budapesti bevonulása alkalmával (1919. november 16.) a Gellért szálló előtt "Állj meg Horthy" című költeményével üdvözölte a Nemzeti Hadsereg fővezérét.

[És tulajdonképpen őt nem is Majornak, hanem Major-Maróthinak... hívták?]

- Ezt nem tudom.
- De ez nem annyira fontos. Volt aztán a Major Ákos²³⁵, aki a testvére volt, akinél [a baloldaliság 1945-ben] derült ki
- Igen. Igen.
- És a másik, hogy állítólag volt még egy testvérük, aki viszont az előző kategóriába esett bele, már mint a Kiss Ferencébe, aki nyilas lett volna,
- Ezt nem tudom.

[Ha nem, nem csak kérdezem.]

- Ezt nem tudom. Mást tudok, hogy az az ismert kép, amin Horthy bejön Budapestre, és a Gellért Szálló előtt lovon, fehér lovon, s a nő aki pártás ruhába ott térdel és átadja a virágot, ez az anyja Majornak, a Majorné Papp Mariska, akinek a révén ő egyáltalán színházhoz került, mert a Majornénak a két háború között Horthyval jó összeköttetése volt. Mondtam is azt hiszem Önnek, hogy kimaradt a felsorolásból,²³⁶ hogy a Majorné hírek szerint a Horthynak a barátnője volt. Állítólag valamikor nagyon csinos nő volt, és színésznő akart lenni és ő rendezte a kötelező középiskolai előadásokat az akkor Városi színházban, a mai Erkelben.²³⁷ És ehhez a fedezetet a színészeket, a díszletet, a ruhákat a Nemzeti Színház adta. És itt játszott a Major komolyabb szerepeket, a Nemzetiben akkor nemigen játszott komoly szerepet. Ugye a Perényi Laci, aki a legjobb barátja volt, őrá is azért haragudott, mert a Perényi akkor ezer pengős színész volt, amikor ő 80 pengős színész volt. Én speciel megmondom, nekem sok rosszat tett, amit nem érdemeltem tőle, mert sokszor kiségittem anyagi zavarából abban az időben, de nem lehetett rá haragudni. Ugye neki a Kovács Alíz volt a mindenható titkárnője, a volt fűzős nő, az volt a Nemzetiben az atyaisten, és hát mikor én hazajöttem [a Szovjetunióból], hát mi mindent vittek velem véghez [öt év alatt], hát ugye két ezüst vitézségi érmes zászlós voltam, a Dálnoki Veressnek voltam az egyik segédje, harmadik segédtisztje, tulajdonképpen német tolmács voltam és hát sok kellemetlenség történt velem. És [a hazajövetem után] az egyik nap kapok egy telefont, Kovács Alíz, azt

²³⁵ Major Ákos Antal Gyula (*tasnádi Major-Maróthy*) (Újpest, 1908. május 23. – Budapest, 1987. május 26.) magyar jogász, hadbíró, a Budapesti Népbíróság és a Népbíróságok Országos Tanácsa elnöke. Ő volt az Országos Nemzeti Bizottság (a korabeli választásokat ellenőrző szervezet) elnöke a kékcédulás választások idején.

²³⁶ *Vallomások...*, 317,"19.Horthy általam ismert női viszonyai".

²³⁷ A délelőtti ifjúsági előadásokra az akkori Magyar Színházban, (a mai Hevesi Sándor téren), a későbbi (1966-2000) Nemzeti Színház épületében került sor. Majorné Papp Mariska a Városi Színházat – mai Erkel – az *Ébredés* című irredenta darabjának színre vitele céljából bérelte ki.

mondja Andris, Tamás akar magával beszélni, jöjjön föl. És fölmentem és fölállt, azt mondja te hülye! Nem gondolod, hogy komolyan haragszom rád! Hát tudod mennyi időt töltöttünk együtt. Ő haragudott rám azért, mert egyszer növendék koromban [amikor Major] az Olthy Magdával²³⁸ élt, az Olthy ott hagyta énmiattam, mikor növendék voltam. S a Juhász

- Jóska²³⁹ meglátott minket. Ja hát ezt akartam mondani, hogy egyrészt ugye Major baloldali volt, másfelől a Juhász Jóska, aki kebelbarátja és ivópартnere, a legnagyobb haverja volt a Majornak, ezért nem lett baja, nyilas párttag volt.

[Elnézést, most nem kérek kávé, nem érek rá. Köszönöm szépen!]

- Ez a Hilda levele, s ez a Karádynak egy ugyancsak hozzám írott levele... Igen.
- Tehát ő [ellentmondásos figura volt].
[Azt szeretném célirányosan mondani - közbe ugye már azt mondta, hogy 1939-ből egyik sztori jobb, mint a másik -, megpróbálom, hogy eljussunk Párizsba, éppen kezdünk odaérni. Ugye azt mondta, hogy 1939-ben kapott egy ösztöndíjat Párizsba.]
- Igen.
[Nem mondta, hogy milyen ösztöndíjat, gondolom, hogy színészi pályával kapcsolatos, de ha nem, akkor elmondja,]
- De. A Comédie-Française-hez²⁴⁰ tanulmányozni a Molière-darabok rendezését.
- Mivel már Horváth Árpád-féle debreceni tevékenysége kapcsán érdeklődött a klasszikusok rendezése iránt és ezért orientálódott Párizs felé, és szerzett ösztöndíjat?
- Igen. Na most azt tudja, hogy a Básti hogy került ki?
- Nem. De nagy örömmel hallgatjuk.
- Básti úgy került ki Párizsba, hogy volt itt valamikor egy nagyon csinos táncosnő, a Király Színházban, úgy hívták, hogy Mecséry Ila.²⁴¹ Aki akkor egy angol lord felesége volt Londonban és itt járt Pesten és

²³⁸ Olthy Magda (Budapest, 1912. június 28. – Budapest, 1983. február 22.) Kossuth-díjas magyar színésznő.

²³⁹ Juhász József (Kemecse, 1908. július 4. – Toronto, 1974. június 23.) Farkas–Ratkó-díjas színész. Elsősorban karakter szerepekben és humoros alakításokban láthatta a közönség. 1956-ban disszidált.

²⁴⁰ Francia Nemzeti Színház. A színházat előfutáráról „Molière házának” (la Maison de Molière) is nevezik.

²⁴¹ Mecséry Ila (Mecséri Ilona, Körmend, 1908. augusztus 31- Southampton (USA), 2010. október [?]) színésznő. 1923-ban a budapesti Király Színház tagja lett, majd a Városi Színházban lépett fel. 1928-ban megnyerte a Színházi Élet görölszépességversenyét, ez indította el külföldi karrierjét: „Ila Meéry” néven Berlinben, Nizzában, Párizsban élt és filmekben játszott. Férje James Willing londoni gyáros

belegabalyodott a Bástiba. És azt mondta a Lalának, hogy gyere ki, de hát nem lesz jó ha Londonba jössz, hanem én majd Párizsban kiveszek neked egy lakást és én átjárok Párizsba. És akkor a Básti, ő a Gaston Matis (?) színházhoz kapott egy ösztöndíjat, és akkor oda kimentünk, és akkor azt mondta nekem, hogy Andris, én nem tudok egy büdös szót semmilyen nyelven, csak magyarul. Te jól beszélsz nyelveket, azt mondja míg én nem, odaveszlek téged a lakásba. Ez a lakás az Avenue Carnot-on rögtön az Étoile-nál²⁴² olyan lakás volt, mint Budapesten az üzlethelyiségek. Az utcáról lehetett bemenni, és ott laktunk de aztán megjelent egy harmadik, aki jogot formált, hogy beköltözzön. Ez egy Szenes²⁴³ nevű komikus volt, a "kövér Szenes", aki Németországban dolgozott az UFÁnál²⁴⁴ a Hitler időkig, s aztán hazajött,²⁴⁵ és itt abból élt, hogy a garzon lakását odaadta különböző női színészeknek, ha szükség volt rá. és ő mutatta be a Mecséryt Bástinak. És ezen az alapon jogot formált rá, hogy ő az előszobába aludjon egy ágyon, és el kellett, hogy tartsuk. Na most meg voltunk híva mind a ketten, akkor volt a Cocteau-nak²⁴⁶ *Les parents terribles*²⁴⁷ című darabjának a bemutatója, és arra meghívtak minket, és ez egy nagyon híres Comédie-Française-es színésznő, Alice Cocéa,²⁴⁸ úgy hívták, akit kirúgtak már másodsorra a Comédie-Française-ből, mert két ember lett öngyilkos miatta,²⁴⁹ a második az egy *capitaine de frégate*²⁵⁰ volt a *Legenden*²⁵¹, s ez már kicsit sok volt, ő játszotta a mamát a darabban, és mi azzal szórakoztunk Lalával, hogy az asztalnál szemben

²⁴² Étoile - Párizs legnagyobb terének régebbi neve (ma Charles de Gaulle tér), ahova csillag (*étoile*) alakban futnak be a sugárutak (*avenue*).

²⁴³ Szenes Ernő (Miskolc, 1889. december 24. – Buchenwald, 1945. február 25.)^[1] színész, filmszínész, komikus.

²⁴⁴ UFA (*Universum Film AG*) babelsbergi (Potsdam) nagy német filmgyártó és -forgalmazó cég 1917. december 18. és a második világháború vége között.

²⁴⁵ Szenes 1931-ben telepedett vissza (Bécsből) Magyarországra.

²⁴⁶ Jean Cocteau (*Jean Maurice Eugène Clément Cocteau*), Maisons-Laffitte, 1889. július 5. – 1963. október 11.) francia költő, író, festő, színész, zeneszerző és filmrendező.

²⁴⁷ *Rettenetes szülők* (1938).

²⁴⁸ Alice Sophie Cocéa (Sinaia, 1899. július 28. –Boulogne-Billancourt, 1970. július 2.) romániai születésű francia színésznő és énekesnő.

²⁴⁹ Az első, nagy feltűnést kiváltó eset (Victor Point francia felfedező, a híres diplomata Philippe Berthelot unokaöccse) 1932-ben történt.

²⁵⁰ Fregattkapitány (francia).

²⁵¹ Korabeli óceánjáró.

ült velünk a vacsoránál Noël Coward,²⁵² mellette ült az Alice Cocéa, míg a másik oldalon ült Cocteau és ott ült a Jean Marais,²⁵³ aki a darabban a fiút. játszotta És az asztal alatt ment a harc, hogy kié lesz a Jean Marais. Cocteau győzött és nem Coward. Viszont a Básti ott összebarátkozott Noël Covarddal, és Noël Coward elintézte [neki az angliai beutazási engedélyt], ami [akkor] majdnem lehetetlen volt. Nekem voltak jó barátaim, angol vendégek, akik nálunk voltak többször Balatonföldváron , és nem tudtak engem áthozni Angliába akkor, pedig ők egy nagyon befolyásos család tagjai voltak. És Coward elintézte neki. És akkor volt kinn a Magyar Bokréta²⁵⁴ Bordy Bellával²⁵⁵. És Básti betanulta a szöveget és ő konferált. És aztán senki nem értette, hogy hülye módon egy pár hónap múlva hazajött és itt 1941 után a háború végéig már nem szerepelhetett a színpadon, többször is behívták munkaszolgálatra.

- ..Londonban volt és Mikes Györggyel²⁵⁶ lakott együtt.
- Igen. Hogyne. Én is nagyon jól ismertem Mikest. A testvére, aki Amerikában élt, is ismerősöm volt, ő küldözgette apukámnak mindig az IKA-csomagokat,²⁵⁷ mert ezzel foglalkozott. És jó barátom volt a Tarján,²⁵⁸ aki [akkor már] szintén ott volt, és aki akkor, amikor én próbálkoztam a színháznál, ő akkor fiatal rendező volt. Felesége a Vígben

²⁵² Sir Noël Coward (Teddington, 1899. december 16. – Blue Harbor, 1973. március 26.) angol színműíró, forgatókönyvíró, színész, színházi rendező, zeneszerző, színházi producer.

²⁵³ Jean Marais (Jean-Alfred Villain-Marais, Cherbourg, 1913. december 11. – Cannes, 1998. november 8.) francia színész, rendező, író, festő, szobrász, fazekas-keramikus, kaszkadőr.

²⁵⁴ 1931–1944 között minden év augusztus 20-a táján Gyöngyösbokréta néven rendezték meg a parasztszociális tánc-, ének- és játékbemutatóit Budapesten. A bemutatókon részt vevő csoportokból 1935-ben *Bokréta Szövetség*, később *Magyar Bokréta Szövetség* néven társadalmi egyesület alakult. A bokrétások a szereplések során mintegy 75–80 fajta tánc több mint 200 változatát, 35–40 játékot, jelenetet és szokást adtak elő hozzájárulva ezzel a népi a hagyomány többé-kevésbé hiteles formában való bemutatásához.

²⁵⁵ Bordy Bella (Gyula, 1909. november 21. – Budapest, 1978. június 28.) magyar balett-táncosnő, színésznő, táncpedagógus. Az Operaház egyik legkiválóbb balerinája volt, aki színésznőként prózai darabokban, operettekben és filmekben is illúziókeltő alakítást nyújtott.

²⁵⁶ Mikes **György** (angolul: *George Mikes*; Siklós, 1912. február 15. – London, 1987. augusztus 30.) magyar és angol író, újságíró, humorista.

²⁵⁷ Az IKKA (teljes nevén IBUSZ Külföldi Kereskedelmi Akció) ajándék- illetve segélyközvetítő intézmény volt 1956 után a Magyar Népköztársaságban, amelynek segítségével a nyugati országokban élő magyarok rokonaiknak illetve barátainak ajándéksomagot vagy pénzt küldhettek.

²⁵⁸ Tarján György (Budapest, 1910. május 11. - London, 1973. december 24) színész. 1933-ban végezte el a Színiakadémiát, de már 1929-ben fellépett a Fővárosi Operettszínházban. 1933-ban a Nemzeti, a Városi Színházban és a Royal Orfeumban, 1934-ben a Nemzeti és a Fővárosi Operettszínházban játszott. 1935-ben a Royal Színház művészeti vezetője, 1937-ben a Vígszínház segédrendezője. Ezután emigrált és Londonban telepedett le. 1946-tól a BBC magyar adásának vezetője, 1949-től a közép-európai osztályának vezetője .

volt, Dán Etelkának²⁵⁹ hívták, a Nemeceket játszotta. A mai Madách akkor a izének volt a színháza.

[Hány nyelven beszélt, amikor Párizsba került? Azt említette, hogy később német tolmács volt Dálnoki Veress mellett. Franciaországba érkeztek milyen nyelveken tudott?]

- Németül, franciául tudtam akkor, angolul még nem. Franciául nagy szerencsémre gyerekkoromtól igen jól tudtam, mert szüleim Francia Svájcban, Lausanne-ban írtak intézetbe. Ami az angolt illeti az az érdekes, hogy ez a hülye Ujszászy, aki a fogságban - ezt sokan nem tudják róla - az első perctől kezdve az oroszoknak dolgozott, abban a hitben, hogy megússza, azt írja a feljegyzésében, ahol engem ajánl az ÁVH-nak, mint kiváló felderítőt, hogy anyanyelvi szinten beszélek angolul. Amikor én elváltam az Ujszászytól 1947-ben, egy бүдös szót sem tudtam angolul. Apám kétszer is fölvert nekem angol tanárt, de akkor már csak a színház érdekelt, és nem érdekelt, hogy nyelvet tanuljak. El is átkoztam magam, [amikor Amerikába kerültem] de nagyon gyorsan meg lehet tanulni. Mindenesetre akkor egy бүдös szót nem tudtam angolul.
- [És Párizsban tulajdonképpen meddig volt?]
- Párizsban voltam kérem szépen 1939-ben azt hiszem szeptember 5-ig, a vízumom szeptember 15-én lejárt volna, de én nem akartam hazajönni. Mert ugye én nem politizáltam, de sejtettem, hogy vagy a németek megszállnak minket, vagy a németek szövetségesei leszünk. És kértem vízumot, hogy [tovább] maradhassak. A Perczel Zitának²⁶⁰ volt egy nagyon befolyásos barátja, ahhoz küldött el engem. És ott az illető a kérésemre azt mondta nézze a vízumot meghosszabbítani nem lehet, az összes fiatal német és osztrák menekült, aki itt van és katonaköteles korú, fizikailag alkalmas, beléphet a francia hadseregbe. Azt mondta, semmi probléma, vonuljon be maga is katonának a francia hadseregbe. Az idegenlégióról szó sem esett. Én 20 éves voltam pontosan. Mit tegyek?

²⁵⁹ Dán Etelka (Budapest, 1911. szeptember 7. - London, 1996) színésznő. 1932-ben vizsgázott a Színművészeti Akadémián és a Magyar Színházhoz szerződött, de főszerephez az Andrássy Színházban jutott. 1934 őszétől a Király Színház tagja lett, de más színházakban is fellépett. 1936 novemberétől Tarján György felesége. A világháború után Londonban élt.

²⁶⁰ Perczel Zita (Budapest, 1918. április 26. – Budapest, 1996. április 4.) színésznő, filmszínésznő.

Hát mondtam, jó. Ha ez a mód, bevonulok. És akkor elmentem a *bureau de recrutement militaire*-be,²⁶¹ ott adtak mindenféle papírokat meg vonatjegyet, hogy Marseilles-be, hogy itt és itt kell jelentkezni. Elutaztam, elmentem a *bureau de recrutement militaire*-be, és ott azt mondták, uram, rossz helyen jár, a [maga helye a] szemben lévő épület. És kinéztem, és láttam, a feliratot: *Légion étrangère*.²⁶² És ott kiderült, hogy ide küldtek mindenkit, az összes németet, osztrákot, aki katonaköteles korú volt, egy különbség volt, hogy nekem nem öt éves szerződés²⁶³ volt, hanem *duree de lager*.²⁶⁴ Ez volt a különbség. És akkor öt nap múlva átvittek hajóval Oránba,²⁶⁵ Oránból gyalog elsétáltunk *Szidi-Bel-Abbesz*-be,²⁶⁶ a légió központjába. *Szidi-Bel-Abbesz* volt a kiképző tábor, nem valami nagyon kellemes hely. Az első próbameneteket végigcsináltam, itt már az emberek fele kiesett, de szerencsére egy mellette lévő kisebb kiképző táborba kerültem, de rövidesen egy majd húsz kilométerre fekvő, Szaida nevű kis faluba telepítettek át, ahol kivonulás helyett sokszor a parancsnokoló őrnagy lányával teniszeztem. Szaidában az egyik századparancsnok egy magyar főhadnagy volt, erdélyi Hafenstein Laci, aki 1940-ben el is esett Narviknál²⁶⁷ aztán. Ez volt szinte az első eset, hogy a francia idegenlégió, amely a világon szinte mindenütt harcolt. Szevasztopoltól²⁶⁸ kezdve Indokináig²⁶⁹ és mindenütt, Európában is bevetésre került. Szinte az első eset. És Narviknál partra szállt légiósok több mint a fele ottveszett. *demi ömügre garde legion* (?), Kevesen tudják, hogy abban az időben a légió tisztjeinek 25 %-a cári fehér-orosz arisztokrata volt. [Elnézést, most abbahagyjuk Még fel kell hívni a feleségemet. Pedig a sztori egyre izgalmasabb.

²⁶¹ Sorozóiroda.

²⁶² Francia idegenlégió.

²⁶³ A "normál" idegenlégiósok szerződése öt évre szól.

²⁶⁴ *duree de lager*

²⁶⁵ Észak-Afrika, Algéria

²⁶⁶ 1962-ig az Idegenlégió központja az algériai *Szidi-Bel-Abbesz* volt.

²⁶⁷ A norvég, francia - soraikban az idegenlégiósok -, lengyel és brit erők 1940. május 28-án foglalták vissza a németek által április 9-én megszállt észak-norvégiai várost, de már június 8-án kiűritésére kényszerültek.

²⁶⁸ A Krími háborúban 1854 és 1856 között.

²⁶⁹ 1954-ig

Legközelebb majd folytatjuk]

Székely interjú II/2. rész

[Amit tulajdonképpen franciaországi tartózkodásával kapcsolatban elsőként akartam megkérdezni, az az, hogy mennyi ideig volt Franciaországban, illetve Észak-Afrikában francia alattvalóként?]

- Rögtön megmondom, 1942-ben jöttem haza, mégpedig úgy, hogy a ugye amikor a hogyhívják²⁷⁰ volt, és az egyik német előretörés, én akkor már Tunéziában voltam, az ottani úgynevezett Mareth vonalban,²⁷¹ ami egy kicsinyített Maginot²⁷² vonal volt. És elkaptak a németek, és mint szövetségben álló ország ellenük harcoló állampolgárát falhoz akartak állítani. Végül hadbíróság elé kerültem.

[Szövetségben álltak. Várjunk csak! 1942-ben Magyarország a Szovjetunió elleni háborúban valóban Németország szövetségese volt. De belépése az idegenlégióba jóval előtte volt És ráadásul a Vichy-kormány²⁷³ is a németek szövetségese volt.]

- Igen. De a légió egésze nem tartozott a Vichy-kormányhoz. Az a francia felkelőkkel együtt harcolt.²⁷⁴ Hát az a pasas tulajdonképpen, akit aztán megöltek emiatt a kettősség miatt Darlan²⁷⁵ tengernagy példája is mutatja

²⁷⁰ Székely András valószínűleg „Fáklya” hadműveletre (angolul: *Operation Torch*) gondol, amely 1942. november 8-án vette kezdetét. Eisenhower tábornok parancsnoksága alatt. Az angolszász szövetségesek 650 hajója és 65 000 katonája vett benne részt. Céljuk Marokkó, Algéria és Tunézia elfoglalása és ezáltal a Rommel tábornok vezette, Líbiában tartózkodó Afrikakorps két tűz közé szorítása volt.

²⁷¹ A Mareth vonal erődrendszerét a franciák 1936-ban hozták létre, hogy védelmezze Dél-Tunéziát egy esetleges Líbiából, amely akkor olasz gyarmat volt, kiinduló támadás ellen.

²⁷² :André Maginot (1877–1932) francia hadügyminiszter javaslatára 1927–1932 között a francia–német, az olasz–francia és a francia–luxemburgi határon épült, védelmi célokat szolgáló, korszerű francia erődrendszer.

²⁷³ A német új Európába beilleszkedő Vichy-kormány Franciaországban a második világháború alatt 1940-1944-ig állt fent az ország déli részén.

²⁷⁴ Miután a németek megszállták Franciaországot, az idegenlégió egy része a Vichy-Franciaországot támogatta, amíg a többiek a németek ellen küzdő Szabad Francia Erőkhöz csatlakoztak.

²⁷⁵ Darlan, Jean Francois (1881–1942) francia admirális, politikus. Csatlakozott a vichyi kormányzathoz, 1940-től tengerészeti miniszter, 1941 februárjától miniszterelnök-helyettes. 1942 tavaszán az észak-afrikai vichyi fegyveres erők főparancsnokává nevezik ki. Még az év novemberében átáll az Észak-Afrikában partra szállt angolszász szövetségesekhez, és elrendeli az ellenállás beszüntetését. Az amerikaiak hajlandók lettek volna államfőként elismerni a britek által támogatott de Gaulle-lal szemben, de december 24-én Algírban egy diák agyonlővi.

helyzet bonyolultságát. És a németek, amikor fogságba kerültem, látták, hogy magyar vagyok, akkor falhoz akartak állítani. Szerencsém volt Bethlen Pista, a volt a miniszterelnök középső fia, korábban csapattársam a Magyar Hokiklubban, akkor kinn volt Párizsban. Volt annak idején, Párizsban egy nagy irodája az Egyesült Izzónak, és ő szerzett nekem egy Jó ügyvédet. Még ma is emlékszem, Mertudzon, valahogy így hívták az ügyvédet, aki ez azzal érvelt, hogy uraim ezt az ember 1939-ben lépett be az idegenlégióba, Magyarország pedig csak 1941-ben a háborúba – honnan tudhatta volna 1939-ben, hogy mi lesz 1941-ben?! Ezzel megmentette az életemet. A németek hazatoloncoltak, itthon rögtön bevonultattak katonának, és tüstént kivittek az orosz frontra. Megint szerencsém volt a Don kanyart már lekéstem.

- [Most azt szeretném kérdezni, hogy volt-e korábban, a szovjet hadifogság előtt valamilyen kapcsolata Ujszászyval. Múltkor tett egy nem kifejezetten baráti megjegyzést, hogy Újszászy nem igazán volt tisztában a maga nyelvtudásával. Ujszászy beszámolóiban ugye kétszer említi a maga nevét, az egyik alkalommal azt mondja tartalékos zászlós és színész, talán francia és olasz nyelvtudást is említi, a másik alkalommal pedig azt mondja, amikor felsorolja azokat a személyeket, akik nyelvtudásuknál fogva informátorok voltak vagy lehetnek.]
- Igen.
[A VKF 2.²⁷⁶ és más magyar hatóságok felé, hogy Székely András színész a francia idegenlégió tagja. A színészi pályafutásáról hallottuk korábban, az idegenlégióról is az előbb, de Ujszászynál - idézőjelbe mondom - mint informátor, mint ügynök szerepel. Ezért kérdem, hogy volt-e Újszászyval a krasznogorszki fogolytábor előtt kapcsolata?]
- Nem ismertem. Ott ismertem meg.
[Volt-e valamilyen kapcsolata a magyar hatóságokkal, tehát szerepelhet-e valamilyen listán, mint Franciaországban élő magyar hatóságok számára információt adó személy.]
- Nem szerepeltem.
[Szóval akkor ez az informátorság teljes egészében légből kapott dolog.]
- Légből kapott. Ujszászy összetévesztette a francia nyelvtudásom az angollal, ugye ilyen módon eredhet. Hát kérem elsősorban én a francia hadseregben közkatona voltam. És hát milyen módon tudtam volna én Afrikából bárkivel bármilyen összeköttetést tartani. Bármilyen VKF 2-ös emberrel vagy mással. Újszászyt életemben nem láttam, a fogolytáborban láttam először, és azt is csak annak köszönhettem, mert ő egy eléggé magas rangú ember volt, hogy a Deseő Laci aki utálta, hívta fel rá a

²⁷⁶ Ujszászy István 1939 és 1942 között volt a VKF-2 (magyar katonai hírszerzés és kémelhárítás) vezetője.

figyelmemet. Ja most itt valamit elmondok, ami nagyon megragadt bennem, azt, hogy a Deseő Laci, aki a háború előtt az utolsó magyar katonai attasé volt Moszkvában, nem jött haza élve, azt Ujszásznak köszönheti. Ez 100 %-os. Én nagyon összebarátkoztam a Deseővel, ugye mikor én kijöttem a börtönből, akkor a Deseő már ott volt a táborban, előzőleg Vojkovón volt a tábornoki tábor, ahol a Sztálingrádnál kapituláló Paulus²⁷⁷ is volt, és aztán ezeket behozták Krasznogorszkba. Deseő mesélte nekem, mert kérdeztem tőle, hát mi a probléma veled, hiszen rólad tudniuk kellene, hogy kétségbe vontad a német győzelmet, hogy te voltál az az ember, aki erről. 1942 novemberében a tiszti klubban tartottál egy nagy előadást. Deseő ugyanis büntetésből került ki az orosz frontra, mert tartott a klubban egy előadást. ahol elmondta azt, hogy a németek legnagyobb tévedése, hogy azt hiszik, hogy megverték az oroszokat. Az oroszok - mondta - új alakulatokat fognak be hozni Keletről - szám szerint felsorolta azokat a divíziókat, amiket be fognak hozni Szibériából - és ez [a küzdelem] ugyanúgy fog végződni, mint a napóleoni háború. Két hét múlva kidobták az orosz frontra, holott tudták, hogy ez az ember katonai attasé volt Moszkvában évekig, utána meg amikor megszakítottuk a diplomáciai kapcsolatot a Szovjetunióval, áthelyezték Finnországba. Deseőnek már attasé korában is voltak kinn problémái. Nekem elmondta, hogy például ő tett egy javaslatot, hogy soha ne küldjenek ki többet Moszkvába nőtlen katonai attasét, mert ha ő egy nővel két szót beszél, már másnap az NKVD behívja, ő nagyon jóba volt az akkori [idők] a híres balett-táncosnőjével, Lepesinszkajával.²⁷⁸ Annak vette meg az Alfa Rómeó autóját, s azzal járt alkalmilag haza Magyarországra, a NKVD nagy bánatára, mert ez olyan gyors kocsi volt, hogy nem tudták követni, ugye a különböző helyeken újra és újra át kellett venni [a követést.]. És mondtam hát, mit akarnak tőled, hiszen ő nagyon jóban volt az oroszokkal, amikor kinn volt. Sok jó összeköttetéssel bírt. Azt mondta, hogy tulajdonképpen egy probléma van, engem folyton azért nyaggatnak, hogy áruljam el, kik voltak azok az oroszok, akik nekünk dolgoztak akkor, amikor katonai attasé voltam. És én mindig úgy tértem ki a kérdés elől, hogy azt mondtam, mi csak a Kisantant²⁷⁹ felé folytattunk felderítést, de Oroszországgal kapcsolatban mindent készen kaptunk a németektől. Amikor megtudtuk, hogy az Ujszászy a Ljubjankában van, akkor Deseő

²⁷⁷ Paulus, Friedrich Wilhelm Ernst (Breitenau, Német Birodalom, 1890. szeptember 23. – Drezda, NDK, 1957. február 1.) német tábornok, a sztálingrádi csata vesztese. 1943 februárjától 1953-ig szovjet hadifogságban volt.

²⁷⁸ Lepesinszkaja, Olga Vaszljevna (Kijev, 1916-Moszkva, 2008) a Moszkvai Nagyszínház világhírű balerinája.

²⁷⁹ A kisantant 1921 és 1938 között fennálló katonai és politikai szövetség volt Trianon győztesei: Csehszlovákia, Jugoszlávia és Románia között.

azt mondta nekem, Andris, most végem. Mondom miért? Hát azt mondta, Ujszászy folyósította nekem a pénzt a hírszerzési célokra, és biztos vagyok benne, hogy az Ujszászy beszélni fog. Egy nappal azelőtt, hogy Ujszászyt behozták Krasznogorszkba, a Deseőt visszavitték nem a Ljubjankába, hanem a Butirkába. Ő is megjárta a Ljubjankát, a Butirkát és a Lefortovot. Mind a három központi börtönt. Úgy hogy biztos, hogy ez összefüggött Ujszászyval.

[És mit mondott? Tudtommal az a hivatalos verzió van, nem tudtak más dokumentumot fellelni, hogy a kihallgatások során teljesen kimerült, legyengült, Krasznogorszkba való visszaszállítása²⁸⁰ után meghalt. Nem tudom, hogy emlékszik-e Deseőnek a halálára?]

– Én akkor már nem voltam ott.

[Van egy olyan verzió, hogy meggyilkolták az oroszok.]

– Amit én hallottam foglyoktól, akik később jöttek, hogy állítólag valamilyen üvegporos étellel etették meg, igen. De nagyon érdekes, amennyire becsülték. Ugye a magyarok különböznek a németektől. A németek a hadifogsághoz is úgy álltak, hogy engedelmeskedni kell a parancsnoknak. ... a magyaroknál ha egy magyar tiszt mondott valamit, megkaphatta, hogy mit pofázik, maga éppen olyan nagy szar, mint én vagyok, fogja be a száját. Ez volt a különbség. Deseőt viszont úgy tisztelték, ha bárkinek valami problémája volt, hozzá fordultak.

– Ekkor már kezdtek jönni lapok,

[Kezdték jönni lapok. Ezt hogy értsük? Hogy érti, hogy kezdtek jönni lapok? Úgyis akartam kérdezni, hogy hogyan került vissza.]

– Kérem szépen, mikor volt az, azt hiszem 1947-ben, minden aszerint ment, hogy milyen volt a helyzet, hogy mit akartak Magyarországgal kapcsolatban elérni az oroszok. A hazaszállítás 1947-ben az is úgy kezdődött, hogy a magyar kommunista párt azzal kampányolt, magyar anyák szavazzatok a kommunista pártra, mert mi tudjuk hazahozni a fiaitokat. Krasznogorszkban három évet töltöttem, mígnem, legnagyobb meglepetésemre, én is bekerültem 1947-ben egy hazamenő szállítmányba. Elvittek minket, ami kicsit fura volt, nem Budapestre, hanem az ellenkező irányba, ugye ha haza akarnak hozni, akkor nem az ellenkező irányba visznek minket. Elvittek minket a Moszkvától ötszáz kilométerre délkeletre fekvő Tambov felé, egy Marsanszk nevű táborba, amelynek borzalmas híre volt. ez a Don[i katasztrófa] után a három legrohadtabb [hadifogolytábor] közé tartozott, Davidovka, Hrenovaja és Marsanszk volt a három tábor, ahol kannibalizmus volt. Ahol megették egymást az emberek. Ebben az olaszok voltak a főmesterek, mindent felfaltak. Sorba

²⁸⁰ 1948. március 12.

álltak a latrina előtt, és mikor éjjel valaki kitámolygott, leütötték, kivágtak a fenekéből egy nagy darab húst. és rohantak megsütni. Volt, akit már megöltek, volt, aki még élt, amikor szeletelték. A kezükbe került kutyákat és macskákat is megzabálták. Hát mire én odakerültem, akkor ez már egy szép, rendezett tábor volt, évekkkel, öt évvel később. A tiszteknek méret után készítettek zubbonyt, csizmát, volt minden, A lapokat akkor engedélyezték, ha valamit el akartak érni, akkor megengedték, hogy jöjjön tábori levelező lap. Akkor volt, hogy másfél évig megint nem kaptunk. Én például...

[Bocsánat. Én azt hittem, hogy a sajtóra utal, hogy újságokhoz jutottak hozzá, hogy Magyarországról sajtótermékeket hoztak.]

- Nem. Nem. Amikor én a Ljubljankából a hírhedt krasznogorszkba 27-es táborba érkeztem, - ez most egy érdekes dolog, és lehet, hogy talán maga meg fogja tudni, hogy mi történt az illetővel - be akartak iskolázni egy antifasiszta iskolába. Gondolhatja, hogy nem nézték jó szemmel, hogy nem akartam elmenni az iskolára. Mondanom sem kell, hogy a marxizmusról semmi fogalmam se volt. Akkor az orosz tiszt közölte, ne aggódjak, mindjárt itt lesz az aktivista. Akkor volt a táborban egy magyar aktivista. Hát én ezt a szót az életemben korábban nem hallottam. Mondták vigyázzál, ha holnap jön Mandula úr, az aktivista. Hát mondom mi az, hogy aktivista. Az illető egy Mandula Gyuri nevű ember, az Egyesült Izzónál volt ügyvéd, a Donnál fogták el mint munkaszolgálatost. Ő [mint kiderült] újpesti munkáiról nagyon jól ismerte az édesapámat. És jött ez a Mandula és fölolvasta a Pravdát. És akkor válogattak az embereket, és engem ez a Mandula rettenetesen nyúzott, hogy ő majd segít nekem, hát én apáddal ugye jóba voltam és még ebben az évben hazakerülsz, ha elmész antifasiszta iskolára. Én meg azt mondtam neki, hát nézd, micsoda jellemtelen ember lennék, hogy ha néhány hónappal ezelőtt eljöttem Magyarországról mint egy jómódú építész-vezérigazgató fia, és itt három hónap alatt a drótkerítés mögött teljesen más eszméket vallóvá lennék. Azt mondta értem, de ez nagyon sokba fog kerülni. És igaza lett, ez a válasz került öt évembe.
- Az Örkény,²⁸¹ az Örkény István is ott volt akkor Krasznogorszkban, a legpiszkosabb, legelhanyagoltabb, legbüdösebb hadifogoly volt az egész táborban, akit az életben láttam, akkor már két éve raboskodott. Egy Fehér Pista²⁸² nevű folyamőr vezérkari őrnagynak volt a csicskása, mind a

²⁸¹ Örkény István (Budapest, 1912. április 5.¹ – Budapest, 1979. június 24.) Kossuth-díjas író, színműíró, a világirodalmi rangú magyar groteszk próza megteremtője. A második világháborúban munkaszolgálatos volt a Donnál, majd hadifogságba esett, és csak 1946-ban térhetett haza.

²⁸² Fehér István folyamőr vk. őrnagy

ketten nagy spiritiszták voltak és állandóan szellemeket idéztek. Ugyanarra az iskolára ment Örkény, amire nekem is kellett volna menni, Örkény elment és azt hiszem ő az év végén jött haza 1945 végén vagy 1946 elején.

[Tehát tulajdonképpen ha jól értem, de azért csak hadd kérdezzem meg, hogy nyilvánvalóan a legfontosabb információforrások a hadifoglyok egymás közötti beszélgetései voltak. A másik forrást képezték, azok a bizonyos nagyon ritkán és bizonyos szempontok alapján érkezett lapok Magyarországról. A harmadik pedig a politikai agitáció, ami adott esetben a *Pravda* felolvasását jelentette.

- Igen. Meg az izék, az aktivisták jártak hozzánk, a Rudastól²⁸³ kezdve [Lukács György²⁸⁴ is ott volt?]

Igen. Igen. Az volt ám a híres eset ott, lejáratta ám magát a munkaszolgálatosoknál,²⁸⁵ mert sok ilyen érdekes eset volt. Például volt egy pali, egy Szabó nevű, civilben fogták el, ilyen könnybe lábadt szemű munkás ember, aki mondta, hogy engem idehoztak, én kamenista voltam, és egyszer mikor jött egy ilyen orosz felülvizsgálat, kivágódott [a sorból], és azt mondja, kérem, velem mit csinálnak, a fasiszta magyar tisztekkel együtt tartanak. És azok sokkal jobb élelmezést kapnak mint én, én, aki kommenista voltam. Az orosz ránézett, azt mondja, fogd be a szádat, Kommunista Párt egy van, a Szovjetunió Kommunista Pártja. A Vassal²⁸⁶ meg munkaszolgálatosok kerültek összetűzésbe. hogy mi az, hogy itt a fogságban is a tisztek külön barakkokban vannak, nem dolgoznak, más élelmezést kapnak, azt mondja mért, maguk mit kapnak. Azt mondja munkaszolgálatosok. Igen? Én azt hittem, hogy azok meghaltak. Mondta a Vass Zoltán. Úgy hogy Rudas is járt

²⁸³ Rudas László (Sárvár, 1885. február 21. – Budapest, 1950. április 29.) magyar marxista-leninista filozófus, politikus, újságíró. A Tanácsköztársaság bukása után emigrált, 1922-ben a Szovjetunióba költözött. A második világháború alatt 1943-1944-ben a magyar hadifoglyok közül önként jelentkezettek ideológiai képzését, felkészítését végezte a krasznogorszki antifasiszta iskolában. 1945 után egyetemi tanár, az MTA tagja, Kossuth-díjas.

²⁸⁴ Szegedi Lukács György (Budapest, 1885. április 13. – Budapest, 1971. június 5.) magyar filozófus, esztéta, egyetemi tanár, marxista gondolkodó, kommunista politikus. A tanácsköztársaság közoktatásügyi népbiztosa, a második Nagy Imre-kormány népművelési minisztere. 1948-tól a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) tagja. Nemzetközileg is ismert marxista^[7] filozófus. 1930/31-ben, majd 1933 és 1945 között a Szovjetunióban élt.

²⁸⁵ Valószínűleg itt Székely András Lukács Györgyöt összecseréli Vas Zoltánnal.

²⁸⁶ Vas Zoltán (Budapest, 1903. március 30. – Budapest, 1983. augusztus 13.) kommunista politikus, író, újságíró. A Horthy-korszak nagy részében börtönben volt. 1940-ben a Szovjetunióba emigrált, ahonnan 1944 végén szovjet katonatisztként tért haza. A Rákosi-korszakban fontos gazdaságpolitikai hivatalokat viselt, de 1953-ban kegyvesztetté vált, és Nagy Imre köréhez csatlakozott. 1956-os szerepvállalása miatt haláláig kiszorult a politikából, írással töltötte az idejét.

nálunk, Andics²⁸⁷ is járt a táborban, Én egyet mondok Önnek, hogy én abszolút nem bántam a tábort. Sőt. Áldottam az Istent, hogy az oroszok kezében voltam és nem az ÁVH²⁸⁸ kezében. Csak egy- két ember tudja ma már, hogy Krasznogorszkban, a hadifogoly tábor feletti rendelkezés az három vonalból állt. Ugye a legmagasabb rangú a táborban a parancsnok volt, neki volt a legkevesebb szava.. Hát a második, a nagyobb táborban általában az ezredesi rangú parancsnok. Akkor ott volt a politikai tiszt, akinek indoktrinálni kellett a foglyokat, ez rendszerint egy százados volt, legtöbb alkalommal szörnyű műveletlen. Később, amikor már Kijevben voltam, egy ilyen tehénfejű pali volt a parancsnok, míg a másik, aki gyűlölt engem, az volt ott a komiszár Kijevben. De aztán kaptunk egy rokonszenves orosz ezredest, Romancsukot, és én szerintem neki és a kommiszárnak, aki Tyimosenko²⁸⁹ marsallnak volt a testvére, vagy valami nagyon közeli rokona, köszönhetem hogy hazajöhöttem 1950-ben. Mert én azok között voltam, akik 1950-ben hazajöhöttek, de a tiszték 95 százaléka csak 1955-ben szabadult, nem 1949-ben 1950-ben. Le kellett húzniuk tíz évet. Sőt hamarosan megszüntették a hadifogolytátust, és köztörvényes bűnösként ítélték el őket. Huszonöt év kényszermunkára, amelyet csak akkor függesztettek fel, amikor 1955-ben Adenauer kísírta Hruscsovtól a német hadifoglyokat. És ekkor el kellett engedni a magyarokat is. Kijevbe vittek mindenkit, akit a hazamenő szállítmányokból kivettek. Akiket az oroszok úgy ítélték meg, hogy az itteni [magyarországi] rendszernek nem megfelelőek. Volt a krasznogorszki 27-es táborban egy rémes figura, egy 21 éves alhadnagy, ma is emlékszem a nevére Kubinnak hívták. Ez a Kubin kommisszár volt az egyetlen szar orosz, akivel kint találkoztam. Egy SS főtörzsőrmester volt a pribékje. Kubin azt küldözgette és vele verette meg az embereket. És amikor én kijöttem a börtönből, be akarta bizonyítani, hogy amit a Ljubjankában nem tudtak belőlem kiszedni, azt majd ő kitapossa belőlem. Úgyhogy az első fél évben többet voltam tábori börtönben, mint kint, ami százszor rosszabb volt, mint a Ljubljanka, mert tábori fogdaként

²⁸⁷ Andics Erzsébet (Budapest, 1902. június 22. – Budapest, 1986. április 2.) történész, kommunista politikus, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. 1922 és 1945 között a Szovjetunióban élt, 1943–1944-ben ő vezette a krasznogorszki antifasiszta iskolát.

²⁸⁸ Székely feltehetőleg az ÁVH jogelődjére az ÁVO-ra gondol, de még valószínűbben általában a magyarországi kommunista titkosrendőrségre. A *Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya* (ÁVO) a budapesti politikai rendőrség önállósításával az 1946 októberében kiadott, 533.900/1946. BM. sz. rendeletalapján jött létre. A rendelet értelmében a belügyminiszter hatáskörébe került az új állambiztonsági szerv irányítása, felügyelete és ellenőrzése. A Péter Gábor rendőr altábornagy irányította egységes, központi szervezetbe beolvasztották a Vidéki Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályát is.

²⁸⁹ Tyimosenko, Szemjon Konsztantyinovics (ukrán névváltozatban Szemen Kosztyantinovics Timosenko, Furmanivka, 1895. február 18. – Moszkva, 1970. március 31.), ukrán nemzetiségű szovjet katonatiszt, marsall a második világháború alatt.

egy ócska barakk szolgált, amiben szörnyű hideg volt, nem volt sem takaró, sem fűtés. Ez a Kubin egyszer kiszúrta, hogy gyakran beszélgetek egy orosz fogolynővel. Büntetésül egy éjjel értem jöttem. Karácsony után lehetett pár nappal, szánkóval vittek négy katona kíséretében. Elvittek a német SS-ek-stráflágerébe.²⁹⁰ A fogolyparancsnok egy magyar munkaszolgálatos volt. Betereltek egy kör alakú sátorba, a fogdába, – csak marabunak hívták –, középen egyetlen tartóoszloppal. Jóformán be sem lehetett menni, olyan magasan állt ott a hólé. Keskeny gerendára fekhettek le a szigorítottak, de aki leesett róla, az megfulladt. Amikor bevittek ide, gondoltam magamban, ez a vég. Ám ahogy elment a kíséret, bejött ez a magyar munkaszolgálatos fiú, Burgernak hívták: zászlós úr, magának az édesanyja nem a Brachhoz járt cipőt venni a Váci utcába? De igen. Az én kliensem volt tíz évig. Nem tudom, mondja a Burger, magát miért hozták ide, nincs róla dokumentum. Kiderült, hogy az egész Kubin egyéni bosszúakciója. Négy nap után visszavittek, de addig sem volt egészen rossz dolgom, egy öreg felcser sakkozott velem, Burger meg hozott takarókat meg egy falapot, amire rá tudtam feküdni.

- Amit az oroszok mindenáron tudni akartak, amiért állandóan vegzáltak, az leginkább arra vonatkozott, hogy amikor én Kolozsváron voltam a Dálnoki Veress Lajos, a második magyar hadsereg parancsnokának tolnács- és segédtszjtjeként szolgáltam, nem mertük használni a géptávíró, amit a magyarok úgy hívtak, hogy *hjus*,²⁹¹ mert féltünk a német lehallgatástól. Ezért én egy 500 cm³-es fekvőhengeres, német rendszámú, a Wehrmacht Luftwaffe-től származó BMW-motorkerékpáron jártam hetente kétszer Budapestre, és vittem a bizalmas iratokat Veress és Horthy között, így az októberi kiugrással kapcsolatban is. És az én idióta²⁹² Pallavicini Antal²⁹³

²⁹⁰ Straflager - buntetőtábor (német).

²⁹¹ Hughes távirógép - folyamatos írású szinkron távirógép.

²⁹² Barátja életútját ismerve az *utólagos* jelző méltatlan Székelyhez, mégha az *akkori* felháborodása jogos is.

²⁹³ Pallavicini Antal őrnagy (Pálincás Antal, Budapest, 1922. július 30. – Budapest, 1957. december 10.) honvéd őrnagy, az 1956-os forradalom kivégzett mártírja. Az 1989-es rendszerváltás után rehabilitálták és posztumusz előléptették ezredessé. 1944 őszén harckocsizó hadnagy, Temesvár térségében demokratikus ellenállási mozgalom katonai csoportjának tagjaként átszökött a frontvonalon, a Vörös Hadsereg fogságába esett. Az önként áállt magyar katonákból szervezett hadosztályban zászlóaljparancsnoki beosztásba került. A németek elleni harcra szánt önkéntes hadosztály bevetésére azonban már nem került sor. Pallavicini Antal az NKVD 126. sz. nyikolajevi hadifogolytáborában lett szovhoz-brigádvezető, később a lágorkórház részlegparancsnoka. 1946 februárjában érkezett haza a szovjet hadifogságból. Sikeresen átesett az igazolási eljárás, megmaradhatott a katonatiszti pályán. 1951- történelmi Pallavicini családnevét a plebejus hangzású Pálincásra változtatta. Az 1956-os forradalom idején ő gondoskodott a fogságából kiszabadult Mindszenty József Budapestre szállításáról.

barátom, akinek az életét megmentettem, és akinek a menyasszonya²⁹⁴ nekem is jó barátom volt, hálából Temesváron kihallgatása során beszámolt erről az orosz komiszárnak. Akkor én benne voltam az ott szerveződő önkéntes hadosztályban. Úgy volt, hogy a németek ellen fog harcolni ez a bizonyos temesvári hadosztály, amelyben én voltam az egyetlen tiszt, aki korábban hadsereg-parancsnokságon szolgált. Kijárhattunk szabadon a városba, beöltöztetve új egyenruhába, úgy volt, hogy megyünk Debrecenbe. (Végén nem ment haza senki se. A Pallavicini Antal se. Ő csak a Károlyi Mihály hazajövetelkor került vissza, ugye külön ment a rokonság²⁹⁵...) Miután Pallavicini besúgott engem, zászlós létemre az oroszok olyan figyelemben részesítettek, mintha legalább is tábornok lettem volna. Három nap múlva jött Moszkvából egy magas rangú tiszt, aki faggatott hogy bökjem ki, mit tárgyalt Horthy Miklós Dálnoki Veress-sel. Honnan tudjam, mondtam, én csak lesegíttem a parancsnokom köpenyét az előszobában, és ott megvártam – mondtam neki. Ennek a válasznak aztán hamarosan megittam a levét. Egyik este bejött a körletbe az orosz táborparancsnok, aki jól ismert engem, és felolvasott két nevet: Vásáry István zászlós és Székely András zászlós. Kivettek minket a hadosztályból. A parancsnok elárulta, nem lehet tudni, miért, de magukat viszik Moszkvába. Engem Pallavicini árulkodása miatt, Vásáry Istvánt pedig, gondolom azért, mert az apja²⁹⁶ Debrecen polgármestere volt 1942/45 fordulóján, képviselő, az első új kormányban pedig pénzügyminiszter, és az oroszok szerették, ha a kezükben van egy miniszter fia.

- Úgyhogy kivettek engem, akkor az oroszok, a Ljubljanka börtönbe kerültem Moszkvában, és ott újra elővettek, mondjam el, hogy mit beszélt Horthy Dálnoki Veress-sel. Hát mondom, én honnan tudjam. Én az előszobában levettem a köpenyét és ott ültem, vártam rá, ennyi az egész. Hát akkor menjek vissza és gondolkozzak. S ez így ment három és fél hónapig faggattak ugyanerről a hülyeségről: mondjam meg mit agyalt ki Horthy Dálnoki Veress-sel, Nem vertek meg, nem kínoztak. Az öt év alatt, amíg

²⁹⁴ Valószínűleg Székely Judit (1924–1999), Pallavicini első felesége, akit a hadifogságból visszatérve 1947. május 24-én vett el.

²⁹⁵ Pallavicini Antal édesanyja *Csikszentkirályi és krasznahorkai* Andrássy Borbála Mária Theodóra (Budapest, 1890. január 9. – Montréal, Kanada 1968. augusztus 18.) grófnő volt Andrássy Katalin (Katinka) (Tiszadob, 1892. szeptember 21.-Antibes / Franciaország, 1985. november 7.) testvére, nagykárolyi Károlyi Mihály (Budapest, 1875. március 4.-Vence / Franciaország, 1955. március 19.) sógornője.

²⁹⁶ Id, Vásáry István (Debrecen, 1887. január 29. – Debrecen, 1955. augusztus 25.), Debrecen polgármestere (1929-1934, nemzetgyűlési képviselő (1944-1947), 944. december 22-étől 1945. július 21-ig az ideiglenes kormány pénzügyminisztere.

Oroszországban voltam, egyetlen ember ütött meg, egy volt jutasi²⁹⁷ törzsőrmester, aki a kijevi stráfczónának volt a parancsnoka. (Egyszer egy kihallgatásnál vizet öntögettek ugyan ájulásig az orromba, de más nem volt. Mondtam már, áldom az Istent, hogy az NKVD, és nem az ÁVH kezei közé kerültem. Sokáig voltam magánzárkában, majd összeraktak egy orosz mérnökkel, aki azért került a Ljubljankába, mert Dnyepropetrovszkban késett az ötéves tervvel. Ezért ült, és ez tudott egy kicsit franciául. Andruska – mondta nekem –, amikor legközelebb nyaggat a komisszár, kérdezd meg tőle: ha Sztálin hívatta Rokosszovszkijt, vajon a segédtsit tudta-e, miről beszélnek azok ketten? Amikor ezt bedobtam sűrű „job tvoju maty”-ozás között (b...d meg az anyádat!) két nappal később kirúgtak és elvittek a Krasznogorszk 27-es táborba. A hosszú vizsgálatnak, kihallgatásnak ez volt a fő oka, de azt hiszem, hogy ugye még egy másik oka is volt. Az oroszokkal megérteni azt, hogy én tulajdonképpen akkor harcoltam a németek ellen, mikor ők még jóba voltak velük, ez előnyömre kellett volna, hogy váljon, de számukra csak probléma, ki ez az ember, aki a francia hadseregben volt, nyelveket beszél, sok fontos embert ismer stb. stb. Gogol "Revizor"-a óta semmi sem változott Oroszországban ott az adott szó nem jelent semmit, az üres és mindenütt jelenlévő értelmetlen bürokrácia annál inkább. Úgy hogy bele tellett egy időbe, míg Kijevben, az ottani a komiszár, aki egy intelligens ember volt, úgy hírelt, hogy az öccse vagy nagyon közeli rokona volt egy orosz marsallnak, már kapiskálta a dolgot. Ez egy nagyon-nagyon rendes ember volt, rengeteget tett a magyarokért, akik közül sokat 10 évig is ott tartottak.

- Mi volt ennek az embernek a rangja?
- Alhadnagy volt. Nem főhadnagy volt, és a Tyimosenko marsallnak volt a testvére, vagy valami nagyon közeli rokona. És ennek én tettem egy nagy szívességet. Ez egy nagyon érdekes dolog, erről mindjárt elmondom. De most nagyot ugrunk, amikor engem elvittek ugye a *tambovi oblasztyba*,²⁹⁸ arról volt szó, hogy hazamegyünk. És aztán [tényleg] elvonult haza 1200 magyar, és mi 13-an ott maradtunk a stráfczónában, és hallgattuk a Himnusz hangjai mellett, hogy mennek ezek haza. Na persze akkor fogalmam nem volt, hogy ez miért történt. Ma már tudom, Az oroszok minden információt összeszedtek, mindent dokumentáltak. Csak ritkán tévedtek. És hát senkit sem akartak hazaküldeni, aki veszélyforrást jelentett az új rezsím számára. A marsanszki táborban megint

²⁹⁷ A Veszprém megyei Jutason volt a második világháború előtt és alatt a magyar hadsereg altiszt képző bázisa, ahol a katonák a kor követelményeihez képest korszerű, de rendkívül kemény, kiképzésen estek keresztül, ami későbbi magatartásukra is rányomta bélyegét.

²⁹⁸ Tambovi terület (*tambovszkaja oblaszty*).

összefutottam volt osztálytársammal, nagyon közeli barátommal, a Kállay miniszterelnök középső fiával, a Miklóssal, aki folyamőr zászlós, folyamőr zászlós rangba volt, és 1944 végén esett fogságba. Megosztotta velem plédjét, a Pallavicini család koronájával ékesített lótakarót, egy takaró alatt feküdtünk az indulás előtti éjjelen. A hazaindulás előtt föltápláltak minket, gyönyörű frizurát csináltak, vadonatúj egyenruhát kaptunk, hogy jól nézzünk ki. És akkor engem a hazaindulás előtti éjjel 12-kor kihívtak, szinte ugyanez a helyzet, mint amit meséltem Temesvárról. Bejött egy csomó orosz és kérdezi a tambovi komisszár, hogy van a kedves papája? Hát mondom én nem nagyon tudom, hiszen az egész fogságom alatt összesen három levelezőlapot kaptam [azulról]. Maguknak jobban kell tudniuk, hiszen a maguk NKVD-je ott van Magyarországon. Azt mondják maga apja nincs Budapesten. Hol van? Hát mondom én nem tudom, honnan tudnám. Maguknak kell tudni. Gondolkozzon. Hát mondom hiába gondolkozom. S amíg akkor egymás között beszélgették, magamban gondolom ez azt jelenti, hogy holnap én nem megyek haza. Azt mondja az egyik orosz, mit gondol, majd magának külön vonatot indítunk? Úgy hogy jó tíz perc nyaggatás után visszaküldtek a helyemre. Másnap mondom a Kállay Miklósnak: Te Miklós, itt valami zűr van. Engem előző éjjel a komisszár hívott, én nem fogok holnap hazamenni. Másnap reggel a szokásos raport, felsorakoztunk a nagykapu előtt, a tábor kapuja elé kitétek két asztalt, az egyiknél orosz tisztek ültek, a másiknál az orvosi részleg. Ők állapították meg mindenkinek az egészségügyi állapotát. El kellett parádézni letolt nadrággal három orosz orvosnő előtt, és azok megcsípkedték az ember fenekét és abból állapították meg, hogy milyen egészségi kategóriába van. És ugye mondtuk a nevet, és erre kérdezték *data rozsgyenyija*²⁹⁹ arra válaszolni kellett a születési évvel, és az apai névvel. (Oroszországban nem az anyja nevét kell megadni, hanem az apja keresztnévét is.) És ugye Kállay Miklós előttem volt az ábécében, úgyhogy amikor hozzáérték, azt mondták neki a szokásos *na levo*³⁰⁰ helyett *na pravo*.³⁰¹ Az pedig a táborban belüli elkülönített táborrészt jelentette. úgy hogy mire vége volt a névsorolvasásnak, tizenhárman embert különítettek el a szállítmányból, egyet a legénységből és tizenkét tisztet, Odakerültem én is.

- Bocsánat megkérdezném, milyen nyelven beszéltek a kihallgatásokkor. Németül, oroszul

²⁹⁹ Születési dátum (orosz).

³⁰⁰ Balra (orosz).

³⁰¹ Jobbra (orosz).

- Én nagyon gyorsan megtanultam oroszul. Nagyon gyorsan megtanultam [És nem is volt angol tolmács?]
- De volt, de az életveszélyes dolog volt, mert legtöbbször ruszinok voltak a tolmácsok és borzasztóan és műveletlenek. Ugye a Kubin alhadnagynak a tolmácsa az a már említett német SS pali volt, aki tudott oroszul. Vagy például később Kijevben – ehhez majd egy külön történet is tartozik - volt egy Gladiss nevű német Sonderführer.³⁰² Az SS-ben Sonderführer volt, a volt osztrák kancellár vigyázója (?), akiről aztán kiderült, hogy tulajdonképpen tolmács volt.
- Ennek a fiúnak egyetemi tanár volt az apja, aki a két háború között 14 évig a Szovjetunióban dolgozott, és ő ott járt iskolába. Nagyon jóképű fiú volt, és hát úgy beszélt oroszul, mint egy orosz. És ő volt a munkaelosztó a kijevi táborban, és a táborparancsnok egy SS altiszt volt. Ez a Gladiss, mint már mondtam, nagyon jóképű fiú volt, ragadtak rá a nők. A táborban általában az orosz nők, szinte kivétel nélkül kikezdtek valamelyik hadifogollyal. Ezt az oroszok rettenetesen üldözték, és figyeltették, a spicliknek rögtön jelenteni kellett. Volt nálunk a táborban egy komisszárnő, akinek három nagyon magas kitüntetése volt, mert két németet akasztott fel saját kezűleg [a háború alatt], mint partizánnő, Beácskának hívták a családi nevét már nem tudom. Én is elég jó viszonyban voltam vele, és voltam kinn a lakásán a városban. De később kiderült, hogy ez s randevühely nem az a lakás volt, ahol ő [tényleg] lakott. És ez a nő megszöktette ezt a Gladiss nevű fiút, és nem találták. Akkor behívott engem a komiszár, a Tyimosenko rokona, és azt mondta, hogy Andruska, te tudod, hogy én mi mindent mit tettem a magyarokért. Megkérdeztem a komisszártól, mi történik a némettel, ha elfogják. Azt felelte, nem esik különösebb bántódása. Erre megmondtam neki, mert úgy éreztem, ennyivel tartozom neki, hogy hol találja meg őket. Gyanítom, hogy engem azért engedtek haza 1950-ben, mert ebben a kínos ügyben kisegítettem az orosz komisszárt [Azt mondja ez a komiszár magyarbarát volt. Miben nyilvánult ez meg?]
- Van még idejük.
- Persze. és különben is a történet nagyon izgalmas.
- Igen ennélkül az egész nem érthető. Marsanszban bezsupoltak, és elvittek egy kijevi táborba, amelyet csak bunkerlágernak hívtak: nem barakkokból állt, hanem földbe vájt lukakból. Ez nagyon közel esett a Babij Jar-i szurdokhoz, ahol annyi embert meggyilkoltak a németek³⁰³ –

³⁰² SS-Führer im Sonderdienst: az Ss speciális képzettségű tagja.

³⁰³ A Barbarossa hadművelet idején 1941, szeptember 29-30-án német katonai alakulatok és egy náci Einsatzgruppe n 33,771kijevi zsidót mészároltak le a város melletti Babij Jar-nak nevezett szurdoknál, egy 400 méter hosszú, 40-80 méter mély bemélyedésnél. A rákövetkező hónapokban a németek több tömegkivégzést is

aztán meg az oroszok kegyetlenkedtek itt a hadifoglyokkal. A lágerban 13–14 ezer ember tengődött, többségük német, a maradék magyar, de az egész parancsnokság németekből állt, még az orosz felettes is egy Peters nevű volgai német volt, a táborparancsnok egy egykori német SS-altiszt, a munkaelosztó a Gladiss nevű jóképű SS-Sonderführer. Engem a magyar részlegbe vittek. Ott azt mondták, az egész láger egy rémes hely, olyan, mint egy SS-büntetőtábor. A német parancsnokok most ugyanazt csinálják a foglyokkal, zömében a saját embereikkel, mint néhány éve a lágerekben a zsidókkal.

- Amikor én odaérkeztem a kijevi lágerbe, ugye mint a szintén gyanús hazamenők transzportjából kivett egyén, akkor a táborban körülbelül 12 ezer német fogoly volt, német parancsnokság alatt, és volt 1300 magyar. Mind német parancsnokság alatt voltunk, hát mondanom se kell, hogy bántak velünk, de nemcsak velünk, de magukkal a németekkel is, ezek mind volt SS-ek voltak, akik a táborba parancsoltak, maga, az orosz táborparancsnok is egy Volga menti német-orosz volt, Peters kapitánynak hívták. És ez mindig azt akarta, hogy dolgozzunk, arra törekedett, hogy minél több embert küldhessen dolgozni, főleg a tiszteket, a gyár ugyanis 14 rubelt fizetett egy-egy hadifogoly után. A magyar tiszteknek nem kellett dolgozni, a német tiszteknek őrnagytól fölfelé ugyancsak nem kellett dolgozni. Századosig bezárólag kellett. Na most mikor én megérkeztem ebbe a táborba, az 1300 magyarból 600 tiszt volt, mégis dolgoztak a legrohadtabb munkahelyen .a Dnyeper fagyos vizéből kellett kihalászni a szálfákat, oda csak a magyarok mentek. A kenyérgyárba, a csokoládégyárba a németek. És amikor én megjöttem, a magyar parancsnok amit a mai napig nem értek, mert sokkal magasabb rangú emberek is voltak a táborban, egy lovas tüzér százados volt, aki amikor én Dálnoki Veressnél szolgáltam, a Veressnek a parancsőr tisztje olt, és közutálatnak örvendett már a hadsereg-parancsnokságon is. Bodroghy sváb volt, ez már magyarosított név, Bodroghy Pubi néven volt közismert. Gyönyörű csizmákban, jön hozzám, azt mondja hát András, örülök hogy látlak, hova mész holnap dolgozni? Mondom én nem megyek sehova se. Moszkvából jöttem, én tudom, hogy egy magyar tisztnek nem kell. Még egy napot nem dolgoztam mióta a Szovjetunióba vagyok, és itt se fogok. Kérlek szépen ez itt nem így lesz, ez nem egy olyan tábor. Mondom az nem a te problémád, hanem az enyém. És akkor tényleg nem mentem ki dolgozni, beteg német tisztekkel, akik benn voltak, bridzseztünk, fából csináltak ilyen nagy kártyákat, és ez így ment három napig. 3 nap múlva

látva ugye, hogy nekem nem történt semmi bajom, többen is, mintegy tízen, a németek közül, a magyarok közül is megtagadták a munkát.

- Akkor jötté polícijá³⁰⁴tól, az orosz alkomisszár, hogy „kto iniciátor”, ki a kezdeményező. és akkor engem kiszedtek a többiek közül, és Bevittek a stráfczónába. Itt és ekkor ütöttek meg fogságom öt éve alatt egyetlen egyszer Oroszországban: volt ott egy Farók Lajos nevű magyar jutasi őrmester, a stráfczóna parancsnoka, Kossának³⁰⁵ volt barátja, együtt voltak villamoskalauzok. Ez megvert, és akkor négy napig voltam ott. Négy nap után, ugye már dörzsölt orosz hadifogoly voltam, Moszkvából ismertem a szokásokat, éhségstrájkba kezdtem. A mai napig sem értem hogy miért volt ez eredményes, hisz a táborban százával halhattak éhen az emberek sz oroszokat ez ben érdekelte. De ha éhségstrájk volt, és egy embernél több vett részt benne, azt 24 órán belül jelenteni kellett Moszkvának, és ilyenkor Moszkvából kijött egy bizottság kivizsgálni. Jellemző a gondolkodásukra az is, hogy ünnepnapokon megkettőzték az őrséget a tornyokban, mivel a bolsevik hagyomány szerint a cári időkben ők maguk mindig a piros betűs napokon lázadoztak mert ilyenkor a főnökség a dácsákban mulatozott.
- Szóval én éhségstrájkba léptem, bajtársaim közül csak egyetlen egy ember volt aki csatlakozott hozzám, a nevét Ön biztos ismerni fogja, hazajövele után ismert költő, író lett, korábban híradós zászlós volt, Jobbágy Karcsi volt a neve, Jobbágy Károly,³⁰⁶ a költő.
- Tényleg ismerem. Édesanyám műegytemi kollégája volt!
- Igen? Ő bejött, és ő is éhségstrájkba lépett. Eltelik egy pár nap, jön hozzám be valaki, hogy az orosz orvos parancsot kapott, hogy engem csővel erőszakkal kell etetni. Őt én nagyon jól ismertem, mert engem ott a fogságban operált az egyik alakulat volt orvosa ilyen hydrocele³⁰⁷ operációval, Verebélýnek³⁰⁸ egyik asszisztense, és ez a kijelölt orvos, egy nő, egyike volt ezek az orosz orvosnőknek, akik ott voltak,

³⁰⁴ Rendőrség (orosz).

³⁰⁵ Kossa István (eredeti neve: *Kósa István*, Balatonlelle, 1904. március 31. – Budapest, 1965. április 9.) a két világháború között szociáldemokrata szakszervezeti vezető, a Villamos- és Helyi Érdeklő Vasúti Alkalmazottak Szövetségének főtitkára, később magas pozíciókat betöltő kommunista politikus, országgyűlési képviselő és miniszter

³⁰⁶ Jobbágy Károly, *született Jancsovits*, (Balassagyarmat, 1921. május 27. – Budapest, 1998. január 16.) a „könyvtáros tanár”, kétszeres József Attila-díjas (1954, 1963) költő, műfordító.

³⁰⁷ Here vízsérv.

³⁰⁸ Verebélý id. Verebélý Tibor (Budapest, 1875. január 28. – Budapest, 1941. március 28.) orvos, sebész, patológus, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. 1914-től 1941-ig a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem orvosi karán a sebészeti tanszék tanszékvezető egyetemi tanára.

[Ez a Verebélő?]

- Igen. És hát mondták, hogy bevisznek a kórházba, mert ott erőszakkal meg fognak etetni. De aztán kiderült, hogy az orvosnő dr. Zsilenko Maria Pavlovna, úgy hívták. akinek a férje NKVD ezredes volt, Murmanszkban volt, mert ez volt a sztálini politika, elválasztani egymástól a házastársakat. És az orvosnő azt mondta, rendben van, de csak akkor etet engem erőszakkal, ha erre írásbeli parancsot kap, ha etetés közben meg találnék fulladni. Nahát Oroszországban valamire pecsétet kapni az egy tortúra, erre egy külön ember van, *picsátnyik*, úgy hívják, aki őrzője a pecsétnek. Senki nem akarta aláírni. Úgy hogy öt napig voltam a kórházban, s akkor bejött a magyar tiszt, az is el van téve, itt a levél tőle, Bokor Ernő³⁰⁹ vezérkari ezredesnek hívták. Ha emlékszik, nem olyan régen, talán egy fél éve, volt a Hadtörténelmi Múzeumban egy kiállítás a Bokor család 500 éves szolgálata a magyarság szolgálatában, mindenki katona, ezek négyen voltak vezérkariak, Nagyon aranyos ember volt ez is, csak 1955-ben jött haza. Bokor Puci az volt a beceneve, irtó beszari volt, de nagyon rendes, és azt mondja Andris, nem tudom mi lesz, de holnap visznek minket kihallgatásra az *upranlevnyijere*³¹⁰ az a főparancsnokság, meg minden. Úgy hogy hozták az egyenruhám, gyönyörűen kivasalva minden [a legnagyobb rendben], fodrász megnyírt és bevittek a Krescsatikra³¹¹ Kijevbe, egy gyönyörű épületbe. Dnyeperre néző ablakok, több tábornok volt ott, persze nekem akkor fogalmam sem volt hogy ki kicsoda. Volt ott egy állati nagydarab tábornok, meg egy kopasz pali, aki kifelé nézett az ablakon, nem láttam az arcát. És a tábornokról kiderült, hogy az összes hadifogoly parancsnoka, Kobulov tábornok,³¹² akit Sztálin a halála előtt egy évvel kivégeztetett.. Ez volt a tábornok, A kopasz pali pedig nem volt más, mint az Ukrán Kommunista Párt főtitkára,³¹³ Hruscsov, aki megfordult, rám nézett és azt kérdezte: Tud Ön oroszul egy kicsit?
- Igen, igen!

³⁰⁹ Bokor Ernő vezérkari ezredes .

³¹⁰ Igazgatóság (orosz).

³¹¹ Krescsatik(ukránul *Hrescsatik*) sugárút Kijev egyik főútvonala.

³¹² Kobulov, Bogdan Zaharovics (Tbiliszi, 1904. március 1.-Moszkva, 1953. december 23.) szovjet politikus, a szovjet biztonsági és rendőri apparátus prominens tagja, az NKVD főnökének, Lavrenyis Beriának egyik legközelebbi munkatársa és szövetségese. Számos magas pozíció betöltője. Sztálin halála után, Berija bukását követően letartóztatták, többek között kémkedés vádjával halálra ítélték, kivégezték.

³¹³ Hruscsov 1953. szeptember 14. és 1964. között volt a Szovjetunió Kommunista Pártjának első titkára. 1938 és 1949 között az Ukrajnai Kommunista Párt Központi Bizottságának vezető titkáráként dolgozott.

- Rámüvöltött: *Pocsemu goldovka! Nye kulturnij...* ³¹⁴ *Jab tvoju maty!* Milyen éhségstrájkolsz az nem kulturált volt, nem... b... meg az anyád! Ugye ez volt az indítás, én akkor már tudtam, hogy hogyan kell az orosz főnököknek válaszolni. Tudtam, hogy az oroszok szeretik a teátrális dolgokat. mit szeretnek [hallani] és mondtam, hát azért [sztrájkolok], mert itt nem a maguk hadifoglya vagyok, hanem az SS-é. Itt a németek dirigálnak, minden SS füttyszóra megy mint Dachauban, ugyanazt csinálják most is, a sajátjukkal is, meg pláne velünk magyarokkal, mint a zsidókkal csináltak pár éve. Hát hogy mondhatok én ilyet, így meg úgy, a végén azt mondta rendben van, holnap [utánanézőnk]. (Hát ez a holnap borzalmas szó, Gogol "Revizor"-a óta - ezt már mondtam - semmi nem változott az országban! Pedig amúgy az oroszok alapvetően jószívű emberek. Igazából nem sok bajom volt velük, pedig öt évet raboskodtam a náluk. Egyet kell megérteni: ezek más kultúrájú, más körülmények között élő emberek.)
- A felülvizsgálatról Hruscsov azt is mondta, ha nem szóltál igazat, *pájgyot Szibir!*³¹⁵ Ezen röhögtem magamban, mert Szibéria volt a legjobb hely a második világháború alatt, ott nem volt háború. A legrosszabb volt Ukrajnában lenni, ahol a lakosság haragudott a foglyokra a különböző hadseregek disznóságai miatt. Mindegy, másnap 12-kor kijött egy bizottság, egy órán belül Péters kapitány úr a mellettünk levő orosz *zakljucsonnij* táborban csücsült, rövidesen egy közeli bányában törte a követ. Leváltották az összes vezetőséget, hoztak egy szimpatikus orosz ezredest, majd eszembe jut a neve, az úgy nézett ki, mint a Szibill³¹⁶ második felvonásában a nagyherceg. Egy nagyon jóképű pali, Budapesten hosszabb ideig volt, mondta is nekem, hogy Andris, milyen szép *gyévuskák*³¹⁷ vannak nálatok Budapesten. És ezután minket különválasztottak, nekünk magyaroknak többé semmi közünk a németekhez. És két nap múlva bejön az ezredes és azt mondja, Andruska, te intézted el ezt az egész dolgot, legyél te a parancsnok, te tudsz legjobban oroszul, meg minden. Hát mondom, ez kényes dolog, túl alacsony rangú vagyok és apukám azt mesélte az első világháborúból, hogy aki elvállalt egy ilyen dolgot, hadbíróság elé került. Szóval nem (?), de a többiek megválasztottak. És akkor megint eltelt egy pár nap, és megint hívatott, azt mondja, tesztek nektek egy ajánlatot. Tudom, hogy a

³¹⁴ Miért az éhségstrájk? Nem kulturált ... (orosz).

³¹⁵ Mész Szibériába (orosz).

³¹⁶ Szibill (Sybill) - Jacobi Viktor nagyoperettje (1914).

³¹⁷ Lányok (orosz).

magyar tiszteknek nem kell dolgozniuk, de a magyar tisztok adjanak egy brigádot önkéntes alapon, *dobrovolno*, a *hlebzavod numero csitiri*,³¹⁸ a négyes számú kenyérgyárba Kijevbe. Hát mondom, nézze ezredes úr - Romancsuknak hívták az ezredest, most már eszembe jutott - mondom nézze ezredes úr, ez egy olyan dolog, hogy ebben én egyedül nem határozhatok, össze kell hívni egy tiszti gyűlést és megbeszéljük. Összehívtuk a tiszti gyűlést, és abban maradtunk, hogy egy állandó brigádot nem adunk, de minden nap garantálunk 100 embert, aki keresetért dolgozik, száz tisztet, aki kivonul ezzel a brigáddal dolgozni. Soha annyi pénzem nem volt, mint amikor a kenyérgyári brigád parancsnoka voltam. Igazából mindenki csak addig akart menni, amíg összelophatja magát kenyérrel. Senki nem akart igazán dolgozni menni. Na most ez a kenyérgyári brigád is megérte a pénzét, kész cirkusz - a már többször említett Gogol revizora ehhez képest kutyafüle, ami ott lejátszódott. Megérkeztünk reggel kutyás őrség nem jön, egy őrmester jött, meg hét katona, de kutya nélkül, és nagyon udvariasak voltak, sőt állandóan arra buzdítottak minket - ez egy érdekes dolog, már Temesváron is ezzel piszkáltak minket az oroszok -, hogy magyar katonanótákat énekeljünk. (Mikor kivonultunk Temesváron, olyan nótákat énekeltünk, hogy a románokat megette a frász.) s Itt is azt kérték, hogy énekeljünk, énekeltünk. Megérkeztünk a kenyérgyárba, 20 fok hideg volt, hát a kenyérgyár úgy volt védve, mint Amerikában a Fort izé, ahol a pénzt őrzik. Fort Knox.³¹⁹ Óriási fallal a fal tetején szögesdrót, az ajtóban őrség mindenütt kontroll, és egy szörnyeteg nő volt [a főellenőr], aki ott állt, ahol be lehetett menni, Újabb őrség, egy ilyen vasrúd volt mindegyiküknél. Minden egyes embernél motozás, ugye, kenyérgyárban voltunk... Ez egy külön történet, amiről legalább három órát tudnék mesélni. Egy fél év múlva itt találkoztam különben a Nagy Ferencsel,³²⁰ aki kint volt a Szovjetunióban. Ő nagyon jóban volt az apámnál, együtt kártyáztak. Mikor eljött Kijevbe megsejlelni [többek között ezt] a gyárat is, akkor ugye minket is ott fölállítottak, és én szépen kivágódtam és bemutatkoztam, hogy én vagyok az, akinek a papájával kártyázni szokott. Az öreg aztán ezt meg is írta nekem. A postával baj volt, többnyire nem kaptuk meg, mert hat vagy hét fogolytábor volt Kijev közelében. A posta megjött, minden Kijevbe címzett levelet bedobtak egy helyre, a levelek háromnegyed része elveszett, mert nem tudták

³¹⁸ Önkéntesen a négyes számú kenyérgyárba (orosz).

³¹⁹ Fort Knox - híres katonai bázis Kentucky államban, 1937 óta itt őrzik az Egyesült Államok aranytartalékának egy részét.

³²⁰ Nagy Ferenc (Bisse, 1903. október 8. – Herndon / Virginia, 1979. június 12.) politikus, országgyűlési képviselő, miniszterelnök (1945-1946), a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt elnöke.

kiválogatni táborok szerint. Nekem végül sikerült elérnem, hogy kimehettem minden héten kétszer, és a nekünk szóló postát ki tudtam válogatni. A kenyérgyár után egy rövid időn belül egy másik brigád ment a csokoládégyárba, egy harmadik brigád a repülőgépgyárba, úgyhogy pillanatokon belül azt hiszem csak 12 munkaképtelen maradt a táborban.

- A kijevei lágerben egy gyönyörű színtársulatot is alapítottam. A német légvédelmi fényszórókból olyan világítást teremtettem, hogy a Margitszigeti Szabadtéri Színpad elbújhatott mellette. A zenekarom a brünni operaház teljes csapatából verbuválódott, az oroszok hangszereikkel együtt az egész zenekart eldávajozták, aztán ott ragadtak a fogolytáborban. Egyedül a női szerepekkel volt problémám. Lettek volna jelentkező nők a táborban, de a tapasztalat szerint rosszabb színészek voltak, mint az őket alakító férfiak. Előadtuk például a *János vitézt* balettbetétekkel, amelyeket egy magyar csendőr őrnagy táncolt el. A táborban lévő olaszokból is jó színészek kerültek ki. Egyikükkel, egy *bersaglieri*³²¹ hadnaggyal összebarátkoztam. Megállapodtunk egymással, hogy amelyikünk előbb hazaér, az értesíti a másik szüleit. Ő már 1946-ban hazament, tájékoztatta apámat, szüleim onnan tudták meg, hogy élek. Miután 1956. november 30-án Ferrari Violetta³²² és Szabó Sándorral³²³ Brennbergbányánál³²⁴ átléptük a határt, ahogy lehetett, elmentem a bécsi főpostára, megkerestem ennek az olasz tisztnek a telefonkönyvben a számát. Rövidesen felkeresett Bécsben, megölelt, testvérének nevezett, és felajánlotta, hogy költözzem hozzájuk. De végül nem így történt.

[Ha megengedi, visszatérnék egy kicsit a katonai pályafutásához.]

- Jó.
- Valahol Temesvár környékén esett fogságba. Onnan került a Szovjetunióba. 1942-ben a németek átadták a magyar hatóságoknak. [Bevonultatták, és most már nem tartom fel, tartalékos zászlós volt?]
- Tartalékos.

³²¹ Bersaglieri ("mesterlovész") - az olasz szárazföldi haderő egyik elit egységének tagja. A *bersaglieri* jól felszerelt, nagy mozgékonyaságú, magas harcértékű, könnyűgyalogos katonák voltak, jellegzetes széles karimájú fekete, vagy antracit színű kalapot viseltek, amelybe fekete siketfajd tollakat tűztek.

³²² Ferrari Violetta (Hódmezővásárhely, 1930. április 25. – Budapest, 2014. január 23.) Jászai Mari-díjas magyar színésznő. 1950 és 1956 között a Nemzeti Színház tagja. Diszidálása után először Bécsben, majd Nyugat-Németországban élt, ahol több szerepet is kapott. A rendszerváltás után többször hazalátogatott, de szerepet már nem vállalt.

³²³ Szabó Sándor (Budapest, 1915. április 25. – Budapest, 1997. november 12.) Kossuth- és Jászai Mari-díjas színész. A z 1956-os forradalom leverése után disszidált 1976-ig az Egyesült Államokban élt.

³²⁴ Sopron településrésze.

[És hogyan lett tartalékos zászlós? Hiszen a Színiakadémia után elment ösztöndíjjal Párizsba.]

- Igen. Hát amikor hazajöttem bevonultam 1943-ban.
[Tehát bevonult?]
- Bevonultam, elküldtek Esztergomba tiszti iskolára,
[Elvégezte?]
- Nem, nem. Én csak bevonultam, és soron kívül tartalékos zászlósi rangot kaptam és Kolozsvárra vezényeltek. Amikor én Kolozsvárra kerültem, akkor volt ott egy légvédelmi alakulat, egy kis speciális bemérő állomás. Van ott egy hegy, amelyet Lombi tetőnek hívnak, és ott volt a légvédelmi figyelőállás. Gépkocsizó tisztnek kerültem oda, ez egy érdekes történet volt, mert 16 éves koromtól volt korengedményes jogosítványom, és profi autóvezető voltam.
[Az hogyan történt, elnézést! Minden mondat érdekes. Mi mostanság tudjuk, hogy hogyan lehet jogosítványt szerezni. De hogyan működött ez a két háború között? Hogyan működött ez aZ 1930-as években?]
- A 30-as években úgy működött, hogy általában 18 éves kortól lehetett kapni jogosítványt, A legtöbben elmentek valamelyik autóiskolába. Én ugye az apám emelte Cyklop garázsházban nőttem fel. Édesapám a Fiatnak, a Hanomagnak³²⁵ csinálta itt Magyarországon a szerviz-állomásait, úgy hogy azt hiszem 16 vagy 17 éves voltam, amikor apám a Hanomagtól kapott egy - óh, még ma is van róla egy képem Somlayval - egy Hanomag autót ajándékba. Apukám azt mondta - ez egy kabriolet sportkocsi volt -, hogy ő ilyen jampec autóba nem ül bele. Úgy hogy én ezt megkaptam tőle. Amikor a Horváth Árpádnál voltam Debrecenben a saját kocsimmal, ő ezért haragudott is rám, mert szebb autóm volt, mint neki. Neki egy öreg Fordja volt.
- [És szabályosan autóvezetői vizsgát kellett tenni?]
- Szabályos autóvezető vizsgát kellett tenni.
[Elméleti vagy gyakorlati vizsgát?]
- Elméletit és gyakorlatit is. Ugyanez lehetett már kapni 16 éves korban is nagyon speciális indokolással és főleg összeköttetéssel. Ugye apám befolyásos ember volt, pláne később mi egy házban laktunk a Keresztes-Fischerrel,³²⁶ azért állt ott rendőr a kapuban, a Petőfi tér 3-ban, mert a Keresztes-Fischer ott lakott, ott volt a lakása,

³²⁵ A hannoveri Maschinenbau AG (rövidítve Hanomag) mozdonyok, teherautók, traktorok, személyautók és építőipari gépek gyártásával foglalkozó, 1871 -ben alapított cég.

³²⁶ Vitéz dr. Keresztes-Fischer Ferenc (Pécs, 1881. február 18. – Bécs, 1948. március 3.), ügyvéd, Baranya vármegye főispánja, Somogy vármegye főispánja, magyar politikus, belügyminiszter (1931-1935, 1938-1944). Testvére, vitéz Keresztes-Fischer Lajos Mihály Ferenc (Pécs, 1884. január 8.– Vöcklabruck, Ausztria, 1948. április 29.) magyar katonatiszt, a Kormányzó Katonai Irodájának főnöke (1935-1938, 1939-1942).

[Mind a két Keresztes?]

– Nem, a belügyminiszter.

[Most befejeznék ezt a beszélgetést és megpróbálnánk egy másik közös, mindenkinek megfelelő időpontot megbeszélni,]

– Rendben van, de előtte mondja meg, ki ez itt velem?

– Nekem nagyon rossz arcmemóriám van.

– Pedig egy nagyon híres színész, aki mellettem áll.

– Ebben az egyenruha izében?

– Nem. Az is színész, de az egy szar színész. Az a lányának volt a férje. Elárulom, Somlay Artúr.

– Somlay Artúr?

– Igen.

– Én csak idősebb emberként ismertem. A *Valahol Európában*³²⁷-ból,

– Igen. Ez a Somlay. Itt talán ezen a képen jobb.

– Jó, hát most már tudom, hogy őt kell keresni, így már könnyű.

– A Somlaynak volt egy lánya, aki színésznő volt. Somlay Júlia. Nem túl tehetséges. És ez itt szintén egy Major osztálytárs, Szabónak³²⁸ hívták, és még öt évvel ezelőtt is statisztált a Vígszínházban. Vidéki orvosnak volt a fia.

[Búcsúzólul még egy dolgot szerettem volna kérdezni, de nehogy félreértse.]

– Tessék!

[Nem akarok mindenáron ügynököt csinálni Magából, de nem lehetséges-e, hogy a társadalmi kapcsolatai révén, meg, hogy bejárt a francia követségre Budapesten, a magyar követségre Párizsban, magát az oroszok kapcsolatai révén kvázi informátornak tekintették? Arra gondolok például, ahogy tegnap elmesélte, hogy ott a *Rettenetes szülők* bemutatóján, és utána egy étteremben testközelből látta, ahogy Noël Coward és a Cocteau versengett Jean Marais kegyeiért,]

– Nem, nem. Nem ismertem én Párizsban szinte senkit. Tudom, hogy voltak ilyen emberek, de én nem. Most még nem értünk oda, mert eltávolodtunk, majd még beszélek a kapcsolataimról. De én meg vagyok győződve arról, hogy tulajdonképpen 99 %-ban annak köszönhettem, hogy 1950-ben hazajöhettem, és nem maradtam ott 1955-ig, hogy kiségittem az orosz komisszárt. Mert azt mondta nekem, hogy őt kiteszik az állásából, ha nem tudják elkapni azt a németet.

[Igen, Amit még szerettem volna kérdezni...]

³²⁷ Radványi Géza kultuszfilmje (1948).

³²⁸ Szabó Imre.

- Elolvasta a Karády levelét is?
- A Karády levelet még nem olvastam el, most mindjárt elolvasom,.. Belenézve itt azt akarom kérdezni, mert nem teljesen értem a levelet, ugye Karády két dologról ír ebben a levélben, az egyik az, hogy gratulál egy interjúhoz, erre kérdeznék majd rá, a másik, meg arra kéri, hogy segítsen neki, mert ő most beteg.

Székely interjú II/3. rész

[A kapcsolatainál meg a katonai pályafutásánál tartottunk.]

- Két emberrel voltam odakint a magyar emigrációból nagyon jóban a politikusok közül. Az egyik Varga Béla³²⁹ bácsi, akit Karády is ismert. Sajnos nincs róla fényképem, elvesztek a Varga Béla fényképei. [Cécile! Nincs fényképed Varga Béláról? De nem baj, holnap reggelre szerzek nektek egyet. Fölvívom az ABC-t, kérem, hogy küldjenek egyet.] A másik, akivel jóban voltam az a Kővágó³³⁰ volt.Segített nekem angolul megtanulni, jó állást is találni. Nagyon rendes ember volt a felesége is.
- Ez a két ember volt, akit Karády (?) sűrűn említett. Varga Béla két amerikai elnökkel volt jóban. És nagyon becsülték is. Kolostorban lakott 30 évig egy cselédszobában.
- Akit nem kedveltem, az a Varga Laci³³¹ volt. Örök seggnyaló. Hosszú amerikai tartózkodása alatt sem volt képes helyesen angolul megtanulni, szörnyű, hogy beszélt. Amikor megérkeztünk valahová Dél-Amerikába, előadást tartani, alkalmanként 500 dollárt kapott.

³²⁹ Varga Béla (Börcs, 1903. február 18. – Budapest, 1995. október 13.) katolikus pap, pápai prelátus, politikus. Az országgyűlés elnöke, a második világháború utáni amerikai emigráns magyarság vezetője. 1947. június 2-án letartóztatása elől elmenekült az országból, az Egyesült Államokba emigrált.

³³⁰ Kővágó József (1934-ig *Küronya*, Csömödér, Zala vármegye, 1913. április 8. – Linwood, New Jersey, USA, 1996. december 10.) katonatiszt, mérnök, politikus, 1945–47 között Budapest főváros polgármestere.

³³¹ dr. Varga László (Budapest, 1910. december 18. – Budapest, 2003. május 17.) magyar politikus, ügyvéd, író. 1947 és 1948 között a Demokrata Néppárt jelöltjeként, majd 1994-től 1997-ig a Kereszténydemokrata Néppárt, végül 1997-től haláláig a Fidesz jelöltjeként országgyűlési képviselő. 1994 és 2003 között az Országgyűlés korelnöke. 2002–2003-ban a KDNP elnöke. A nyugati magyar emigráció egyik vezető képviselője volt.

[Azt szeretném megkérdezni, ott tartottunk, hogy 1942-ben veszélyben volt, életveszélyben volt, és akkor hazajött Magyarországra.]

- Hát kérem szépen, a könyvre visszatérve, szerepel benne egy páncélos hadtest és elég szerencsém volt, oda kerülni, oda nem igen jutott be mindenki, többnyire csak gazdagyerekek, munkás nemigen. Úgy hogy jóformán senkinek (?). Rögtön oktató lettem az első körzetben, egyébként, a századparancsnok, szerepel a könyvben többször is. Volt egy bátyja, aki szintén szerepel Ujszászynál, Bolgár Gézának hívták.

[Bolgár Géza filmrendező?]

- Nem volt filmrendező. Bolgár Géza³³² huszártiszt volt. Hosszú ideig Somogyi Nusi³³³ barátja volt, aki valamikor híres színésznő volt, de Somogyi Nusinál sokkal-sokkal öregebb volt, talán 20 évvel is. Oktatófilmeket, propagandafilmeket csinált, de sokkal inkább fezőr volt, ő találta ki a célfotókat is. Ez volt az egyik. A másik Bolgár Géza egy szimpatikus kedves ember volt, a Kisbolgár, jóképű ember volt, olyan volt az arca, mint egy bokszolóé. Nagyon jó lovas volt, alig akadt párja. Korbáccsal ütötte a lovat, amikor lovagolt. Kint volt Oroszországban azt hiszem, aztán Pesten elvette a barátjának az elvált feleségét, Rácz, aki a színházi újságban a Rácz Piri lányát, és emiatt fogták el, jobboldalisággal vádolták. Pedig csak fél évig éltek együtt összesen, és soha életben nem politizált, csupán a nők érdekelték meg a színház. Semmi más. Ez a Bolgár aztán tudomásom szerint Japánban halt meg. Tréner volt. Először Ausztráliában volt tréner, és aztán Japánban. És aztán a kiképzés után kivonultunk [Oroszországba]. Ki volt még velem, Halász Géza, színész, és akkor kivonultunk, de hát akkor azért már megúsztam a Dont. És ez a szerencsén múlt, aminek a forrása tulajdonképpen a francia hadseregbeli vendégszereplésem volt, Mert az én érettségiző osztályomból tizennégyen haltak meg a második magyar hadsereg pusztulásakor. 1939-ben kellett volna bevonulnom, és akkor tüstént mentem volna az orosz frontra,

[Az érettségizettekből gyorsan lettek tartalékos tisztek?]

- Nem. az érettségizettekből csak akkor lett tartalékos tiszt, ha sikeresen le tudta tenni az altiszti vizsgát, és utána ha minden rendben volt, akkor körülbelül egy és fél év múlva lett belőle zászlós. Először leszerelt mint őrmester, és aztán behívták nyáron, utána másfél év múlva lett zászlós. Amikor ez a soron kívüli előrelépésem történt, akkor voltam vezényelve őrmester iskolára.

³³² Csörögi Bolgár Géza - életrajzi adatai nem ismertek.

³³³ Somogyi Nusi (hollósi Somogyi Anna, Budapest, 1896. március 3.-Budapest, 1963. október 8.) magyar színésznő. Számos filmen játszott. A húszas évek emancipált modern nőalakja volt, aki a magánéletben is ismert volt arról, hogy saját kocsiján gyakran indult hazai autóversenyeken és lóversenyeken. 1945-ben az Igazolóbizottság „fanatikus Hitler-imádó”-ként három évre eltiltotta.

- 1943-ban vonultam be, és én soron kívül lettem zászlós, 1945. januárban kellett volna annak lennem. 1944-ben a Veresshez kerültem, őrmester voltam és tulajdonképpen a beosztásom szerint a tolmácsa, segéd tisztje, harmadik segéd tisztje voltam, de általában vezérkariak körül láttam el feladatokat. Az öreg úgy is hívott engem, hogy vezérkari alkalmazott. És most ne tessék nevetni amit mondok, most egy kicsit előreugrottam. Már visszajöttem Oroszországból, leszereltek, majd újra behívtak, és Erdélybe kerültem. Akkor egy légvédelmi tüzérosztályban voltam gépkocsizó, amelyiknek egy szakasza került Kolozsvárra, tüzérségi bemérőnek.
- Kolozsváron a Lombi tetőn volt a tüzelőállásunk, megérkeztünk oda, a római IX. hadosztály légvédelmi tüzérosztálya Kolozsváron volt és egy alezredes volt az osztályparancsnok, aki jön szemlére, azt mondja, hát nem szégyelli magát, de igen, hát nem ismeresz meg, kétszer voltam nálatok, apukádnak vagyok a barátja, Bíró Béla³³⁴ alezredes vagyok. Apámmal együtt volt az első világháborúban. Rögtön kivett engem és odavett magához római IX. tüzérosztály-parancsnokságra.
- Mert a hadosztályok azok római számozásúak voltak.
[Most már értem. Így kell a rómaid érteni!]
- Római IX. Igen. Igen. IX. hadtest. Ami aztán második hadsereg lett Kolozsváron. Ne tessék ezen nevetni amit most mondok, de azért, hogy én az idegenlégióban voltam, annak olyan bűvös varázsa volt akkor, hogy mindenki engem akart [maga mellett], főképpen testőrnek. Úgy hogy a Bíró Béla is úgy vett engem oda, hogy legtöbbször nem engedte a sofőrjét vezetni, nekem kellett vezetni, ha valahová mentünk. Jártuk a székely határőrséget a vidéken, Marosvásárhelyen, és vagy én vezettem, vagy elől ültem a géppisztollyal a sofőr mellett. Ugyanez volt a Veressnél. De hát most előre ugrottam. Semmi különös dolog.
- Kiképezték,
- Kiképezték, igen, utána nem szereltem le, rögtön kivettek az orosz frontra, Kijev mellett voltunk, én egy hadosztály parancsnok mellett szolgáltam, ez akkor, várjunk csak az első, ha jól emlékszem az első hadsereg volt, a másodikat ugye már hazahozták akkor. És főleg vasútbiztosítás, partizánvadászat, ez volt akkor a feladatunk, ez 1943 nyara és ősze, egészen a következő év elejéig, 1944 januárban vagy februárban jöttem haza. Akkor leszereltek, de két hónap múlva behívtak újra, s akkor kerültem Dálnoki Veresshez.
- Ez már a német megszállás után volt, na most itt van nekem egy történetem a német megszállással, 1944. március 19-el kapcsolatban. Ennekem társadalmilag sok lengyel barátom volt. Az egyik itteni lengyel

³³⁴ Bíró Béla alezredes.

vezető egy lengyel herceg volt, nagyon helyes, majd eszembe jut a neve is, a másik, az egy Jankowski nevű gróf volt, hogy úgy mondjam, a magyar regényekből ismert lengyel ingyenélő, aki soha az életében nem dolgozott, katona, ulánus tiszt volt, és átszökött Magyarországra, és egy hónap alatt elvette Ulicsev közjegyzőnek a lányát, aki egyike volt a leggazdagabb örökösöknek, Andrassy út 1-be volt az apja irodája, ennek a csúnya lányát elvette. Mikor bejöttek a németek, pár napra rá föl hív engem Jankowski telefonon, és azt mondja András, baj van, a németek el fogják venni a villánkat. Az Andrassy úton volt az apósa irodája, a Bajza utcában volt a villája, úgy hogy nem tudsz valakit, akit befogadnánk. egy magasabb rangú katonatisztet, aki megvédené, hogy ne vegyék el a villánkat. Hát mondom nézd, a Honvédelmi Miniszter segédtszje, az most őrnagy, az most nősült és kellene neki a lakás. Mikor jöttök el? Hát mondom délután 4 órakor. Fölmentünk, délután 4-kor, háromszor csöngettünk, senki nem nyitott ajtót, negyedik csöngetésre kinyílt az ajtó, két gestapos nézett ki az ajtón, minket berángattak a villába, egész civilben voltunk mind a ketten, a villa teljesen meg volt szállva a németekkel, mindenkit lefogtak a családból, csak a Jankowski ugrott ki a klozet-ablakon. A családi ékszerekkel a nyakában, A németek megvárták amíg sötét lett, beraktak minket két autóba, és elvittek az Astoriába.³³⁵ Vártam hogy visznek kihallgatásra, nem vittek, bent ültünk két és fél órát egy pincehelyiségben, és akkor mondtam az őrnagynak, hogy valamit csinálni kellene, mert a németeknél csak egy dolog használ, ha az ember hangosabban kiabál, mint ahogy ők, azt respektálják. És akkor én elkezdtem lármázni. Fölvittek minket egy emelettel, és megkérdezték, mit csináltok a villában? Mondom, hogy-hogy mit csináltunk. Volt egy újsághirdetés, lakás kiadó, az őrnagy most nősült, és elmentünk megnézni. Fél óra múlva kiengedtek. Hazamentem, már volt két és fél- 3 óra hajnalban. Mondja apám, fiam, hazajössz egy pár napra Budapestre, akkor is elmész kurválkodni ahelyett hogy apáddal leülnél [beszélgetni]. Hát mondom apuka, ha elmondom, hogy honnan jövök, itt fogsz elájulni. Ez volt az esetem a Gestapóval. Ez az őrnagy különben nagyon jóban volt Szombathelyinek³³⁶ a fiával, mert az is velünk szolgált és [az apja] hadügyminiszter (? helyesen vezérkari főnök) volt, ő rejtegette egy ideig ezt a lengyel őrnagyot, én úgy tudtam, nekem azt mondták, hogy

³³⁵ Magyarország német megszállását követően a szálloda rövid időre a *Gestapo* főhadiszállása lett.

³³⁶ Vitéz Szombathelyi Ferenc (Győr, 1887. május 17. – Pétervárad, 1946. november 4.) magyar katonatiszt, vezérezredes, a Honvéd Vezérkar (HVKF) főnöke (1941. szeptember 6.- 1944. április 19.). Honvédkari vezetősége alatt, Délvidék magyar megszállása alatt történt újvidéki vérengzés (1942) miatt a népbíróság 1946-ban életfogytiglani börtönbüntetésre ítélte, ennek ellenére kiadták Jugoszláviának, ahol háborús bűnösként megkínozták, majd a pétervárad-i erőd falánál agyonlőtték.

sikeresen bujkált, de nem tudta a szenvedélyét megtagadni, és kiment egy lóversenyre, és ott lefogta a Gestapó. De most három éve hallottam, hogy nem igaz. Hogy elmenekült Magyarországról, és most valahol Dél-Amerikában él.

- Lubomirski. Lubomirski herceg. Nem, nem. Hát a Béla bácsi az volt a nagy istálló[tulajdonos?]. Kolozsváron eleinte elég kellemes volt az életem, mert [volt ott egy jó] egy ismerősöm, nem pont osztálytársam, mert egy évvel járt fölöttem a színművészetire, Kenessei Ferinek³³⁷ hívták, ő volt akkor a rendező, nem, nem hiszem, nem, nem, majdnem mindenki katona volt a családjában, eléggé problémája volt, Milyen Anni volt a primadonna (?) az Operettszínházban? Idősebb. Most már nyugdíjba ment. Kenessei most halt meg két vagy három éve. És akkor Vaszy³³⁸ volt az igazgatója a kolozsvári színháznak, és Kenesseinek egy volt osztálytársa, Szögi (?) volt a felesége. És hogy ott voltunk megosztott a színház és a katonaság között az életem, nem volt kellemetlen, és meg kell hogy mondjam, Veress Lajosnál kevés tisztességesebb embert ismertem. Egy igazán mindenféle szempontból nagyon-nagyon rendes embert. Nagyon szigorú volt, de ott nem voltak disznóságok, [visszaélések] Lehetett az illető bárki. Volt egy kollegám nekem ott, egy báró Majtényi nevezetű zászlós, légvédelmi szakaszparancsnok, aki elment egy kisebb faluba Kolozsvár mellé, akart a szakaszának venni egy sertést. És elment egy román paraszthoz, és mondta, hogy megveszem a sertését. Azt kérdezte, mit kér érte. És hát az a dupláját kérte, annak, amennyi a megszabott ár, Majtényi letette az asztalra a pénzt. Nem a kért összeget, hanem azt, ami a hivatalos összeg volt, és elvitte a sertést. Veress a hadbírószág elé állította. Nagyon betartotta a rendet. Nagyon sokat tett ő. Nagyon sok román zsidó menekültet segített.. Nagyon-nagyon rendesen viselkedett velük. Akkor, amikor elkezdődtek ezek a nagyon komoly tárgyalások a kiugrásról, akkor az volt a helyzet, hogy tudtuk már, hogy egy Eismann nevű német vezérkari ezredes, aki a német összekötő törzs parancsnoka volt, a legszemetebb vezérkari ezredes, beárulta Veressét. Van nekem egy kis jegyzékem erről, úgyhogy nem merték a géptávirót használni, Így én kaptam megbízást a Kolozsvár és Budapest közötti útra, a kormányzóságra vigye be, legyen szíves ezeket a papírokat. Ötszáz korona. Azért mentem motorkerékpárral és nem

³³⁷ Kenessei Ferenc (Jászberény, 1916.– ?): színész, rendező. A Pázmány Péter Tudományegyetem művészettörténet szakán végzett 1937-ben, majd 1938-ban a Színművészeti Akadémián is diplomát szerzett. 1938–41-ben a Nemzeti Színházban, 1941–1946 között Kolozsvárott rendezett. 1946–50-ben a szegedi Nemzeti Színház, 1951-től 1978-ig az Operaház rendezője volt.

³³⁸ Vaszy Viktor (Budapest, 1903. július 25. – Szeged, 1979. március 12.) zeneszerző, karmester. 1941–1944-ben a kolozsvári Magyar Opera igazgatója volt.

kocsival, mert az úton lőttek volna, mert tankfelvonulás volt állítólag, de hát a mi motorjaink nem voltak a legjobbak, Az akkori viszonyokra jellemzően egy hordó borért és két rúd szalámiért vettem a németektől egy 500-as mopedet, Wehrmacht rendszámmal, dupla w rendszámú izét papírokkal mindennel együtt, úgyhogy sehol nem állítottak meg. Egy baja volt a motornak, hogy ennek nagyon kis tankja volt, úgy hogy az 500 kilométerre nem volt elég, és sohasem lehetett tudni, hogy hol tudok majd venni. Úgyhogy én vezettem, és a gépkocsivezetőm, egy Szabó nevű szakaszvezető, ült mögöttem egy marmonkannával a hátán, majd fordítva és így jártunk, ebből lett később a problémám. Ezért kerültem én a Szovjetunióba. Később rátérek majd a Pallavicinire, aki Temesváron beárult a komiszárnak. Ebben a beosztásban voltam a Veressnél, az oroszok erről kérdeztek engem, tudni akarták, hogy mit beszélt Horthy Veressel. Egy pár alkalommal kocsiba is ültünk és hát pontosan nem emlékszem, azt hiszem október 12-én jöttünk Budapestről a Váci úton kifelé és a máriapócsi kolostor előtt két német Tigris tank összeütközött, hátulról kimászott egy német vezérkari ezredes, mögötte Buzár Elemér (?), és odajött Veress elé, azt mondja, hogy, Veress azt mondja, hogy egy irányítson (?) egy páncélos hadtestet Szolnokra. Azt mondja, vonja vissza a parancsot. Nem vonom vissza. Fölpakoltak, három kocsival voltak, előttük, visszahozták Budapestre a szállodába, és ott, azt hiszem három napig ott is maradtunk, Három nap után Veressnek tartották a pört, ő volt a nyilvántartó vezérkari tiszt nálunk. Én általában mozogtunk, és majd itt mutatom, vannak leveleim a Veresstől Londonból, írt egy könyvet, egy három kötetes könyvet a doni II. hadseregről,³³⁹ és engem mindig buzdított, keressem meg tudod kiről van szó, és beszéljem rá, hogy jöjjön ki egy fél évre, mert ő rajzolta a helyzetjelentéseket mert a könyvhöz kellett volna. De aztán valahogy megkapta, külön nem ment ki, nem is tudom, hogy mi történt vele. Hát nem hiszem, hogy él. És akkor elengedtek minket, és én ott álltam és nem tudtam, hogy mi az istennyilát csináljak. Nálam volt a Veresnek a neszszerje az összes hogyhívják volt abban a hadseregnek a bélyegzője, és nálam maradt Veressnek egy sör kerty, hadseregparancsnoki zászló (?), és akkor fölmentem Veress parancsnokságára, hogy mit csináljak. Hol lehet jelentkezni. Akkor már nem voltunk Kolozsváron, akkor már kijöttünk Kolozsvárról, mikor elindultunk Veressel föl Budapestre, akkor Apahidán³⁴⁰ voltunk. No még egy érdekes dolog volt, az oroszok még nem voltak benn. De lehet, hogy

³³⁹ Helyesen a magyar hadseregről; Dálnoki Veress Lajos: *Magyarország honvédelme a 2. világháború előtt és alatt, I-III.*, (München, 1972).

³⁴⁰ Apahida falu Kolozs megyében, Kolozsvártól négy km-re északkeletre, a Kis-Szamos jobb partján.

akkor már benn voltak, mikor mi elindultunk, nem voltak benn, amikor elmentünk. Veress behívott engem, ez megint a régi az Andrássy parancsnok na mi akkor föladtuk³⁴¹ Kolozsvárt, van három sebesült kémelhárító tiszt benn a kórházban, ezeket ki kellene hozni, mert biztos, hogy az oroszok kinyírják őket. Vissza mernél menni? Megpróbálsz? Rendben van. A volt alakulatomból négy vagy öt megbízható palival és egy német Köbler Diesel teherautóval visszamentünk, s föl is raktuk a három embert, és a főtérrre álltunk és ott látunk egy fura csoportot, idősebb, 50 körüli hölgyeket, rengeteg csomaggal ott álltak és autóbuszra vártak. És rettenetesen integettek nekem, hogy álljak meg, megálltam, s az egyik azt mondja, kérem, én x y ezredes felesége vagyok, parancsot adok magának, hogy vigyenek el innen minket. Mondom asszonyom, ön semmilyen parancsot nem adhat, de nagyon szívesen amennyi hely van kivisszük magukat, de nincs madárkalitka, nincs kutya stb. 18 magasabb rangú tisztnek a feleségét kimenekítettük Kolozsvárról kihoztuk őket. És ahogy kijöttünk Kolozsvárról, Kolozsvár bejáratánál volt egy kocsmá. És ahogy eljöttünk mellette, látjuk egy két és feles német páncéltörő ágyú, látszólag kiváló állapotban, ott állt a kocsmá előtt. Dudáltunk, nem jött ki senki, mondom rendben van, nem hagyjuk itt az oroszoknak, a Köblernek volt egy felkapcsolója, ráerősítettük az ágyút, és elkezdük húzni. Öt kilométert mentünk, kiesett az ágyúnak a kereke, kiderült, hogy tengelytörése van. Viszont a németeknek őrizni kellett volna, azok benn voltak a kocsmába, ittak. Úgyhogy visszarártuk a kereket, egy ember fölült az ágyúra, egy nagy kalapáccsal, ütötte, Egyszer óriási üvöltözés, Három 750-es BMW -vel jönnek utánunk a németek, hát ott fölállították az embereket, géppisztollyal. És azt mondtam, hogy azért mert ilyen szemtelenek, nem adom vissza az ágyút, hanem elviszem a következő német parancsnokságra és leadom ott, mint megőrizetlent. Hát ilyet! Formálisan térdre borultak, hogy [adjuk vissza, különben] agyonlőnek minket, kivégeznek. És hát visszaértem Apahidára és onnan fölmentem Pestre a hadtesthez, és ott azt mondták, hogy Ausztriába, valahol Graz közelébe jelentkezzem. Hazamentem és elmondtam apámnak hogy ez a parancs. Fiam eszedbe ne jusson, ne menjél, majd meglátjuk mi lesz, várjál egy pár napot, Amikor kijöttem a hadtesttől és hazamentem, eszembe jutott a Veres Pálné utca. A Veres Pálné utca 10-ben laktak az Almásyék. Akikkel én nagyon jóban voltam, jártam is az Almásyék kastélyában,³⁴² ahol Mindszenty³⁴³ volt fogoly, Almásy Imre³⁴⁴ (?)

³⁴¹ 1944. október 10-én.

³⁴² 1955. november 2-ától 1956. október 30-ig a Felsőpetényben (Rétsági járás, Nógrád megye).

³⁴³ Mindszenty József (Csehimindszent, 1892. március 29.^[1] – Bécs, 1975. május 6.) Esztergom érseke, Magyarország utolsó hercegprímása, bíboros. A nyilasok és a kommunisták egyaránt üldözték. 1949-ben hamis

magyar elnöke volt. És volt három gyereke, egy lánya, aki [most] érkezik Magyarországra, Almásy Orsolya,³⁴⁵ 19 éves,³⁴⁶ nagyobbik fia, Miklós,³⁴⁷ aki a húgánál idősebb,³⁴⁸ nálam két³⁴⁹ évvel fiatalabb volt, Ő a Donnál 3 kilométerre az első kötözőhelyen volt orvos[segéd?], Ádám³⁵⁰ professzornál dolgozott hosszú ideig, aztán 70³⁵¹ éves korában halt meg. Almásy Miklós, aki arról híres, hogy megismerte a Déry Sárít,³⁵² és elhagyta érte a fehérvári feleségét.³⁵³ És Déry Sárinak életébe került a kitelepítés, és volt egy másik fia, aki akkor 13³⁵⁴ éves, Almásy István,³⁵⁵ [később] sofőr. Azt hiszem, most éppen itt van, épp ezen a héten hozzánk jön, gégerákja van, de elég jó állapotban van. És ha már hazajöttem, meglátogatom. És gondoltam, ha már itt vagyok, megnézem mi van az Almásyakkal. És becsöngettem, nagy szaladgálás volt a lakásban, senki sem nyitott ajtót. Majd végül egy fiatal, nagyon csinos lány kinyitotta az ablakot és kérdezte tőlem, hogy kit keresek. Nagyon megijedt, amikor látta, hogy egy géppisztolyos, bőrkabátos katona áll az ajtóban, de akkor

vádak alapján elítélték, 1956-ig raboskodott, a forradalom alatt kiszabadult, majd 14 éven át az USA budapesti követségének lakója volt.

³⁴⁴ Zsadányi és törökszentmiklósi gróf Almásy Imre Dénes Mária Ilona (Szenttamás, 1896. január 29.-Overijse / Belgium, 1973. november 13.).

³⁴⁵ Zsadányi és törökszentmiklósi Almásy Orsolya Mária Krisztina Kornélia grófnő (Póstelek, 1921. július 23.-Budapest, 2014. július 9.).

³⁴⁶ Helyesen 23 éves.

³⁴⁷ Zsadányi és törökszentmiklósi gróf. Almásy Miklós Imre Antal Mária (Felsőpetény, 1923. január 5.- Overijse / Belgium, 1990. május. 8.).

³⁴⁸ Valójában két évvel fiatalabb.

³⁴⁹ Helyesen 4 évvel.

³⁵⁰ Ádám Lajos (Tergenye, 1879. máj. 1. – Bp., 1946. nov. 17.): sebész, egyetemi tanár. 1912-től tanársegéd, majd a budapesti I. sz. Sebészeti Klinika igazgatója, 1946–1947-ben az egyetem rektora. Magyarországon ő vezette be a helyi érzéstelenítés elterjesztését.

³⁵¹ Helyesen 67 évesen.

³⁵² Déry Sári (Pozsony–Mád, 1911. szeptember 2. – Sátoraljaújhely, 1952. augusztus 23.) magyar színésznő. Számos filmben is szerepelt. Férje miatt 1951-ben kitelepítették, halálát vakbélgyulladás okozta.

³⁵³ Déry Sári Almásy Miklós első felesége volt.

³⁵⁴ Helyesen 15 éves.

³⁵⁵ Zsadányi és törökszentmiklósi gróf Almásy István Imre Antal Ferenc Mária (Felsőpetény, 1929. április 6.-Chino / California / USA, 2009. március 17.).

jött az Orsi, azt mondja ne féljen, nekem jó barátom a Székely András. Kiderült, hogy előző nap jött ki a Szálasinak a rendelete, hogy azoknak, akik katonaköteles korban vannak, és nincsenek bevonulva, azoknak jelentkezniük kell tankcsapdázásra Budapest körül. És ezek csupa fiatal arisztokrata fiúk és lányok voltak, jaj ne, tudsz-e segíteni, kellene valamilyen papír, hát mondtam, kell szerezni katonakönyveket, nekem van pecsétem.. Nagyon kellett igazolványokat szerezni. És akkor az Orsi, nagyon értelmes volt, elmondta közben nekem, hogy van egy vőlegénye, és a vőlegényét úgy hívják, hogy örgróf Pallavicini. Aznap betegszabadságon volt, és ki volt a századparancsnok, egy Pataky Dénes³⁵⁶ nevű, aki az 1930-as évek közepén Magyarország műkorcsolya bajnoka volt. Ő fölöttem járt a gimnáziumba, de kirúgták, revolverrel járt iskolába, nagy jobboldali volt, meg minden. És ő volt Pallavici Antalnak a parancsnoka abba az évben vagy 1943 végén. Pallavici nem tudta hogy mit csináljon, mert úgy gondolta, ha bevonul, akkor betegszabadságon volt, le fogják tartóztatni. Na most az édesapja³⁵⁷ Pallavicinek benne volt szintén az ellenállási mozgalomban és a kiugrási kísérlet megszervezésében és nála is voltak azok, akik az Andrásynál, Letenyén voltak. Parancsol? Az Andrassy Mihálynál³⁵⁸ Letenyén voltak, az ő birtokán is voltak [angolszász tiszték], és tőlük volt egy papírja a kis Pallavicininek, angol és orosz nyelven, azt hiszem ha jól emlékszem, egy angol ezredes volt ott a parancsnok, Hárimnak (?) hívták, azt hiszem, aztán kiderült hogy nem is angol, hanem ausztrál volt és ez a Hárim adott egy angol és orosz nyelvű igazolást, hogy aki ezt fölmutatja, az átkelhet az orosz vonalakon Debrecenbe a[z új] honvédséghez. (De aztán, amikor fogságba kerültünk, egy orosz tiszt csak összetépte ezt a papírr.) Így hát [Almásyéktól] másnap elmentünk Pallavicinihez, aki azt mondja nekem, hogy te sem akarsz kimenni Ausztriába, én meg főleg nem. Én nem voltam sohasem a fronton, te meg onnan jöttél, én csak Pesten szolgáltam, neked több tapasztalatod van, miért nem próbálunk meg átjutni

³⁵⁶ Pataky Dénes (Budapest, 1916. június 30.-Toronto / Kanada, 1987. április 7.) magyar műkorcsolya-bajnok. 1934-ben második helyezést ért el az Európa bajnokságon.

³⁵⁷ Örgróf Pallavicini György Mária Arthúr József Ede István Gusztáv Károly (Budapest, 1881. december 5. – Budapest, 1946. január 4.), magyar nagybirtokos, legitimista politikus, tartalékos huszárcapitány, A második világháború alatt Hitler-ellenes álláspontra helyezkedett.

³⁵⁸ Csíkszentkirályi és krasznahorkai gróf Andrassy Mihály (Velejte, 1893. május 7.-Windsor / Ontario / Kanada, 1990. június 30) földbirtokos, tartalékos magyar királyi huszárszázados. Okleveles mérnök, sportvezető, a magyarországi motorcsónaksport elindítója. A főrendiház és a felsőház tagja, a Török-Magyar Társaság elnöke.

Debrecenbe György bátyámhoz³⁵⁹ az minden ellenállási mozgalomban részt vett

- Hát mondom Antal, ez a papír nem jó Debrecenbe, de ha találunk egy olyan helyet, ahol frontmozgás van, akkor át tudunk menni. És akkor leadtam náluk a Veress kocsiját, Pallavicinek volt egy kis Lanciája, azzal indultunk a front irányába ahol a legnagyobb mozgás volt, Pécs körül. És lementünk Pécs felé, már sötétedett, de a front nem mozgott aznap. Úgy hogy Szarvaspusztán³⁶⁰ vártunk, de nem volt otthon a gazda. Mégis bementünk a birtokra, ahol kiderült, hogy az intéző egykori ludovikás tiszt, Pallavicini ismerte, egy osztályban kezdett Pallavicinivel, de kivették. Nagyon kedves volt, mondta, maradjunk ott éjjelre, Csak azt felejtette elmondani nekünk, hogy a cselédség 80%-a része ruszin nemzetiségű. Az orosz vonal nyolc kilométerre húzódott onnan. Lefeküdtünk aludni, a ruszin cselédek pedig elárultak bennünket, elmentek az oroszokért, Éjjel egy óra körül pokoli lövöldözésre ébredünk az álomból. Nem volt semmi előzetes figyelmeztetés, alig tudtunk elbújni. Az intézőnek átlótték a combját, majdnem elvérzett,
- És aztán az orosz katonák elkaptak, elvették a géppisztolyunkat, volt ott egy orosz főhadnagy, az azt mondta, lépünk előre 3 métert. S a kezében volt az egyik géppisztoly, úgy nézett ki, hogy minket azonnal föbe lőnek. Aztán elindultunk, több falun mentünk keresztül, mondanom se kell, hogy elvették a csizmámat, a Pallaviciniét is, az oroszok nem szerették ezt a fajtát, nagy undorral de elvették, és hát a faluban, ahol átmentünk, akkor még csak ketten voltak tisztek a foglyok között, a faluban a lakosság, jaj, hadapród úr elvették a csizmáját, zászlós úr , meg fog fagyni a lába, és adtak egy bakancsot. Nem mentünk még hét kilométert se, azt is elvették, és a végén rájöttünk, hogy az egyedüli amit nem vettek el, az a gumicsizma volt. Úgyhogy rongyokba becsavartuk a lábunkat. Nagyon hideg tél volt, 1944 tele. Nagyon-nagyon hideg volt. És ahogy mentünk közelebb Pécshez, már több mint százan voltunk foglyok. De tisztek még mindig csak ketten voltunk. Bevittek a hadapród intézet istállójába. Ez volt az első ideiglenes fogolytábor, borzalmas körülmények között. Széna sem volt. Ez 1944 október végén volt. És ott voltunk hét napig, hiába mutattuk a papírt, semmi hatása nem volt. És hét 7 nap múlva megjelent egy nagyon elegáns fekete télikabátos, perzsa galléros úr, kalapban. És felállt egy kőre, és azt mondta, Kamarás rendőrfőtanácsos, Pécs Kommunista Pártjának megbízottja vagyok. Örgróf Pallavicini hadnagy úr

³⁵⁹ Ifjabb örgróf Pallavicini György (Tiszadob, 1912. július 11.- Tájset büntetőtábor / Észak-Szibéria / Szovjetunió, 1949. július 21.) legitimista, országgyűlési képviselő. A második világháború alatt Hitler-ellenes álláspontra helyezkedett, a kiugrási kísérlet részese. A háború után az NKVD Szibériába hurcolta.

³⁶⁰ Sárbogárd mellett.

és Székely András zászlós kilép. És ahogy kiléptünk, félrehívott, azt mondja jött Debrecenből egy megkeresés, derítse ki mi történt velünk. És be fog minket vinni az orosz parancsnokságra, és el fognak küldeni minket Debrecenbe a Dunántúlról. Bementünk a városba, a Széchenyi téren a volt hadtest parancsnokság, ott volt az orosz főparancsnokság. Furán nézett ki, tele volt jugoszláv partizánlányokkal, nagy késekkel a szájukban, nagyon méregettek minket, be voltunk izélve, azt hittük, hogy itt valami rossz dolog következik, de kiderült hogy nem, szereztek valahonnan egy kézi gramofont, és táncolni akartak az oroszokkal. És hoztak ennivalót, nagyon kedvesek voltak, és bezártak minket egy irodába, a magasabb rangú tiszteknek az irodájába, és az íróasztalban találtunk egy kukkert. És kinéztem az ablakon és láttam, a Pécsi Nemzeti Színház megnyitja kapuit, holnapután díszelőadás Marica grófnő, igazgató dr. Székely György.³⁶¹ Nekem a Székely Gyuri régi barátom volt, úgy hogy fogtam egy partizán lányt, és kértem menjen ki, vigye el ezt a levelet a színházigazgatónak, és bejött a Székely Gyuri egy óra múlva és azt mondta figyelj ide, eléggé rendbe vannak a dolgok a színháznál, kaptam igazolványt.

—
—

Székely interjú II/4. rész

- Apám Zielinskinék³⁶² volt a jobbkeze, a legnagyobb vasbeton szakértőnek, A mostoha anyámnak az egyik nagyon közeli barátnéja gróf Zichy Rafaelné³⁶³ volt. Ez egy zsidó nő volt, aki hozzáment gróf Zichy Rafaelhoz. Nagyon szép, olyan kis Hebron rózsája³⁶⁴ típus, de nagyon szép. Ez is föltűnt ott, ahol a nagy botrány volt 1944-ben, egy találkahelyen. Az Albrecht főherceget figyelték, ugye mert ő volt a Szálasinak az ellenlábasa,³⁶⁵ és föltűnt, hogy a kocsija egy héten kétszer

³⁶¹ Székely György (1918-2012) színháztörténész, rendező, színigazgató.

³⁶² Zielinski Szilárd (Mátészalka, 1860. május 1. – Budapest, 1924. április 24.) építőmérnök, műegyetemi tanár, a magyarországi vasbetonépítés úttörője.

³⁶³ Gróf Zichy Rafael, Zichy Rafaelné.

³⁶⁴ Hebron rózsája eredetileg a hibiszkusz, magyar nevén mályvacserje, melynek kereken 1200 faja ismeretes. Szébbnél szebb virágai miatt szerte a világon dísznövényként termesztik; a különösen szép és vonzó nőket „hibiszkusz-arcúaknak” is szokták nevezni. Hebron rózsájaként emlegetik a szép zsidó lányokat és asszonyokat.

³⁶⁵ A második világháború végén (1943–1944) a németek részéről felvetődött annak a lehetősége, hogy Albrecht főherceg töltsen be a Horthy István halálával megüresedett kormányzó-helyettesi posztot. 1943-ban a jobboldali

délutánonként vagy három órát a Mátyóki úton parkol. Az Imrédy villája mellett volt egy másik villa, aminek a tulajdonosa egy Denveszki (?) nevű előkelő úr, és amikor elment a főherceg, a detektívek megrohmozták a villát, és az összes papírokat lefoglalták. Köztük egy csomó arisztokrata lány adatait. Egyikük, egy Csáky grófnő, később öngyilkosságot próbált elkövetni, amikor ez a dolog kiderült. A rossz nyelvek azt mondták, hogy nem azért mert szerelmi szolgáltatásokat nyújtott, hanem azért mert kiderült, neki volt a legkisebb árfolyama a találkaházban.

- kapcsolattal rendelkezett, azért nagyon meglepő, mert 6 éves volt, (?)
- Igen. Hát aki a hogyishívják, aki a közismertebb volt, akit aztán a kommunizmus alatt is fölhasználták, az a Cohen Hildenberg (?). Nemes, régi száz koronásokon volt rajta. És annak idején a Szabad Európa és a BBC bemondta, hogy ne üljenek le a pipacs Cohennel, mert gróf volt.
- Látja, én még ezt se tudom.
- Nem. Nem. De majd megpróbálok Amerikába érdeklődni. Vagy annál aki.... (?) Ez is szerepel egyébként a könyvben. Azt is akartam mondani, hogy Wenckheim E(r)na és Wenckheim Hetta az két teljesen különböző személy. A Wenckheim Ena a dobozi Wenckheimnek volt a lánya, egy nagyon gazdag lány, nem volt a legcsinosabb, a legjobb rossz hírű lányok egyike volt. Nagyon aranyos, nagyon kedves lány volt egyébként, és nagyon jóba voltunk és jártunk le hozzájuk. Nem, rosszul mondom. Gerlán. Újkígyóson, [Békéscsaba-]Gerlán volt a birtokuk, és ő viszonyt folytatott egy időre gróf Pejacsevich János arisztokrata fiúval, kivetett arisztokrata volt, mint a Podmaniczky Félix³⁶⁶ is, nem vették be a társaságba, mint ahogy a Haller Lacit, gróf Haller Lászlót³⁶⁷ sem, Nekem a Laci barátom volt, most halt meg talán vagy 3-4 éve. Ő sem volt szalonképes az arisztokratáknál. A bátyja egy Haller Gábor nevű fiú volt, aki ezekben az ügyekben benne volt. Wenckheim Ena állapotos lett a Pejacsevichtől, aki tréner volt Alagon,³⁶⁸ és egy cigánylány barátnője volt. És hát nekem Ena valakivel üzent, jöjtek be, keressem őt, ott, ahol ma az Érsebészet van, volt egy privát szanatórium. Jöjtek be, látogassam őt ott meg. Katona voltam, egyenruhában bementem és arra kért, hogy vigyek el

ellenzéki Magyar Megújulás Pártja őt jelölte Magyarország kormányzóhelyettesének, sőt a hungaristák őt tekintették titkos királyjelöltjüknek, V. Béla néven.

³⁶⁶ Aszódi és podmanini báró Podmaniczky Félix (Budapest, 1914. január 14. – München, 1990. július 6.) magyar filmrendező, forgatókönyvíró, huszárhadnagy.

³⁶⁷ hallerkői gróf Haller László (Budapest, 1916. augusztus 29.-) filmszínész.

³⁶⁸ A Dunakeszi melletti Alagon volt a Magyar Lovaregylet lóvesenypályája és tréningközpontja. 1921-ben itt rendezték az első *Magyar Derby*-t. Fénykorában Alagon 600-nál több ló volt, a világ legnagyobb tréningközpontjai közé számított.

neki egy levelet. Tantija Marenzi³⁶⁹ örgrófné, és annak volt egy fölöttese Ausztriában. Jó, rendben van, mondtam, elvittem a levelet Pejacsevichnek. Hazamegyek, apám feldúlva vár, azt mondja, mi az istent csináltál, holnap reggel 8 órára be kell menned. Fogalmam sincsen. Nem csináltam semmit se. Mi az Istent akarnak tőlem? Este társaságban voltam, az Ádám professzornak volt egy mostoha lánya, nagyon csúnya volt, Mihalovich Erzsébet grófnő, az apja³⁷⁰ az utolsó horvát bán volt, és ennek az özvegyét vette el az Ádám professzor. És mondom, hogy holnap, nem tudok eljönni, mert berendeltek. Azt mondja Andriskám, ne menjen egyedül, nagyon jóba vagyok az...? elmegyek magával. Elmentem, kiderült a következő, ez a nagynéni abban a hitben volt, hogy én vagyok az, akitől Ena állapotos. Aztán meggyőztük, hogy nekem semmi közöm nincs, ez volt a találkozás. Keresztes ?). Sőt aztán, később is, Keresztes nem ért rá, nem volt Magyarországon, ? asszonnyal elég sokat [találkoztam], mikor hazajöttem, az unokaöcsémnél.

- A másik lány, a Wenckheim Hetta, hát nem emlékszem pontosan az apja keresztnévére. Ez egy olyan Wenckheim volt, akinek egy vasa sem volt. Nyakig úszott az adósságban, három gyönyörű lánya volt. Ez volt talán a Cziráky Tonchette ? Ez volt a három (?) legszebb arisztokrata lány. Az apjuk mindig tele volt adóssággal. Hetta, Kómusz (?) ezek Bécsben éltek. És csináltunk egy viccet. A papa már ki akart hívni engem párbajra, mert mindenáron [össze akart boronálni] a lányával, engem, akinek sok pénze volt, és remélte, hogy kifizetem az adósságait. Én heteken keresztül küldtem a lánynak virágokat egy névjeggyel, amire rá volt írva a nevem, és a papa már kölcsönöket vett fel [a házasságra]. Fél Budapest ezen röhögött, azt hiszem Wenckheim Józsi volt a neve. És aztán kiderült, megmagyarázták neki, hogy az egész csak vicc volt. Nem tudom (?) A Hetta, amilyen szép volt, olyan szegény. Az Ena viszont egy nagyon gazdag nő volt, a rokonsága Ausztriában élt, Marenzi örgrófné volt a nagynénje Hertánénak (?) hívta. Nem tudom, hogy hogyan léptek le innen, de amikor én 1956-ban Amerikába kerültem, és a televízióban megjelentem a magyar VIP menekültek között, két nap múlva megszólalt a telefonom. Drága Andriskám, rettenetesen örülök, hogy maga megjött, mondom nekem is nagy öröm, de egyelőre nem (?), Kiderült, egy amerikai milliomosnak lett a felesége, Schönernek hívták, legnagyobb zeneműkiadó volt,
- [Volt még valami személyes kötődésük?]

³⁶⁹ Lombardiai eredetű osztrák, illetve olasz ősnemesi, grófi és örgrófi család.

³⁷⁰ Mihalovich Antal (1917. június 29.-1919. január 20.)

- Á, dehogy! Régen vége volt. Közben volt még neki a Zichy Imre.³⁷¹ Davis Kupa teniszbajnok volt, nagyon jó fiú volt, szép ember és végig izélgették Enát a legtöbb színésszel. Egy este későn megszólalt a telefonom, fölveszem, Andriskám, te olyan jó barátom vagy, hogy tőled megkérdezem, érdekel engem ez a Zichy Imre, mondd igazán olyan nagy farka van? Hát mondom drága Ena, én ezt nem tudom, mert nem feküdtem le vele, de van egy osztálytársam a főiskoláról a Somló Vali,³⁷² a Somló operaénekesnek³⁷³ a lánya, az vele járt, majd megérdeklődöm. Az Ena egy ilyen kedves nő volt, és akkor nagyon sok mindenben segített nekem, mindaddig, amíg az egyik nap az újság címlapján láttam viszont. Volt [náluk] egy sofőr, valami lengyel arisztokrata, és a férje nem telefonált, hogy hazajön ebédre, és az ágyban találta a feleségét a lengyellel, Elváltak, nagyon sok pénzt kapott a válás során, és elköltözött Dél-Amerikába. Nagyon jó lovas volt, ott vett egy lófarmot, amit Gerlának nevezett el, mint a békéscsabai birtokukat hívták. És aztán még egyszer találkoztam vele, most már régen nem láttam, Bécsben a Sacher Hotel bárjában egy nagyon csinos nővel ment el mellettem, és nem ismert meg. Akkor rászóltam, megállt, ja, feleségemmel voltam, bemutatkoztak, a nőnek nem mutatott be. Másnap megbeszéltük, hogy találkozunk, és mondom a nőnek miért nem mutattál be. Azt mondja, bolond vagyok, tudod ki volt ez? Ki volt? Azt mondja a Richthofennek³⁷⁴ az unokahúga. Most volt egy pár éve, azt mondanám, hogy legalább nyolc, egy nagy Wenckheim találkozó³⁷⁵ Újkígyóson. Mert az ottani volt a leggazdagabb Wenckheim, annak volt a fia³⁷⁶ az, aki elesett az orosz fronton. Őt előbb lefokozták, mert aranyrudakkal a zsebében kapták el. A családi

³⁷¹ zichi és vásonkeői gróf Zichy Imre György Mária Jenő de Zich et Vásonkő (Sárszentmihály, 1909. július 22.-Madrid, 1999 28 szeptember 28.) balkezes amatőr teniszjátékos, párosban háromszoros magyar bajnok, 1833-1934-ben a magyar Davis kupa csapat tagja.

³⁷² Somló Valéria (Budapest, 1919. július 17.-Salisbury/Nagy-Britannia, 2002. április 19.) magyar színésznő. Eredetileg táncosnőnek készült, balettet tanult. Zeneakadémiát végzett, zeneszerzéssel is foglalkozott. 1934 és 1937 között végezte a Színiakadémiát majd a Magyar Színház tagja lett. 1939-ben fellépett az Andrássy-úti Színházban, 1941-ben a Vígszínházban, 1945-ben a Medgyaszay Színházban is játszott. 1946-os férjhezmenetele után örökre visszavonult a színpadtól.

³⁷³ Somló József operaénekes.

³⁷⁴ Az időbeli összefüggés alapján valószínűleg Frieda von Richthofen (Metz, 1879. augusztus 11-Taos /Új Mexikó / USA, 1956. augusztus 11.) bárónőről, a híres angol író, D. H. Lawrence, özvegyéről, illetve annak unokahugáról van szó.

³⁷⁵ 1997. augusztus 20-24.

³⁷⁶ Gróf Wenckhim Dénes Siegfried (1921–Zsitomir / Ukrajna, 1943. december 14.), felesége (1941) Cziráky Tonchette grófnő.

találkozóra én is meg voltam híva, és biztos voltam benne, hogy az Ena is ott lesz, de akkor a családfő, aki csinálta az egészet, azt mondja örüljünk hogy nem jött el, mert mindig bajt csinál, mikor valahol megjelenik. Bálint Mary volt a másik közismert nő Budapesten. Nagyon jól szerepelt mindenütt. Atán ott volt az a színésznő a, Szőnyi Lenke, aki a kis Horthynak volt a barátnője, a Miklósnak. Miklósnak volt a barátnője. nagyon jóban voltam velük. A Szádeczky fogadóban énekelt régebben, és engem mindig nyúzott, András menj föl a kormányzóságra, nézd meg, hogy Miki kocsija bent van-e, mert nekem azt hazudta, az öreggel kell vacsorázni, de biztos a Moulin Rouge-ban van Salamon Csöpivel³⁷⁷, az volt egy másik ilyen nagy nő.

- Hát hogyne. Hát hogyne. Hát az izének volt a (?), én a férjével együtt lobbiztam. Heinrich Antinak volt a - ez a vasas Heinrich család -, rettenetes sznob. Énnekem a tapasztalatom az az, hogy nem igaz, hogy amit mondtak, hogy a magyar arisztokrata nagy része komplett hülye. Volt egy-két hülye, de a legtöbb az elmúlt 30 évben itthon is, külföldön is az emigrációban nem szégyellt dolgozni. Az Almásy lánynak a szülei, az Vanderbilt rokonság, rendesen dolgoztak. Az asszony, Orsolya édesanyja, az Széchenyi Antoinette³⁷⁸ grófnő volt, az apa, Imre bácsi az öreg, doorman³⁷⁹ volt, egy épületben, de nem tudta megőrizni az állását túl sokat piált. A mama meg egy harmadrendű szállodában volt szobalány. És soha nem panaszkodott nekem. Én mondom neki, hogy Antoinette ez borzalmas amit dolgozik. Azt mondja, miért, most mire várjak. Maga volt nálam, őt szobalányom volt. Soha. (?) Végre hazajöttek, akkor elmentünk, akik föl-vágósak (?), És ez nem csak emigrációban volt így, már a háború előttiak között is voltak meggazdagodott nagypofájú emberek, meggazdagodva, Sváb,³⁸⁰ Hagemacher,³⁸¹ Gschwindt,³⁸² a vasas Heinrich,³⁸³ Törleyék,³⁸⁴ ezek mind közbejön (?) ugye. Majdnem azt

³⁷⁷ Salamon Erzsébet (Kalocsa, 1923. február 27.-?) színésznő. Beceneve: Csöpi. 1936-tól a Pódium Kabaré tagja, de rendszeresen fellépett a Moulin Rouge-ban is. 1938 nyarán az Angol Parkban szerepelt. 1942-1944 között a Fővárosi Operettszínház tagja. 1944. szeptember 1-jén Kassára szerződött. Későbbi sorsa ismeretlen.

³⁷⁸ Sárvár-Felsővidéki Széchenyi Antoinette Friederika Franciska Maria grófnő (Ókígyós, 1896. január 22.- Overijse Flamand-Brabant / Belgium, 1971. december 27.).

³⁷⁹ Kapus / portárs (angol).

³⁸⁰ Svábék - dúsgazdag nagybirtokos család.

³⁸¹ Hagenmacherék - svájci származású magyar nagyiparos (sörgyártás, malomipar stb.) család.

³⁸² Gschwindtéék -- budafoki szeszgyáros család.

³⁸³ Heinrichék - Budapest legnagyobb, szinte egyeduralgó vaskereskedő családja.

mondom, hogy e családok fiataljaival együtt nőttem föl, mert társaságban abban az időben, ezek voltak azok, akik nagyon magasan hordták az orrukat. Arisztokratával nagyon kevéssel találkoztam ilyennel. Volt köztük néhány hülye, de nagyon sok, nagyon okos akadt köztük.

[?]

- Hát hogyné. A Wenckheim Éni, csak ezeknél jóval idősebb. Wenckheim Éni képen volt (?) a zászlóadásán. A monarchia zászló átadásán. A felesége az később volt. Az később volt. Mond az a név valamit, hogy Böszörményi Bandi? Ügyvéd volt. Ez az a ház, ahol az Apostolok étterem van a Kígyó utcában az az ő családjáé volt. Eza Böszörményi nagyon zárkózott ember volt a társaságban, és ő volt az, aki az 1930-as években a gazdag angol arisztokratákat idehozta Magyarországra vadászatra és minden másra. És ő árulta különben a (?)

- [?]

- Nekem soha nem mondta. Soha. Elég sokat meséltek, 1928-ban a Karády, 1930-ban? Csak ismételni tudom. Segítőkéz volt. Én nem hiszek azokban a bizonyos mendemondákban, hogy járta a várost, és próbálta a zsidó embereket menteni, ezt nem hiszem, ez abszolút [nem illik] Karádynak a hogyishívjákjába egyéniségébe. Egy pár embert, például a Zsütit hazahozatta, mert Zsütire szüksége volt, és azt hiszem még egy zenészt is, De azt hogy - éppúgy mint ahogy én büdös szót nem beszéltem akkor angolul - bármilyen kapcsolatban lett volna a VKF-2-vel a Karády, azt nem hiszem el.

[Karády hogy viselte a népszerűséget, megmaradt hétköznapi lánynak?]

- Igen. Nem szállt el. Bizonyos mértékig ő fura ember volt, akinek volt egy nagyon furcsa mondása. Elmentünk valahová, a másik asztalnál valaki megpróbált nagylegénynek látszani, francia pezsgőt rendelni, Karády rám nézett, és azt mondja Andriskám! Mondd! Ki ez?
- Nem. Én Karádyra csak jót tudok mondani, itt is és Amerikában is. Nem. Nem. A felvágás nem volt jellemző rá. A Kaas Ivor utcában lakott, ez, amit most elmondok, lehetett 1939-ben talán később.³⁸⁵ Simor Erzszi³⁸⁶ akkor ment hozzá³⁸⁷ Kovács Károlyhoz.³⁸⁸ Én főttem nála a lakásban

³⁸⁴ Törleyék - budafoki pezsgő-gyáros család.

³⁸⁵ 1942 második felében, bár a házasságkötés csak 1943-ban történt.

³⁸⁶ Simor Erzszi (Budapest, 1911. július 6.^[2] – Budapest, 1977. február 2.) magyar színésznő.

³⁸⁷ Kovács Károlynak 1929 és 1940 között Dayka Margit volt a felesége, Simor Erzsébetet válását követően 1943. július 1-jén vette feleségül.

³⁸⁸ Kovács Károly (Mezőszilas, 1902. január 19. – Budapest, 1990. december 10.) magyar színművész, érdemes művész.

és ő valamit nagyon nézegetett, és azt mondja gyere ide gyorsan, ezt látnod kell. Odamentem az ablakhoz, és látom hogy jön a Kovács Károly – hogy hívták a színésznőt, a Simor Erzsébettel. És Karády azt mondja, mit szólsz ehhez? Jön a betonpicca. Simor Erzsiről azt mondták, hogy nagyon idegből van. sokáig a Santelli fiával³⁸⁹ járt, akinek az apja³⁹⁰ nagyon híres vívóbajnok volt, és akinek a termeiben csinálták a hogyhívjákokat. Nem, én komolyan mondom, hogy semmi rosszat [nem mondhatok Karádyról]. Azt mondtam, az is nagy hazugság, ami pedig több könyvben is megjelent itt Magyarországon, hogy Karády bejövetelét Amerikába Varga Laci intézte volna el. Hát a Varga Laci nem tudta volna elintézni magának még a WC ülőkét és a klozettpapírt sem. A Karády bejövetelét, majd eszembe jut a neve, nekem is van egy amerikai válásom, és azon az ügyvédem, egy nagyon híres pesti ügyvéd volt, aki korábban ment ki Amerikába. Ez az ügyvéd apámnak jó barátja volt, és a Stevenson³⁹¹ irodájában az egyik első ember volt. És ezzel az ügyvéddel jóba volt a Karády, és ez az ember 5 perc alatt intézte el Stevensonnal, hogy a Karádyékat beengedjék.

- A kalaposnővel Rióból. Hát emiatt a különböző hírek miatt beszélnek a kémkedésről.
- Nem. Nem. A kémkedés erős túlzás lett volna, de hát nem igaz. Nem. Ezek csak mendemondák, amelyekből énszerintem semmi sem igaz. Ismerni kellett volna Karádynak a természetét, őt az ilyen dolgok nem érdekelték. És ami őt nem érdekelte, azzal nem foglalkozott.
- Igen?
[Említette, hogy amikor Zsütit hazahozatta [felhasználta bizonyos kapcsolatait].
- Ez a filmben van. Ezt Ön elhiszi?
[Nem feltétlenül hiszem el, de tud esetleg erről mondani valamit?
- Nem. Nem. Csak annyit mondtott nekem, hogy a Zsüti érdekében közbenjártam. Biztos vagyok, hogy próbált segíteni néhány emberen., Nagyon szerette Justh Gyulát, aki a Vígszínházban volt színész, biztos

³⁸⁹ Giorgio Santelli, 1897-ben született Budapesten.

³⁹⁰ Santelli, Italo lovag (magyarosan: *Santelli Italo*) (Carrodano / La Spezia megye / Olasz Királyság, 1866. augusztus 15. – Budapest, 1945. február 8.) Magyarországon élő, dolgozó olasz vívómester. Santelli 1896-ban Budapesten a millenniumi kardverseny olasz résztvevőjeként annak győztese volt. Sikerének köszönhetően meghívták a Magyar AC (Magyar Atlétikai Club) vívómesterének. Budapesten saját vívótermet nyitott. Az 1900. évi nyári olimpiai játékokon Olaszország színeiben. ezüstérmes. Az ezt követő három évtizeden át a vívósport kiváló versenyzőinek sorát nevelte ki. Tanítványai között számos olimpiai, világ- és Európa-bajnok található.

³⁹¹ Stevenson, Adlai Ewing (Los Angeles 1900. február . –London, 1965. július14, 14.) amerikai ügyvéd befolyásos Demokrata Párt-i politikus, diplomata, kiváló szónok a progresszív ügyek nagy támogatója.

annak is közbenjárt az érdekében, de azt, hogy ő ezzel hivatásszerűen foglalkozott volna, hogy embereket mentsen, ehhez túl lusta ember volt.

- Én a Kaas Ivor utcában nem jártam azután, hogy hazajöttem Észak-Afrikából. Ez előtte volt. Igen, ez előtte volt. Mondtam én Ujszászyt [korábban] nem ismertem, én 1945-ben ismertem meg. 1945 végén ismertem meg az Ujszászyt. Úgy hogy nem tudom milyen volt fiatalabb korában. A könyvben láttam, hogy akkor sem volt egy bonviván. Csak nem tudom miért [ábrázolták daliás férfinak] a filmben, [anno] engem is kérdezgetett a rendező, de akármit mondtam, [a filmben] az ellenkezőjét csinálták. De egy dolog biztos. Én a Karádytól soha nem hallottam egy rossz szót sem Ujszászyról. Szuperlatívuszokban beszélt róla. És azért nem hiszem el azt sem, hogy Péter Gáborék megengedték volna, hogy meglátogathassa. [Amikor mondtam valamit Ujszászyról] mindig az volt a válasz, hogy ezt nem hiszem el. Ezek miatt haragudott rám még Amerikában is. Mondtam, hogy milyen szemétül viselkedett az Ujszászy a fogságban, árulkodott az oroszoknál, akár teljesen ok nélkül. Kiderült ott, több esetben is, hogy amit az emberek egymásra mondtak az oroszoknak, az nem volt [igaz],
- Az én táboromban is volt egy eset. Volt egy katona, aki szakács volt. És egy másik katona szeretett volna a szakács lenni. És ez elsőre nem sikerült neki. Erre elment a komiszárhoz, és bejelentette, hogy tudja erről a szakácsról, hogy nagy nyilas volt. Az oroszok nagyon megköszönték [az információt], fölvtették az adatokat meg minden. Megindult a vizsgálat, fél évig tartott, otthon mindent megmozgattak, emberekkel akikkel együtt voltak, és kiderült, hogy a két ember soha az életben nem látta egymást azelőtt, a fogolytáborban találkoztak először. Úgyhogy az árulkodás nem volt mentőöv. Sokszor dölyfölték (?), de azért, utána jártak a dolgoknak. Ismeri Meskó Arisztid³⁹² esetét?
[Nem.]
- Nem. Meskó Arisztid a között a 13 ember között volt, akiket 1947-ben amikor hazajöttünk volna, a marsanszki táborban kiemeltek. Beváltak minket az izébe, beváltak minket egy a lágeron belüli külön fogolytáborba, egy katonát, és 12 tisztet. Volt velünk egy öreg, összetört rendőrtiszt. Meskó Arisztid bácsi tényegesen nem lehetett több 65-67 évesnél, de 80-nak nézett ki. Nagyon megtört ember volt. Rám borult és azt mondja Andriskám! So[ha]sem megyünk haza, itt fogunk megdögleni. És senki nem értette miért. Mert Arisztid bácsi aranyos, közismert ember volt, mindenki úgy ismerte, hogy ő a lovasrendőrség parancsnoka. 15-20 éven keresztül a futballmeccseken ők tartották fenn a rendet. Egyszer az olasz-magyarok meg akarták ruházni a bírót, akkor jött Arisztid bácsi

³⁹² Nemes drohobiczyi Meskó Arisztid (?-?) rendőrfőtanácsos.

tanügetésben, és az emberei megrohamozták, kardlapozták a rendbontó szurkolókat. És én nem az Ujszászy könyvéből olvastam először, hanem már más könyvben is olvastam korábban arról, hogy a kárpátaljai bevonulásnál Ungvárnál Meskó milyen körzetnek volt a parancsnoka, Úgy hogy nem ok nélkül vitték el, emelték ki. Az oroszok mindent dokumentáltak, nagyon ritkán történt, hogy tévedtek.

Igen. Jolán. (Földiné?) Nagyon futólag ismertem csak. Nem. A lánykori nevén. Nem. Nem. Azt tudom, hogy jóban voltak, Hildával is jóban voltak, Gobbi Hildával. Mindig nagyon jóban volt vele. A Gobbi is egy nagyon rendes nő volt. Van róla egy furcsa sztorim, őt is jellemzi, a kort is. Hidvéghy Valériát³⁹³ elővették a háború után, hogy szerepelt az *Őrsékváltás* című antiszemita propagandafilmben, amire Vali azt válaszolta: igen, egy kisebb szerepet játszottam, de nem kaptam meg a forgatókönyvet, így hát nem ismertem a tartalmát. Azt értem, hogy most egy ilyen film miatt el akarnak tiltani, csak azt az egyet nem értem, hogyan ülhet az igazolóbizottságban Gobbi Hilda, aki az anyámat játszotta ebben a filmben, a főszerepet. Így nem is lett semmi a retorzióból. A Gobbi egy rendes nő volt. Csak egy vonatkozásban nem volt nem rendes, szeretett rászállni azokra a nőkre, akik nem paríroztak neki. Hogy is hívták azt a színésznőt,³⁹⁴ akivel nyíltan együtt élt szerelmi kapcsolatban? Vagy a Sólyom Ildikó,³⁹⁵ aki nem volt hajlandó az életét...

[?]

- Azt nem tudom. Nem tartottam a gyertyát. Ő úgy, megmondom, nem viselkedett, a szó nem jut eszembe, olyan formában, hogy annak, nagyon sok nevek (?), ő mindig olyan büszkén viselkedett.

- Na most, majdnem egy éven át. Igen. Igen. Mert a Hilda lakott az Akácfa utca és a Modern utca, az I. kerületi Modern utcai lakásában, a párhuzamos a Rákóczi úttal és az Akácfa utca. Nem. Nem. Nem. Barát utcai, Barát utcai. Hilda lakott a sarkon, akkor a Bogyó³⁹⁶ lakott a

³⁹³ Hidvéghy Valéria (Budapest, 1914. június 12. – Palm Beach Garden / USA, 2011. július 14.) magyar színésznő. 1939 és 1941 között tagja volt a Vigszínháznak és a Pesti Színháznak, 1942–1943-ban pedig az Új Magyar Színházhoz szerződött. Számos filmben is feltűnt 1936 és 1944 között. A második világháborút követően Londonba emigrált.

³⁹⁴ Temessy Hédi (Budapest, 1925. május 6. – Budapest, 2001. május 29.) magyar színésznő, érdemes művész

³⁹⁵ Sólyom Ildikó (Székesfehérvár, 1940. jún. 27.–) színésznő. 1963-tól 1969-ig a József Attila Színház tagja, 1969-től 1979-ig a Nemzeti Színházban játszott. 1979–1984 között nem kötött szerződést. 1984 óta ismét a Nemzeti Színházban szerepelt.

³⁹⁶ Somogyi Erzs (Kolozsvár, 1906. szeptember 10. – Budapest, 1973. július 10.) Beceneve "Bogyó". kétszeres Kossuth-díjas magyar színésznő.

szemben levő házban a sarkon, látja ezek borzalmas dolgok, ez is öngyilkosság, a rejtegetés, az életét kockáztatta, az ő lakásában. Senki nem érti, hogy mért. Bogyó nagyon jó színésznő volt. Én szakmailag állítom, egyik legjobb előadását a Nemzeti Színházban láttam, Kállay Miklóstól³⁹⁷ a *Roninok kincse*³⁹⁸ volt. Tímár Jóska³⁹⁹ játszotta a főszerepet, s a Bogyó játszotta Kaoyi hercegnőt, (?)

- Igen. Gyönyörű előadás volt. Miloss Aurél⁴⁰⁰ akkor még nem volt a Nemzetiben. Ő állította be a mozgást, na ez egyike volt a legszebb előadásnak.
- Igen? Én láttam egy pár előadást. Az öreg Verebes⁴⁰¹ a barátom volt, és ő is forogna a sírjában, ha a fiát⁴⁰² látná. Az is egy olyan nagyszívű ember volt, nem lehetett volna kikerülni. Vígszínházban volt a Deák Sára, (?) nagyon okos volt. Sőt volt nálam egy párszor.
- [Pécs után hogyan folytatódott a hadifogsága. Vonaton mentek vagy teherautón?]
- Nem, előbb gyalog, majd vonaton. Akkor kérem szépen visszavitték 5 nap után ugyanabba az istállóba. Gyalog vittek minket 25 fokos hidegben Zomborig, Zomborban bevagoníroztak, és azt hiszem 75-ben volt (?), 5 napig utaztunk Temesvárig. 5 nap után érkeztünk meg. Emlékszem, volt köztünk egy Meggyes Guszti nevű csendőr százados, rendes ember volt, és nagyon csinos volt a vele lévő felesége, olyan leopárd bundában. A vagonban semmiféle toalett lehetőség nem volt, amikor lehetett, kinyitották az ajtót, és formálisan kiestek a vagonból, egy répa földre. És aztán fölvettek egy-egy répát, és a legjobb zserbó vagy fagyalt sem ízlett úgy nekik. És mikor megérkeztünk, bevitték minket Temesvárra, ahol korábban már volt egy fogolytábor. Korábban ez német tábor volt orosz foglyokkal. És ez odavitték minket ebbe a táborba, ahol, nagyon rossz

³⁹⁷ Nagykállói Kállay Miklós (Eger, 1885. október 7. – Balatonfüred, 1955. december 24.) író, műfordító, kritikus, lapszerkesztő.

³⁹⁸ Bemutató: 1936. április 24.

³⁹⁹ Tímár József (Budapest, 1902. március 7. – Budapest, 1960. október 3.) Kossuth-díjas színész, érdemes és kiváló művész.

⁴⁰⁰ Milloss Aurél, (eredeti neve: Miholy Milloss Aurél, németesen: Aurel von Milloss, olaszosan: Aurelio M. Milloss; Újozora / Vajdaság, 1906. május 12. – Róma, 1988. szeptember 21.), magyar táncművész, koreográfus, balett-igazgató, 1936 és 1938 között a Nemzeti Színház játékmestere, koreográfusa.

⁴⁰¹ Verebes Károly (Kokand Szovjet-Oroszország, 1920. április 22. – Budapest, 1987. december 7.) színművész.

⁴⁰² Verebes István (Budapest, 1948. július 4. –) Jászai Mari-díjas színész, rendező, dramaturg, író, színházigazgató, műsorvezető. Az 1980-as években vált ismertté, amikor a Magyar Rádiónál vezetett kabaréműsorokat, politikai témákat sem kerülve. A rendszerváltás után állandó műsorvezetője lett az MTV Napkelte című, szombat reggeli műsorának (2009-ig). Székely András Verebes utóbbi szereplésére gondol.

körülmények voltak. Tífuszjárvány tombolt. A táborban rengeteg ember volt, nyolc vagy tízezer ember helyére 30 ezer került. És hát karácsony este jó pár kiskatonával csináltunk egy kis előadást a foglyoknak. És aztán karácsony másnapján öt bőrkabátos komiszár érkezett Vasvárról (?) és kihirdették, hogy Sztálin⁴⁰³ parancsára fölállítják az önkéntes hadosztályt, visszavisznek harcolni a németek ellen, nem orosz parancsnokokkal, és azzal a megkötéssel, hogy nem lehet csicskása senkinek, tisztek századosig bezárólag jöhetnek. És kizárólag fogoly anyaországi⁴⁰⁴ magyarokból fölállítottak egy hadosztályt, aminek a parancsnoka egy Szigethy Szabó⁴⁰⁵ nevezetű folyamőr kapitány lett. Ő volt a rangidős a századosok között, és akkor kerestek különböző beosztású embereket, én voltam az egyedüli a hadsereg parancsnokságról, úgy hogy én lettem az 1A vezérkari osztály feje, és Pallavicini is tiszt lett. Volt a táborban egy Pártos⁴⁰⁶ nevű kopaszodó manus, aki azt állította, hogy korábban zászlós volt. És ez volt az első ember, aki Pallavicinivel összekeverült, és ő ennek elmesélte, hogy én a Veressnél voltam szolgálatban, és én jártam Kolozsvár és Budapest között. Januártól a hadosztály megalakulása után megint felöltöztettek bennünket, és extra élelmet kaptunk, de csak az a rész, amelyik vállalta a részvételt a hadosztályban. Azok, akik a tábor másik részében voltak, azok hullottak mint a legyek, naponta legalább 30 embert vittek mínuszba. Valaki mondta nekem, hogy a másik táborrészben van egy színházi ember, Szabó Lőrinc⁴⁰⁷ lányának, Gáborjáni Klárának⁴⁰⁸ a férje, Várady Szabolcs⁴⁰⁹ aki a halálán van. Nagyon rossz állapotban volt, megnéztem és kiderült, hogy

⁴⁰³ Sztálin, Joszif Visszarionovics (Gori / Grúzia 1878. december 18. – Moszkva, 1953. március 5.) apai ágon oszét, anyai ágon grúz nemzetiségű szovjet forradalmár, az Össz-szövetségi Kommunista (bolsevik) Párt Központi Bizottságának főtitkára (1922-1934) majd titkára (1934-1953), a Szovjetunió diktátora. 1943-tól a Szovjetunió marsallja, 1945-től generalisszimusz.

⁴⁰⁴ Azaz a trianoni országterületről származó.

⁴⁰⁵ Az I. Magyar Temesvári Önkéntes Hadosztály parancsnoka helyesen Szigethy Zoltán folyamőr százados volt.

⁴⁰⁶ Pártos Imre, az önkéntesek között szovjet parancsra megalakított munkásmozgalmi komité komisszára, állítólagos volt munkaszolgálatos főhadnagy.

⁴⁰⁷ Szabó Lőrinc (Miskolc, 1900. március 31. – Budapest, Józsefváros, 1957. október 3.)^[1] Kossuth-díjas költő, műfordító, a modern magyar líra nagy alakja.

⁴⁰⁸ Gáborjáni Szabó Klára (Budapest, 1923. ápr. 8.–Budapest, 1972. aug. 8.): színész, versmondó. Énekesnőnek készült, a Zeneakadémia drámai tagozatának elvégzése után, 1943-ban Kolozsvárott kezdte meg színésznői pályafutását. 1945 után egyik alapító tagja volt a Magyar Rádió színtársulatának.

⁴⁰⁹ Várady Szabolcs (Bp., 1919. máj. 2.–Svájc, 1987) (karakter)színész, Gáborjáni Szabó Klára férje, a szovjet hadifogságból való visszatérése után elválnak. Várady 1942-ben kezdte a pályáját. Győri, szegedi évek után 1964-től a Pécsi Nemzeti Színházban játszott. 1967-ben külföldre távozott.

dupla ?), létezik ma is, vittem élelmet meg gyógyszert neki és végül túl is élte. Mi szabadon jártunk be, őr nélkül, Temesvárra, fáért, meg élelmet behozni és érdekes volt, hogy az oroszok kifejezetten bíztattak minket, hogy ha a városon végig megyünk olyan katonanótákat énekeljünk, amelyek bosszantják a románokat. Én már nem tudom miért, de volt ott egy idősebb román nő, akinek az elesett fia a román hadseregben szolgált és ő meghívott engem ebédre, az azt mondta nekem, hogy ne higgyek az oroszoknak, mert el fognak vinni minket Oroszországba. Eltelt körülbelül egy hét, éjjel tizenkét óra, nagy durranás, bejön a szobámba az orosz táborparancsnok két katonával és olvassa a neveket. Két nevet olvasott, fel, Vásáry István zászlósét és az enyémet. Az ifjú Vásáry István Vásáry Pista fia volt, az öreg akkor pénzügyminiszter volt, debreceni polgármester is. Kiálltunk, kértem az orosz ezredest, aki a hadosztályból ismert engem, miért? Valami rosszat csináltunk? Azt mondja: Ne kérdezd. Neked nem szabad megmondani.

- Kiemeltek a hadosztályból az oroszok kettőnket, Vásáry Pistát és engem, míg a tábor másik részéről két tábornokot, szerepelnek az Ujszászy-könyvben, Szvenner (?) tábornok a nyilas időben közlekedési kormánybiztos volt és egy öreg tábornok, Derkovicsnak (?) hívták, nyugdíjba vonult, nálunk Kolozsváron aláíró tábornoknak hívták. Továbbá egy csomó szentnémeti (szatmárnémeti?) vezérkari repülőezredes balkáni, dunai repülőgépgyár és pár embert. Két érdekes név van a könyvhöz, Sziráky Micu,⁴¹⁰ aki a dunai repülőgépgyár mérnöke izé, s akiről Ujszászy ír a könyvbe, és még egy, akiről senki nem tudja, hogy, miért hozták el: Ez utóbbi civilben volt, Latraneknek hívták, mérnök, aki az Egyesült Izzónál dolgozott, az a, ez volt a mániája (?). Mindenkit akit civilben elfogtak, azt Egyesült Izzóból hozták el.
- [?]
- Azt hiszem, azt hiszem, hogy civilben. Civilben volt ügyvéd. Hát ő beárult mindenkit, akiről azt gondolta, hogy neki abból haszna lesz, ha információt ad róluk.. Hát elhiszi azt, hogy a Somorjai (?)vagy a Tolnay Klári,⁴¹¹ Kelly Anna.⁴¹² Igen, igen, tudom.

⁴¹⁰ Sziráky Miklós (?-?), a Csepel-Horthy ligei repülőgépgyár főmérnöke.

⁴¹¹ Tolnay Klári (Budapest, 1914. július 17.^[1] – Budapest, 1998. október 27.) kétszeres Kossuth-díjas színésznő, érdemes és kiváló művész, a Halhatatlanok Társulatának örökös tagja

⁴¹² Kelly Anna (Léva, 1919. október 06.-Budapest, 1965. június 10.) énekesnő, színésznő. az 1940-es évek közkedvelt budapesti dizőze, több mint 60 lemeze jelent meg. Játszott a Fővárosi Operettszínházban is. A háborús évek alatt rendszeres résztvevője a Vöröskereszt jótékonyági hangversenyeinek. Mivel a nyilas érában erősen exponálta magát, 1945-ben eltiltották a nyilvános fellépésektől. 1936-ban férjhez ment egy Mihai Vasilopol nevű román diplomatához, , ezt követően Anna Vasilopol néven a constantai, majd a bukaresti operettszínház primadonnája lett.

- Ő azt mondja, hogy többek között, felsorolta a színészeket minőségben 4 a 2 arányban. (?)

Székely interjú II/5. rész

- A színház nevét megint nem tudom, az utcát tudom, Thököly út.
- Ja! Tudom! Az, amit a Verebes csinált, az a kis színház.
[A Nemzeti Színház?]
[Az, persze. Igen.]
- Na most két dologra szeretnék visszatérni, mert én nem sietek. Szóval nekem mindegy, hogy most vagy egy fél órával később eszem. Két dolgot szeretnék elmondani. Az egyik, válasz az ön múltkori kérdésére a légióval kapcsolatban. A világon semmi okom nincs, hogy ne mondhassam azt, hogy én semmilyen kapcsolatban sem voltam akkor a VKF 2-vel. Nem voltam. Sőt, soha életemben sem voltam semmilyen kapcsolatban a VKF 2-vel. Nem voltam. Ismertem ugyan vezérkari tiszteket, akiknek soha nem voltam benn az ő irodájukban. Ezzel szemben az egyedüli, aki engem fogadott 1942-ben az a Gestapo volt. Hát ugye a németek is természetesen kihallgattak, amikor Észak-Afrikából visszajöttem. *Chalon-sur-Saône*-nál⁴¹³ húzódott a határvonal a megszállt és a meg nem megszállt Franciaország között, Ott volt egy nagy Gestapo ellenőrző állomás, engem is leszedtek a vonatról. Itt láttam először, hogy a németeknek akkor már volt fényképet továbbító géptávírójuk. *Chalon*-ban mindenféle kérdéseket tettek föl, és mielőtt elengedtek volna azt mondták, hogy Párizsban az állomáson menjek be ottani parancsnokságra, ott lesz egy szállodautalvány, amivel három napig lakhatom. És el kell mennem Oberg⁴¹⁴ úrhoz, aki akkor a párizsi parancsnok volt, mert szeretne beszélni velem. Elmentem hozzá, főleg hangulati kérdéseket tett föl. Például, hogy milyen a hangulata a légiós csapatunknak, milyen a francia csapatok hangulata, ki érintkezik a Vichy-kormánnyal stb. A következő alkalom, hogy valamilyen állam hatósága engem kihallgatott, vagy ismételten kapcsolatba lépett velem az az USA-ban történt. Akkor az FBI

⁴¹³ Kelet-Franciaország, Bourgogne-Franche-Comté régió, Saône-et-Loire department.

⁴¹⁴ Oberg, Karl Albrecht (Hamburg, 1897. január 27.-Flensburg, 1965. június 3.) német kereskedő, nemzetiszocialista, 1942. május 5-től Felsőbb SS és Rendőrségi vezető (HSSPH - Höherer SS- und Polizeiführer)Párizsban, SS-Obergruppenführer (1944), General der Polizei (1944) és Waffen-SS (1945).

és a CIA érdeklődött nálam. Ugye említettem már Lányi Bandi ügyét,⁴¹⁵ és elmeséltem, hogy ki akarták tenni őt Amerikából, ez volt az egyik ügy. A másik meg... Elég sokszor előfordult, hogy ha egy új magyar diplomata érkezett Amerikába, behívtak, és megkérdeztek, hogy véletlenül nem ismertem-e az illetőt. És volt egy-két olyan eset, hogy ismertem az illetőt és akkor megmondtam az igazat, ismerem, meg ez-az, de közelebbi információt sohasem adtam. Mindezek ellenére az oroszok természetesen abban a pillanatban meg voltak győződve róla, amikor engem elfogtak, és az első kihallgatáson elmondtam, hogy nyelveket beszélek, hogy a francia hadseregben voltam, meg még egy pár dolgot, hogy a kémisztóltnakaz embere vagyok. Az oroszokkal nem volt bajom, de elég sokáig tartott, amíg hittek nekem, aztán két és fél év után bocsánatot is kértek. [Én is gondolkoztam közben ezen az ügynöközésen, nem akartam bántani.]

- Nem! Nem bánt engem egy pillanatig sem! Semmi ok rá.
[Ujszászytól függetlenül is említette, hogy bizonyos időszakban, Kolozsváron is testörködött, és ez, meg az idegenlégió a magyar hadseregben egyes tisztjei között eléggé ismert volt.]
- Igen, igen.
[Ujszászynak is említette véletlenül közös hadifogságuk alatt az idegenlégiót, vagy erről soha nem beszéltek egymással?]
- De! beszéltünk!
[Tehát tulajdonképpen ők ezt, hogy úgy mondjam, csak összekombinálták: ügynökmúlt, idegenlégió.]
- Persze! De hát ezen nem kell csodálkozni. Például amikor 1969-ben engem bevettek a KEOKH-hoz és utána négy évig nem kaptam beutazási vízumot, akkor például a kihallgatók azzal kezdték, hogy az csak egy fedőállás, hogy én az ABC-nél vagyok, és egy alezredes vagyok a CIA-nél. Akkor már annyi mindent mondtak rólam, hogy végül már én is szerettem volna tudni, hogy mi rólam az igazság, de valójában én soha ezen a területen nem dolgoztam. És nem is érdekelt. Amikor egyszer - Megmondom, egy dolgot nem értek. Annak idején amikor én 1950-ben hazajöttem olyan nagyon nem igazán rendesen fogadtak, pedig semmi okuk nem volt rá. Soha életemben semmi olyat nem csináltam, ami miatt szégyenkezni kellett volna. Mielőtt elmentem Magyarországról, akinek csak tudtam segítettam, nem akarom dicsérni magamat, hogy olyan dolgokat csináltam, amelyek életveszélyesek voltak. De ennek ellenére úgy kezeltek, mint hogyha én lettem volna, a hogyan is hívták, a

⁴¹⁵ Erre a beszélgetésre már nem került sor. Székely András interneten hozzáférhető interjúi, nyilatkozatai nem tartalmaznak utalást valamiféle Lányi ügyre.

Skorzeny!⁴¹⁶ De tényleg. Maga túl fiatal ahhoz, hogy emlékezzen arra az időre. Akkor az volt a helyzet, hogy az embert nem vették fel, nem kapott állást, amíg nem volt szakszervezeti tag. De nem lehetett szakszervezeti addig, míg nem volt állása. Úgy hogy nekem el kellett mennem a színész szakszervezetbe, aminek akkor egy Jákó nevű hetvened rangú vidéki színész volt a vezetője. Ez az ipse közölte velem, hogy nekem igazoló bizottság elé kell mennem. hát Mondom neki: Mért kell nekem igazoló bizottság elé mennem?. Engem öt évig igazoltak a Szovjetunióban, sokkal jobban, mint itt. És akkor azt mondtam, nem és nem. Rátkai Marci⁴¹⁷ bácsi volt akkor a színész szakszervezetek elnöke, aki apámnak amerikai barátja volt, mert mint fiatal emberek egy időben voltak ott kint a kilencszázötven évek elején. Apám föl hívta Rátkai Marcit, és azt mondja neki: Marci! Képzeld el, a fiamat nem akarják felvenni a szakszervezetbe. Mire Marci azt mondta, küldd el hozzám. Fölmentem, ott a Vakok Intézete⁴¹⁸ mellett, ott volt akkor a színész szakszervezet, Rátkai levitt a földszintre ahol ennek az ügyintézője volt, és azt mondta neki: állítsa ki ennek a fiúnak a szakszervezeti könyvét. Így kaptam meg a szakszervezeti könyvem, akkor, amikor még nem volt állásom. És akkor jött a második dolog, ami aztán azt eredményezte, hogy Karádyval együtt voltunk.⁴¹⁹ Elmentünk a budapesti tanácshoz, akkor még alig volt tanácsi színház, de Goda Gábor⁴²⁰ volt a [fővárosi] tanácsnál a kultúrosztály vezetője. Az apám bátyja bújtatta a Godának a papáját.⁴²¹ Igen, így. És akkor két perc alatt volt állásom. Jó volt, mert Fényes Szabolcs, aki szintén ott dolgozott, nagyon jó barátom volt.

- Én azt hiszem, hogy most itt fejezzük be, azzal, hogy , tulajdonképpen hogyan jutottam álláshoz. És térjünk majd vissza ahhoz, hogy 1944 év

⁴¹⁶ Skorzeny, Otto (Bécs, 1908. június 12. – Madrid, 1975. július 6.) a Waffen-SS tisztje. A második világháború alatt több kommandós akciót irányított, többek között az olasz diktátor, Benito Mussolini kiszabadítását, valamint ifj. Horthy Miklósnak, a magyar kormányzó fiának elrablását is.

⁴¹⁷ Rátkai Márton (Budapest, 1881. november 18. – Budapest, 1951. szeptember 18.) Kossuth-díjas magyar színész, érdemes és kiváló művész.

⁴¹⁸ Az 1904-ben alapított Vakok Állami Intézetének mai címe: 1146 Budapest XIV., Hermina út 21.

⁴¹⁹ A Fővárosi Népszórakoztató Intézmények Igazgatóságának revüszínházában.

⁴²⁰ Goda Gábor (Budapest, 1911. április 1. – Budapest, 1996. április 12.) magyar író, műfordító, színházigazgató. A világháború után közéleti szerepet vállalt, 1945-1950-ben Budapest kulturális ügyeinek vezetője, először főjegyző, majd kultúr tanácsos lett. 1956-1958-ban tagja volt az Irodalmi Tanácsnak, 1957-1959-ben pedig részt vett az Élet és Irodalom szerkesztésében is. 1958-ban egy évadon keresztül a Néphadsereg Színházának (a mai Vígszínház) igazgatója volt.

⁴²¹ Goda Géza (1874-1954) újságíró.

karácsonyán, karácsony másodnapján az oroszok kiszelektálták.
Szeretném, ha legközelebb innen folytatnánk.⁴²²

-

⁴²² Az emlékező nyári szabadsága, majd hirtelen halála (Budapest, 2008. szeptember 8.) miatt az interjúsorozat az ötödik kazettánál örökre félbemaradt.